

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Издавач:

Удружење јавних тужилаца и
заменика јавних тужилаца Србије

Аутори:

проф. др Милан Шкулић (уредник)
Никола Милошевић
др Јован Ћирић
Светлана Ненадић
Златко Шуловић
Бруно Векарић
Љубиша Драгашевић
Миодраг Плазинић
Марко Јовановић
мр Марина Матић

Техничко уређење:

Синиша Лекић

Тираж:

500

Штампа:

АТЦ Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.54/.55(082)
343.62(082)

НАСИЉЕ у породици / Милан Шкулић ... [и др.]. - Београд : Удружење јавних
тужилаца и заменика јавних тужилаца Србије, 2009 (Београд : АТЦ). - 188 стр. ; 24 cm

Тираж 700. - Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз
поједине радове.

ISBN 978-86-87259-08-9

COBISS.SR-ID 169909772

Проф. др Милан Шкулић ♦ Никола Милошевић ♦ др Јован Ћирић ♦
Светлана Ненадић ♦ Златко Шуловић ♦ Бруно Векарић ♦
Љубиша Драгашевић ♦ Миодраг Плазинић ♦ Марко Јовановић ♦
мр Марина Матић

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

УДРУЖЕЊЕ ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА
И ЗАМЕНИКА ЈАВНИХ ТУЖИЛАЦА СРБИЈЕ

САДРЖАЈ

Предговор.....	8
<i>Др Милан Шкулић</i>	
ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ НОРМАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ – НЕКА СПОРНА ПИТАЊА И ДИЛЕМЕ .	10
1. Уводна разматрања	10
2. Основни облик, битни елементи и тежи облици кривичног дела насиља у породици	11
3. Кршење мера заштите од насиља у породици као посебан облик кривичног дела насиља у породици	18
4. Члан породице као пасивни субјект насиља у породици и екстремно прешироко дефинисање члана породице у Породичном закону	20
5. Закључак.....	22
<i>Др Милан Шкулић</i>	
ПРОБЛЕМ ТЕЛЕСНОГ КАЖЊАВАЊА ДЕЦЕ ИЛИ ПИТАЊЕ ДА ЛИ ЈЕ БАТИНА ИЗАШЛА ИЗ РАЈА?.....	23
<i>Никола Милошевић</i>	
НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ (са становишта кривичног законодавства и праксе)...	26
Део коришћене литературе:.....	48
<i>Др Милан Шкулић</i>	
КРИВИЧНИ ПОСТУПАК У КОМЕ СЕ ПОЈАВЉУЈЕ МАЛОЛЕТНО ЛИЦЕ КАО ОШТЕЋЕНИ	49
1. Уводна разматрања	49
2. Општа проблематика насиља према малолетним лицима.....	50
3. Посебна правила кривичног поступка у коме се појављује малолетно лице оштећено кривичним делима са елементима насиља	53
4. Обавезна специјализација.....	55
5. Начелно минимизирање секундарне виктимизације	56
6. Посебан начин саслушања малолетног лица као оштећеног одређеним кривичним делима ради спречавања секундарне виктимизације	56
7. Начелно искључење суочења између оштећеног малолетног лица и окривљеног	58

8. Обавезни пуномоћник.....	59
9. Посебан начин препознавања које врши малолетно лице и хитност поступка	60
10. Законски заступник детета који је жртва злостављања или другог облика насиља.....	60
11. Вештачења деце која су злостављана и неки криминалистички аспекти поступања у случајевима кривичних дела са елементима насиља чије су жртве малолетна лица.....	61
12. Закључна разматрања.....	66
<i>Др Јован Ђирић</i>	
ЖРТВА И ПРАВОСУЂЕ – МОГУЋИ ИЗВОРИ СЕКУНДАРНЕ ВИКТИМИЗАЦИЈЕ	68
1. Шта је то секундарна виктимизација?.....	68
2. Самоокривљавање и секундарна виктимизација код сексуалних кривичних дела	70
3. Секундарна виктимизација и имовински криминалитет	72
4. Сид, самооптуживање и практичне импликације на судски поступак..	76
5. Жртва и страх.....	78
6. Жртва и истрага – „копање“ по прошлости жртве	81
7. Жрвина жртва – ко је у ствари жртва?.....	87
8. Заступници оштећеног – понекад више штете него користи	90
<i>Свешлана Ненадић</i>	
НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ	95
ЛИТЕРАТУРА	104
<i>Злајко Шуловић</i>	
КРИВИЧНО ДЕЛО НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ	106
Увод.....	106
Кривично дело насиље у породици у нашем законодавству	107
Кривично дело насиље у породици у пракси	110
Кривично дело насиље у породици у пракси Окружног јавног тужилаштва у Ваљеву.....	114
Кривично дело насиље у породици у пракси Општинског јавног тужилаштва у Ваљеву.....	116
<i>Бруно Векарић</i>	
НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ И МЕДИЈИ	122
1. Основна обележја феномена насиља у породици	122
2. Облици насиља у породици.....	123
3. Статистика	126
4. Третман насиља у породици у законодавству Србије	129

5. Медији и породично насиље	132
6. Препоруке за медије.....	137
<i>Љубиша Драїашевић</i>	140
НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ – једно виђење из праксе	140
Кривични предмети у 2002. години.....	141
Кривични предмети у 2005. години.....	142
Кривични предмети у 2006. години.....	144
Кривични предмети у 2007. години.....	147
Кривични предмети у 2008. години.....	150
Кривични предмети у 2009. години.....	152
Уместо закључка	154
<i>Миограј Плазинић</i>	155
НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ	155
Пракса Општинског јавног тужилаштва у Пожеги.....	155
<i>Марко Јовановић</i>	162
УНАПРЕЂЕЊЕ РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ У СРБИЈИ У СВЕТЛУ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ И ПОВЕЋАЊЕ ОСЕТЉИВОСТИ ТУЖИЛАЦА НА ПРОБЛЕМЕ РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ	162
Институционални оквир као основа за остваривање родне равноправности у Србији	162
Ниво остварености родне равноправности у правосуђу у Србији.....	166
<i>Марко Јовановић</i>	172
КАНАДА – „BEST PRACTICE“ И СВЕТСКИ ЛИДЕР У БОРБИ ЗА РОДНУ РАВНОПРАВНОСТ	172
<i>Мр Марина Мајић</i>	175
НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ – ИСКУСТВА У ПРАКСИ ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ И САД	175
Увод.....	175
Улога кривичног правосуђа.....	176
Заштита жртава насиља у породици – пример Велике Британије	176
Заштита жртава насиља у породици – пример САД.....	178

ПРЕДГОВОР

Насиље у породици је изузетно штетна друштвена појава. Ово кривично дело у принципу непосредно погађа члана породице који је жртва другог члана породице, али оно напада и породицу као такву, те руши одређене устаљене породичне вредности које су од великог друштвеног значаја. Посебно су малигни они облици насиља у породици који се испољавају према деци и малолетним лицима уопште и ту је потребно испољити посебно пажљив приступ у кривичном поступку те, пре свега, водити рачуна да оваква жртва не претрпи и додатне штетне последице. Некада и неадекватна правна регулатива може изазвати одређене контраефекте, па је стога део радова из овог зборника указује и на неке нелогичности у нашем Кривичном законнику, а посебно у Породичном закону и нарочито, када је реч о одређивању појма члана породице у овом закону, који је екстремно преширок, а у пракси непримењив и апсурдан, исто као што ни мере заштите од насиља у породици предвиђене Породичним законом нису формулисане на адекватан начин и због тога се у пракси, по правилу, свде на „мртво слово на папиру“.

Проблеми постоје у пракси и када је реч о квалификовању насиља у породици, а у зборнику се у неким радовима дају врло јасни параметри када треба оценити да ово кривично дело постоји, а када то није случај, што је посебно важно с обзиром на питање да ли мора да буде посредни континуирано стање угрожавања, или је довољна и једна експлозивна радња па да већ постоји насиље у породици као свршено кривично дело. Залажемо се за далеко опрезнији и рационалнији приступ, јер није свака радња увек насиље у породици, а и иначе, све радње које улазе у биће овог кривичног дела, већ саме по себи, представљају друга кривична дела, тако да се таквим радњама свакако улази у зону кажњивости, само је некада питање да ли је посредни кривично дело за које се гони по службеној дужности, или прекршај, односно кривично дело за које се гони по приватној тужби. За једног савесног носиоца јавнотужилачке функције мора бити важно поступање по начелу легалитета официјелног кривичног гоњења, али у томе се не сме испољавати брзоплетост, те кривично гоњење покретати на темељу „климавих“ доказа, јер то онда резултира обуставом кривичног поступка или одбијајућом, односно ослобађајућом пресудом, уз стварање трошкова и одређену дискредитацију стручности јавне оптужбе.

Начелно, сматра се да је увек боље проблеме ове врсте решавати, ако је то икако могуће, без брзоплетог кривичног прогона, те посебно на

плану превенције, а ми се и овде залажемо за ширу примену начела опортунитета кривичног гоњења, наравно када је то оправдано, а посебно имајући у виду интересе оштећеног. Иако начелно пракса не иде у правцу да се опортунитет (условљени, тј. одлагање кривичног гоњења) примењује код кривичних дела са елементима насиља, мишљења смо да неки облици насиља у породици могу сасвим адекватно да се решавају на овакав начин, те да се оним мерама које се у виду услова постављају осумњиченом, да би он њиховим испуњењем заслужио да не буде кривично гоњен, често могу постићи бољи ефекти него класичним кривичним гоњењем и класичном кривичном санкцијом. Обрнуто, тамо где је заиста реч о неспорном насиљу у породици, а нарочито ако су жртве малолетна лица или је у питању висок степен насиља и бруталности, тада учинилац кривичног дела мора бити адекватно санкционисан, а жртва на одговарајући начин заштићена.

Заштита жртва насиља, па и насиља у породици најефектније се може остварити бољим правилима кривичног поступка и адекватнијом праксом службених актера тог поступка. Важно је и да, на пример, оштећена која је силована или пребијена не буде „поново силована“ и не добије поново „батине“, јер безброј пута мора објашњавати шта јој се и како догодило, вишестрано се саслушава, непотребно се суочава са окривљеним, приговара јој се да је сама крива што није била опрезнија и сл., што све представља тзв. секундарну, односно накнадну виктимизацију, када се жртва додатно трауматизује и приморава да психолошки поново проживи зло које ју је већ задесило када је према њој учињено кривично дело.

Веома је значајна и ефикасна забрана контакта између насилника/насилнице и његове/њене жртве. Мишљења смо (што се посебно објашњава у неким радовима у оквиру овог зборника) да у том погледу не постоји ваљана правна основа у Породичном закону, те простор за ово треба тражити у одређеним законским механизмима из Законика о кривичном поступку (забрана напуштања боравишта и друга ограничења), као и у Кривичном закону, који у овом погледу, након последњих измена и допуна, пружа неке нове могућности, мада ни оне, нажалост, нису сасвим правно-технички дотеране и у потпуности примењиве на ефикасан начин.

У Београду, септембра 2009. године

Уредник
професор др Милан Шкулић

*Др Милан Шкулић,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду*

ОСНОВНИ ЕЛЕМЕНТИ НОРМАТИВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ КРИВИЧНОГ ДЕЛА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ – НЕКА СПОРНА ПИТАЊА И ДИЛЕМЕ

1. Уводна разматрања

Насиље у породици је сврстано у Главу XIX Кривичног законика, која се односи на кривична дела против брака и породице. Оваква систематика је на први поглед логична, мада када се мало пажљивије анализирају елементи конкретног кривичног дела, може се уочити да његов објект заштите,¹ односно *заштићени објект*, није породица као таква, већ *члан породице*.

Члан породице се штити овим кривичним делом на врло широк и обухватан начин. Заштићена су следећа добра члана породице: 1) *живој и телесни интегритет* и 2) *душевној живој*. С обзиром на ове облике заштите, насиље у породици представља својеврсни *хибрид*, који се у делу у којем се односи на заштиту живота и телесног интегритета, може сврстати у кривична дела против живота и тела, док би се у делу у којем се односи на заштиту душевног живота, кроз угрожавање спокојства или душевног стања, могло сврстати у групу кривичних дела против слобода и права човека и грађанина, ако би те радње биле схваћене као посебна врста мучења и злостављања.

Претходно објашњена хибридна природа насиља у породици, те чињеница да је *породица* основни „амбијент“ у којем се врши овај облик насиља, представљају разлоге због којих је ово кривично дело сврстано у групу кривичних дела против брака и породице, мада се инкримина-

¹ Код нас се традиционално користио термин „заштитни објект“, као превод немачког термина „Schutzobjekt“, док се у новије време као бољи термин употребљава израз „објект заштите“, јер је у питању објект који се штити, а не објект који штити, као што то звучи када се говори о „заштитном објекту“, што је добро објаснио проф. Зоран Стојановић. Нама у том погледу звучи адекватно и термин *заштићени објект*, али је у сваком случају овде реч о чисто теоријском питању.

цијом из члана 194 Кривичног законика Србије не напада или угрожава породица као таква, већ њен члан, који се (што ћемо касније посебно објаснити), схвата прилично широко и у нормативном смислу регулише на претерано екстензиван начин.

Међутим, овим кривичним делом се посредно увек напада и породица, али само када она заиста реално постоји у конкретном случају, што може бити значајно не само у односу на проблематику законске систематике те сврставања овог кривичног дела у одређену групу кривичних дела већ и из одређених практичних разлога, а посебно када је реч о потреби диференцијације овог кривичног дела од неких других дела, чије су радње извршења или последице и иначе обухваћене појмом насиља у породици у члану 194 КЗ.

2. Основни облик, битни елементи и тежи облици кривичног дела насиља у породици

Кривично дело насиља у породици има основни облик и три тежа облика, као и један посебан облик.² Основни облик се састоји у *ујрожавању* следећих алтернативно прописаних вредности члана своје породице: 1) спокојства, 2) телесног интегритета или 3) душевног стања, што се чини неком од следећих алтернативно прописаних радњи: 1) применом насиља, 2) нападом на живот или тело или 3) дрским или безобзирним понашањем.

На први поглед није сасвим јасно да ли угрожавање спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана своје породице *представља радњу или последицу* овог кривичног дела. Сматрамо да је неспорно реч о *последици кривичног дела*,³ јер сам законодавац утврђујући на алтернативан начин посебне радње којима се може угрожавати спокојство, телесни интегритет или душевно стање, те облике угрожавања одређује као последицу овог кривичног дела.

Наиме, није логично да се радњом извршења кривичног дела проузрокује друга радња, већ обрнуто, овде је потребно да одређена радња доведе до угрожавања спокојства члана своје породице. Ово питање је веома важно и с обзиром на дефиницију из члана 112, став 30, по којој се сматра када је радња кривичног дела одређена трајним глаголом, да је кривично дело учињено, ако је радња извршена једном или више пута. Постоји и супротно схватање, па тако неки аутори тврде да је радња

² З. Стојановић, *Коментар Кривичног законика*, Службени гласник, Београд, 2006., стр. 474.

³ Упореди: *Ibidem*.

кривичног дела насиља у породици или у породичној заједници (члан 22 КЗ ЦГ),⁴ *ујрожавање* спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана своје породице, а примену насиља, дрско или безобзирно понашање означавају као *начине извршења* овог кривичног дела.⁵ Мишљења смо да овај став није оправдан, те да је супротно правној али и фактичкој логици да радња која је по дефиницији последична, као што је насиље, може бити само начин извршења друге радње, а да се при том не одређује и последица те радње. Могло би се прихватити да дрско или безобзирно понашање не мора имати посебну последицу, већ да је дело свршено не када је дошло до угрожавања спокојства, већ када је исполњено такво понашање, али се то не чини оправданим са становишта карактера ове инкриминације. Међутим, цитирани аутори ипак нису доследни, те иако су (као што смо претходно објаснили и поткрепили цитатом), првобитно угрожавање одређених вредности одредили као радњу извршења овог кривичног дела, они непосредно, већ на следећој страници свог Коментара, тврде супротно, да је угрожавање спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана своје породице или породичне заједнице, *последица* овог кривичног дела.⁶ У питању је озбиљна контрадикција, јер у овом случају (што ћемо у даљем тексту посебно објаснити, те у фусноти навести и неке могуће „изузетке) не може иста радња истовремено бити и радња извршења кривичног дела и последица истог тог кривичног дела, те је и то по нашем мишљењу још један аргумент за неприхватање овог становишта.

Такође, у Коментару КЗ Србије професора Љ. Лазаревића, наводи се да је радња основног облика кривичног дела насиља у породици угрожавање спокојства, телесног или душевног стања члана породице, те да је у питању последична радња, која садржајно може бити различита, али се мора тумачити у контексту одређених начина извршења, где спадају: примена насиља, претња да ће се напасти на живот или тело, те дрско или безобзирно понашање.⁷ Међутим, већ на истој страници овог Коментара на којој се релевантно угрожавање првобитно означава као радња извршења основног облика кривичног дела насиља у породици,

⁴ У питању је Кривични законик Црне Горе, али како је у њему ово кривично дело слично регулисано као и у Србији, овај пример, као и став из литературе, сасвим се легитимно може користити.

⁵ Љ. Лазаревић, Б. Вучковић и В. Вучковић, *Коментар Кривичног законика Црне Горе*, Обод, Цетиње, 2004, стр. 561.

⁶ *Ibid.*, стр. 562.

⁷ Љ. Лазаревић, *Коментар Кривичног законика Републике Србије*, Савремена администрација, Београд, 2006, стр. 550.

констатује се накнадно да последицу овог кривичног дела представља угрожавање спокојства, телесног интегритета и душевног мира, „тако да је дело извршено предузимањем радњи наведених у ставу 1“.⁸ Оваква констатација је потпуно нелогична, јер је *немогуће да одређена активност у конкретном случају*, тј. у погледу овог кривичног дела, у *исто време буде и радња и последица*.⁹ Поред тога, цитирани аутор овде чак и сам говори о „радњама“ из члана 194, став 1, где очигледно мисли на радње које претходно дефинише као начине извршења радње угрожавања, тако да и сам упада у контрадикцију, јер да је остао доследан, не само што не би угрожавање истовремено означавао и као радњу и као последицу, већ када говори о угрожавању као последици, не би тврдио да до такве „последнице“ може доћи различитим алтернативно прописаним радњама (радње из члана 194, став 1). Наиме, када би угрожавање заиста била радња извршења основног облика насиља у породици (члану 194, став 1), онда би у контексту наведеног објашњења цитираног аутора, било речи о једнини, тј. о једној јединој могућој радњи, која се може предузети на различите начине, а не о множини могућих радњи, као што упадајући сам себи у реч, наводи цитирани аутор.¹⁰

Да је законодавац, без посебног означавања могућих радњи извршења, основни облик кривичног дела насиља у породици дефинисао само као „угрожавање спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана своје породице“, тада би с обзиром на одредбу члана 112, став 30

⁸ *Ibidem.*

⁹ Тако нешто би, додуше, било у одређеној мери замисливо у чисто формалном кривичноправном смислу, као када је, на пример, реч о убиству, ако би се сматрало да је лишавање живота радња, а да је такође и то што је неко лишен живота, последица кривичног дела убиства, али то ни у овом примеру није баш сасвим тако јер је, у ствари последица смрт човека, а конкретна радња се заиста може описати у општем смислу као лишавање живота, али се у стварности увек подразумевају одређене конкретне радње које би се подвеле под такав општи појам, као када се, на пример, човек погоди из ватреног оружја, убоде ножем и сл. То значи да само тамо где законодавац на један врло широк општи начин означава радњу извршења (када су радње сувише разноврсне да би се чак и егземпларном смислу набрајале, или би то било сувише компликовано и непотребно), у формалном смислу таква радња може да буде идентична последици кривичног дела, као на пример, лишавање живота и смрт, тешко телесно повређивање и тешка телесна повреда и сл.. Међутим, када као у случају дела из члана 194, став 1, законодавац тачно конкретизује одређене радње и таксативно их наводи (примена насиља, релевантна претња итд.), те посебно означава стање које услед таквих радњи треба да настане, да би кривично дело било свршено, онда је ту реч о односу радње и последице, а оно што се дефинише као последица не може у исто време бити и радња тог кривичног дела.

¹⁰ *Ibidem.*

КЗ, по правилу, била довољна једна радња па да буде посреди свршено кривично дело насиља у породици. Овако је потпуно обрнуто, по правилу, потребно је више од једне радње да би се могло сматрати да је наступила последица у виду угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана своје породице. Све би било много јасније и мање подложно „креативном“ тумачењу да је законодавац, на пример, користио формулацију „проузрокује угрожавање...“, „доведе до угрожавања...“, „изазове...“, или неко слично одређење које јасно одређује шта спада у алтернативно прописане радње, а шта је последица тих радњи. Међутим, невезано од овога, мишљења смо да је угрожавање спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана своје породице, неспорно последица овог кривичног дела, а не његова радња.

Потребно је наступање *конкретне опасности* по члана породице, што с обзиром на природу овог кривичног дела, по правилу, подразумева одређено континуирано стање, које се протеже у одређеном периоду и огледа се у редовном понављању насиља, претњи или напада на живот или тело, односно у понављању дрског или безобзирног понашања. Фактичко питање је о којем је периоду реч, али он свакако мора имати одређену дужину која је у сразмери са бројем радњи. Што је већи број радњи које се понављају у краћем периоду, утемељенија је процена да је већ наступила последица кривичног дела, и обрнуто, ако је реч о све две такве радње или другом релативно малом броју радњи у дужем периоду (на пример, шест месеци или више), тада се по правилу не би могло сматрати да је услед тога наступила последица у виду релевантног угрожавања.

С обзиром на то да угрожавање спокојства, телесног интегритета или душевног стања подразумева наступање конкретне опасности у односу на пасивног субјекта, веома је важан и субјективан осећај пасивног субјекта овог кривичног дела, тако да суд у сваком конкретном случају, а то важи и за јавног тужиоца када се одлучује да ће кривично гонити, тј. када цени да ли постоји кривично дело, мора проценити да ли је са становишта конкретног лица као потенцијалног пасивног субјекта, у питању радња која је проузроковала релевантну последицу. У том погледу ће понекад бити потребна и одређена вештачења у односу на психичко стање пасивног субјекта, те процена колико то његово стање, а нарочито степен емотивности, сигурности у себе, рањивости или обрнуто, отпорности на стресове и сл., утиче на могућност да је у односу на њега, услед неке од алтернативно прописаних радњи, наступила последица у виду угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања. У судској пракси засад преовлађује став да није неопходно утврђивати

да ли се пасивни субјект заиста осетио угроженим, те да угрожавање треба процењивати објективно, с обзиром на предузету радњу (ОСБ Кж. 1506/03).¹¹

Иако прихватамо да се угроженост у већини ситуација може оцењивати и потпуно објективно, без узимања у обзир субјективног осећаја пасивног субјекта, мишљења смо да то није и не мора бити правило, већ када суд сматра потребним, угроженост се може утврђивати субјективно, кроз процену осећаја угрожености пасивног субјекта, што зависи од његовог личног доживљаја одређене ситуације. У ствари, угроженост би по логици ствари и подразумевала одређено психичко стање пасивног субјекта и његов лични доживљај радње коју је предузео учинилац, а ту је нужно посредни субјективни однос. Међутим, из начелних разлога, а нарочито с обзиром на то да би се обрнуто, ипак, морала вршити и одређена вештачења (а експертизација у кривичном правосудју је и иначе сувише узела маха), у већини случајева се то стање може, с обзиром на карактер радње претпоставити, али те не мора увек бити случај и суд може супротно томе угроженост утврђивати са становишта субјективног осећаја пасивног субјекта. Ово ће нарочито бити оправдано када радње извршења немају изразитији интензитет или када се то показује као потребно због одређеног посебног стања пасивног субјекта, као када је, на пример, реч о трудној жени или о младој особи (која, при том, није малолетно лице, јер би тада био у питању тежи облик из члана 194, став 3), односно, ако је у питању старо лице и сл.

Нарочито није могуће замислити да би само један потпуно изолован случај дрског или безобзирног понашања био сасвим довољан за наступање последице у виду угрожавања заштићених вредности. То важи и за претњу да ће се напасти на живот или тело, која нема потребан степен озбиљности, што је, такође, ствар фактичке процене. С друге стране, могуће је и да само једна радња насиља које има екстремнији облик у конкретном случају или један случај претње која је нарочито брутална, буде довољна за наступање последице. То је ствар фактичке процене, али када је реч о основном облику, код њега би по правилу морало бити у питању више радњи извршења да би се могло говорити о наступању последице у виду угрожавања спокојства, телесног интегритета или душевног стања. На пример, учинилац може поразбијати све ствари по кући, бацати ствари кроз прозор и сл., што се може квалификовати као насиље или дрско, односно безобзирно понашање, али и као комбинација

¹¹ З. Стојановић, *op. cit.*, стр. 475.

ових радњи, те да таква радња иако једна и без континуитета, буде таквог интензитета да проузрокује угрожавање спокојства.

Насиље би, на пример, постојало у екстремном облику када би учинилац пасивног субјекта држао тако да виси са високог спрата, или са било ког спрата уопште, што се може комбиновати и са претњом да ће га пустити, односно бацити, а оваква претња се ту фактички и мора подразумевати. Из ових примера се може видети и да често није лако диференцирати алтернативно прописане радње, што посебно важи за однос примене насиља и дрског или безобзирног понашања, али је могуће и да претња има облике других алтернативно прописаних радњи, нарочито када је она јасна по значењу, али се изражава на одређени имплицитан начин, као у претходно наведеном примеру када се пасивни субјект држи тако да виси са спрата, што практично, иако је ту свакако посредни насиље, обухвата и претњу која је усмерена на живот и телесни интегритет пасивног субјекта.

Само угрожавање као глагол дефинисан у трајном облику логички подразумева одређено перманентно стање, што значи да је *по правилу* потребан изванредан *конјинуишеи понашања* која доводе до угрожавања. Та језичка особеност да глаголи у трајном облику нужно подразумевају одређено трајање, протезање у времену и понављање, била је и разлог да законодавац у члану 112, став 30 утврди правило да када се радња извршења кривичног дела дефинише на такав начин, није потребно више радњи, већ је довољно „ако је радња извршена једном или више пута“. Овим се, у ствари, за потребе кривичног права одступа од уобичајеног језичког и логичког значења.

Међутим, како се у члану 194, став 1, када је у питању угрожавање спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана своје породице, *уопште не ради о радњи извршења кривичног дела, већ о његовој последици*, до које долази предузимањем одређених алтернативно прописаних радњи, као што су насиље, претња да ће се напасти на живот или тело, односно испољавање дрског или безобзирног понашања, потребно је обрнуто, применити потпуно супротан резон од онога који се установљава у члану 112, став 30 у односу на радњу извршења у глаголском облику. У овом случају примењују се уобичајена језичка и логичка правила, која су иначе у овој ситуацији потпуно у складу са карактером и „духом“ основног облика кривичног дела насиља у породици (члан 194, став 1 КЗ). То значи, као што смо претходно већ објашњавали, да би до угрожавања заиста дошло, мора по правилу да постоји више радњи извршења предузетих у одређеном континуитету тако да је тиме створено одговарајуће стање угрожености које, сходно томе, мора и тра-

јати одређено време. Из овога произлази да овде, по правилу, мора бити посредни вишекратно деловање, тј. вршење више радњи, а само се у врло ретким ситуацијама кривично дело насиља у породици може извршити једном изолованом, тј. једнократном радњом.

Основни облик овог кривичног дела је свршен када дође до релевантног угрожавања, а уколико угрожавање није наступило, биће у питању покушај за који се с обзиром на прописану казну (затвор од три месеца до три године),¹² не кажњава.

Први тежи облик насиља у породици установљен је према *модалном критеријуму*, тј. с обзиром на средство извршења и он постоји ако је при извршењу основног облика коришћено неко од следећих алтернативно прописаних средстава: 1) оружје, 2) опасно оруђе или 3) друго средство које је подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши.

Други тежи облик се установљава алтернативно с обзиром на: 1) тежу последицу кривичног дела – ако је наступила тешка телесна повреда, те 2) узраст пасивног субјекта – уколико је основни облик кривичног дела учињен према малолетном лицу. Према општим правилима, потребно је да учинилац основни облик предузима умишљајно, а да тешка телесна повреда наступи из нехата. Када је реч о чињењу кривичног дела према малолетном лицу, потребно је да учинилац има умишљај у односу на малолетно лице, тако да буде свестан да је у питању лице које није навршило 18 година, те да хоће да дело учини у односу на то лице или да је свестан да у односу на малолетно лице може учинити ово дело, па на то пристаје.

Најтежи облик кривичног дела насиља у породици постоји услед настале теже последице у односу на члана породице. Потребно је да услед неке од радњи основног облика овог кривичног дела наступи смрт пасивног субјекта, а до ње мора доћи услед нехата учиниоца.

¹² За основни облик овог кривичног дела некада је била прописана новчана казна или затвор до једне године, а Законом о изменама и допунама Кривичног законика (члан 60, став 1), прописана је тежа казна, тј. казна затвора од три месеца до три године, што с обзиром на читав низ модалитета у којима се основни облик насиља у породици може извршити, те могуће конкретне случајеве у пракси, није сасвим оправдано, а нарочито је овакво поштравање спорно у контексту неспорно лошег ефекта краткотрајних казни затвора, које се данас у већини савремених држава консеквентно избегавају, како у прописивању, тако и у изрицању.

3. Кршење мера заштите од насиља у породици као посебан облик кривичног дела насиља у породици

Посебан облик насиља у породици се састоји у кршењу мера заштите од насиља у породици које је суд одредио на основу закона. Овај облик је прилично дискутабилан како са становишта законске систематике, тако и из низа практичних разлога, а пре свега оних који се односе на конкретне доказне проблеме. Одређене мере заштите од насиља у породици могу се изрећи у парничном поступку, на основу правила Породичног закона, али нема логике да се њихово кршење санкционише на овакав начин, тим пре што би кршењем таквих мера, у највећем броју случајева, и иначе у највећем броју случајева био у питању основни облик кривичног дела насиља у породици (члан 194, став 1). Веома је дискутабилна могућност примене мера заштите од насиља у породици у оквиру породичног законодавства, јер када се одређена вредност штити кривичним правом, које се начелно сматра најефектнијим обликом правне заштите, резервисаним за заштиту најзначајнијих друштвених вредности (*ultima ratio*), која је сврха да се иста та вредност додатно и паралелно штити потпуно другом граном права, која начелно није репресивног карактера а да се таква заштита, при том, услед великог броја недоречености прописа породичног законодавства, не може постићи ни на иоле консеквентан начин, те се тако само компромитује идеја о потреби заштите од насиља у породици.

Према члану 10 Породичног закона, забрањено је насиље у породици, а према члану 10, став 2 овог закона свако има, у складу са законом, право на заштиту од насиља у породици. Ово је пример апсурдне регулативе, јер када је одређено понашање прописано као кривично дело, онда се његова забрањеност подразумева и бесмислено је другим законом посебно утврђивати да је реч о забрањеној радњи. Колико је ово бесмислено, може се видети и ако замислимо да се посебним законом утврди правило да је *убиство забрањено*.

Према члану 197, став 1 ПЗ, насиље у породици, у смислу тог закона, јесте понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице. Потом се у члану 197, став 2 наводе радње које се нарочито сматрају насиљем у породици, где спадају: 1) наношење или покушај наношења телесне повреде; 2) изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу; 3) присиљавање на сексуални однос; 4) навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14 година живота или немоћним лицем; 5)

ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима; 6) вређање, као и 7) свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање. Веома је чудно овакво дефинисање, јер већина од набројаних радњи, у ствари све у одређеним комбинацијама представљају кривична дела, као што је случај са силовањем, телесном повредом, противправним лишењем слободе итд. С обзиром на то да је реч о кривичним делима, не би било могуће да парнични суд у грађанском поступку утврђује постојање или непостојање таквих кривичних дела, односно да утврђује кривицу, већ би се морао водити кривични поступак, па би тада парнични поступак морао да мирује до окончања кривичног поступка, односно био би условљен његовим исходом. Вероватно је законодавац овде имао другачију интенцију, али је у сваком случају реч о потпуно нереалној норми, која није ни у најмањој мери усклађена са другим елементима правног система, те је у пракси очигледно непримењива, или се барем не може применити на правно ваљан начин.

Под члановима породице који могу бити активни или пасивни актери насиља у породици у смислу Породичног закона (члан 194, став 2), сматрају се: 1. супружници или бивши супружници; 2. деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство; 3. лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству; 4. ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери; те коначно још један невероватно широк круг лица, а то су она која су међусобно била или су и даље у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству. Овај последњи потенцијално „бескрајни“ број чланова породице посебно ћемо коментарисати у даљем тексту.

Против члана породице који врши насиље суд може одредити једну или више мера заштите од насиља у породици, којом се привремено забрањује или ограничава одржавање личних односа са другим чланом породице (члан 198, став 1 ПЗ). Према члану 198, став 2 ПЗ, мере заштите од насиља у породици су одређени налози и забране: 1) издавање налога за иселење из породичног стана или куће, без обзира на право својине, односно закупа непокретности; 2) издавање налога за уселење у породични стан или кућу, без обзира на право својине, односно закупа непокретности; 3) забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености; 4) забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице; 5) забрана даљег узнемиравања члана породице. Према члану 198 став, 3 ПЗ, мера заштите од насиља у породици може трајати највише годину дана, а време проведено у притвору као и

свако лишење слободе у вези с кривичним делом, односно прекршајем урачунава се у време трајања мере заштите од насиља у породици (члан 198, став 4). Наведене мере у великој имају мери добар *ratio legis*, али је добар део њих супротан другим позитивноправним прописима, те не само што у пракси није лако остварљив већ је повезан са низом веома озбиљних практичних проблема, који се ни на иоле ваљан начин не могу решавати коришћењем кривичног законодавства, а што је олако учињено прописивањем посебног облика кривичног дела насиља у породици (члан 194, став 5 КЗ).

4. Члан породице као пасивни субјект насиља у породици и екстремно прешироко дефинисање члана породице у Породичном закону

Понекад се од права, а нарочито од кривичног права и сувише очекује или се оно толико оптерећује да то може довести у питање његову ефикасну примену. Чак ни правници, а камоли правни лаици некад не увиђају да не мора баш све да буде кривично дело, а да неке олако написане правне норме могу у пракси изазивати велике проблеме. Интересантан је случај са кривичним делом насиља у породици у вези с тим ко се може сматрати чланом породице. Према Породичном закону, а он има значај (односно, имао је значај) и у односу на питање ко може учинити кривично дело насиља у породици, те ко може да буде жртва тог кривичног дела, ту спада врло широк круг лица.¹³

Чланови породице су и лица која су била или јесу у међусобној сексуалној или у емотивној вези, чак и када никада нису живела заједно. Ово је невероватно ширење појма члана породице, које је у пракси скоро непримењиво, што доводи до озбиљних апсурда. Тако су, на пример, за сва времена (п)остали чланови породице ђаци који су током срећних школских дана једно друго симпатисали или се волели и тако били у емотивној вези, иако никада нису имали и сексуалну везу, а камоли да су живели заједно. Ствар се још више компликује када схватимо да, иако је законодавац очигледно мислио на „топла“ осећања, типа љубави, наклоности и сл., емоције могу постојати било као позитивне, било као негативне. И када између двоје људи постоји емотивна веза заснована на узајамној мржњи, они су сходно правилима нашег Породичног зако-

¹³ Ово питање је сада, ипак, конкретно решено у КЗ-у и више нема потребе за било каквом супсидијарном применом Породичног закона у односу на одређивање члана породице.

на чланови породице. Прилично апсурдно, а неко би рекао и перверзно, али могући су и апсурднији примери.

Још је горе се људима који су било када били у сексуалној вези, без обзира на то да ли су међу њима постојале и емоције и да ли су икада живели заједно. Свако ко је био иоле промискуитетнији, проширио је своју „породицу“ за сва времена. Проститутка и њена „муштерија“, који су на „тржишној основи“ били у сексуалној вези, наравно без икаквих емоција, остају једно другом заувек чланови породице. Ако би овакви „чланови породице“ било када у будућности, дакле и више деценија након ступања у „породичне односе“, применом насиља, дрским понашањем или другим радњама утврђеним у Кривичном законнику, угрожени спокојство, телесни интегритет или душевно стање „члана своје породице“, они не само што би могли већ би, ако би за то било довољно доказа, морали бити кривично гоњени. Гонио би их јавни тужилац, јер је посреди кривично дело за које се гони по службеној дужности и воља оштећеног уопште није од значаја, иако би се, иначе, да нису у питању „чланови породице“, за већину радњи које спадају у основни облик овог кривичног дела гонило само по приватној тужби.

Добро је што се Законом о изменама и допунама Кривичног законика рационално сужава појам члана породице, па се искључује и небулозна могућност да алтернативним постојањем емотивне или сексуалне везе настане „породични“ однос. То не значи да Кривични законик више неће штитити лица која су била у брачној или ванбрачној заједници, а више не живе заједно, односно лица која су било када и у било ком контексту имала емотивну или сексуалну везу, а никада нису живела у истом породичном домаћинству, али тада не би било у питању насиље у породици, већ друго кривично дело, а увек може постојати и прекршај за који се гони по службеној дужности.

Законом о изменама и допунама Кривичног законика (члан 25), члан породице (члан 112, став 28 КЗ) дефинисан је тако да се под њима сматрају: супружници, њихова деца, преци супружника у правој линији крвног сродства, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник, хранилац и храњеник. Члановима породице сматрају се и браћа и сестре, њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству, као и лица која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

5. Закључак

Насиље у породици је стара и изузетно ружна појава, која је у пракси свакако постојала и пре него што је пре неколико година у наше кривично законодавство унето посебно кривично дело те врсте. Свака радња која сада спада у насиље у породици и иначе би била кривично дело.

Многе демократске и правне државе уопште не познају посебно кривично дело насиља у породици. То не значи да тамо породичног насиља нема и да се у тим земљама енергично не штите породица и чланови породице. Насиље у породици треба да остане посебно кривично дело, али га не треба непотребно компромитовати претераним ширењем појма члана породице, јер се тиме, у ствари, не штити породица које у таквим случајевима и нема, а не штити се ни „члан породице“, јер он објективно не постоји.

Заштита жртва насиља, па и насиља у породици најефектније се може остварити бољим правилима кривичног поступка и адекватнијом праксом службених актера тог поступка. Посебно је значајна ефикасна забрана контакта између насилника/насилнице и његове/њене жртве. Важно је и да, на пример, оштећена која је силована или пребијена не буде „поново силована“ и не добије поново „батине“, јер безброј пута мора објашњавати шта јој се и како догодило, виšekратно се саслушава, непотребно се суочава са окривљеним, приговара јој се да је сама крива што није била опрезнија и сл., што све представља тзв. секундарну, односно накнадну виктимизацију, када се жртва додатно трауматизује и приморава да психолошки поновно проживи зло које ју је већ задесило када је према њој учињено кривично дело.

*Др Милан Шкулић,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду*

ПРОБЛЕМ ТЕЛЕСНОГ КАЖЊАВАЊА ДЕЦЕ ИЛИ ПИТАЊЕ ДА ЛИ ЈЕ БАТИНА ИЗАШЛА ИЗ РАЈА?

Недавно је једна невладина организација иницирала криминализовање сваког телесног кажњавања деце, укључујући и родитељско „васпитно“ телесно санкционисање. Да не би био погрешно схваћен, аутор овог текста истиче да њега, док је био дете, родитељи никада нису телесно кажњавали, а да ни он сам на такав начин не кажњава своју децу, нити му пада на памет да то чини и убудуће. Међутим, није спорно да постоје различити родитељски „васпитни стилови“.

Наш народ познаје прилично несимпатичну пословицу по којој је „батина изашла из раја“ и иако о томе не постоје егзактна истраживања, поприличан број родитеља у пракси поступа по тој пословици. Како би на то могао да реагује правни систем? Да ли све такве родитеље треба једним потезом „законодавчевог пера“ претворити у криминалце?

Да ли би прописивање неког новог кривичног дела, којим би се инкриминисало свако телесно кажњавање деце, укључујући и одговарајуће „васпитно деловање“ родитеља, био најбољи начин за адекватну заштиту деце?

Одговори на ова питања нису једноставни и можда би за почетак требало поћи од чињенице да се код нас врло често одређени проблеми покушавају решавати кривичним законодавством, које није за то увек најпогодније, исто као што ни репресија сама по себи често није довољно ефикасна. Овде се може применити одређена аналогија са војном силом, што се лепо илуструје Наполеоновом констатацијом по којој се „бајонетом може свашта учинити, али се на њему не може седети“. Слично томе, свашта може постати кривично дело, али се тиме неки проблеми не могу ефикасно решавати.

Ако би родитељ у Србији свом детету нанео телесну повреду, он би тиме и сада, дакле без било какве нове инкриминације, учинио одређено кривично дело. Зависно од степена и тежине повреде и других релевантних околности, посреди би било или неко кривично дело против живо-

та и тела или насиље у породици итд. Чињеница да је родитељ учинио кривично дело према свом детету могла би бити и основ да он буде лишен родитељског права.

Шта би то, у ствари, требало да буде додатно „криминализовано“? Остало би једино да се свако телесно кажњавање деце од стране родитеља, дакле и оно које не производи релевантне телесне повреде, имплицитно забрани, тако што би се прописало да ако родитељ примени према детету било какву телесну казну, самим тим чини кривично дело.

У упоредном праву таква решења постоје у неким скандинавским државама, док већина европских држава има слична законска решења, као што је то и код нас, мада истини за вољу, ни многе веома напредне правне државе, попут Немачке, у свом законодавству уопште немају кривично дело насиља у породици. Иако многи савремени правни системи не одобравају телесно кажњавање деце, они у том погледу испољавају извесну меру нужне толеранције, па ако родитељ „не претера“, он тиме што је своје дете „лако“ ударио по стражњици, или га повукао за уво, по правилу, ипак не чини кривично дело. У том погледу је веома важан и доминантан национални менталитет, па се тако, на пример, у скандинавским државама релативно често догађало да за таква кривична дела одговарају „гастарбајтери“, ненавикнути на „нов свет“ и његова правила, те се догађало да им се деца одузимају и смештају у друге породице, што је по правилу било веома трауматично не само за родитеље већ и за децу, која углавном нису била пресрећна због такве „државне бриге“ за њихово добро.

Овде се намећу и друга питања. Ако би свако телесно кажњавање деце постало кривично дело, онда би један велики број српских родитеља неминовно био криминализован, а њима би, коначно, деца могла бити и одузимана, те смештана у домове и у друге породице.

Тешко је замислити да би неко дете, па макар га његов родитељ (наравно, ако то спада у објашњену категорију „родитељског васпитног стила“) и телесно кажњавао, било задовољно да се нађе у другој породици или у некаквом дому. Такво дете вероватно не би било срећно ни да његов „грешни“ родитељ допадне затвора, а не треба заборавити да је кривично гоњење, а нарочито кривично санкционисање, често повезано и са губитком посла, што значи да би се тиме довело у питање издржавање баш тог детета, кога држава тако енергично „штити“. Или је можда Србија тако богата, па ће се потребна средства обезбедити из државног буџета.

Није спорно да „батина, ипак, није изашла из раја“ или да је она можда из раја „прогнана“, јер је лоша. Није у реду да се телесно кажњавају ни домаће животиње, а камоли деца, али реалност је да велики број

родитеља примењује релативно благе облике телесног кажњавања своје деце, а до то и деца прихватају као део одређених породичних „правила игре“. С друге стране, има родитеља који никада на дете нису „подигли руку“, али су га својеврсним „испирањем мозга“ и уопште, разноврсним облицима психичких пресија више малтретирани него да су га „класично“ истукли.

Проблеми неадекватног васпитног утицаја на дете и уопште неодговарајућег понашања родитеља према деци, било да је посредни физичко кажњавање, било да је у питању психичка пресија, првенствено се морају решавати на плану општекултурног и васпитног деловања, али и адекватни(и)м одредбама породичног законодавства, али за њихово решавање кривично право нема одговарајуће механизме, па би олако уплитање кривичног законодавства само створило нове и врло озбиљне проблеме. Наравно, ако би родитељ нанео телесну повреду детету, или га злостављао, односно применио други облик насиља, било физичког, било психичког, којим улази у „зону кажњивости“, такво понашање би и сада представљало кривично дело и у том погледу није потребна било каква модификација или допуна нашег Кривичног законика.

Толстој је рекао да „су све срећне породице срећне на сличан начин, а да је свака несрећна породица несрећна на неки свој начин“. Кривично законодавство не може створити савршену породицу, а олаким уплитањем те врло озбиљне гране законодавства у решавање породичних односа, могу се произвести врло озбиљни контраефекти, јер давно је речено да је „пут до пакла поплочан најбољим намерама“.

*Никола Милошевић,
судија Врховној суда Србије у пензији*

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ (са становишта кривичног законодавства и праксе)

На почетку овог рада не могу а да не приметим да сам, уистину, један од ређих припадника мушког пола (изузимајући писце два коментара Кривичног законика из 2005. године – КЗ, а и ранијег КЗРС, професора др Зорана Стојановића и професора др Љубише Лазаревића, као и професора др Милана Шкулића) који о овом кривичном делу дуже пише и говори, како са позиције дугогодишњег судије од кога се, свакако, може очекивати опрезност и избегавање исхитрених оцена и закључивања, тако и са позиције предавача у обуци и усавршавању који су организовани од Правосудног центра за обуку и усавршавање: јавних тужилаца, судија, адвоката, полицајаца, делимично и органа социјалне заштите када је у питању примена Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица (ЗМ), у пракси. И управо због ових последњих (у обуци и усавршавању) иступања неретко сам, и не само ја, био изложен примедбама (припадника неких невладиних организација који желе да се прикажу као нека врста „заштитника“ жртава искључиво женског пола) које су у основи биле неконкретизоване и неаргументоване, те нису доводиле у питање размишљања и закључивања предавача.

Констатујем да се о разним врстама насиља у породичној заједници, а и шире, у Србији више од 10 година, у последње време све чешће говори и пише. Почевши од расправа и предлога од стране Виктимолошког друштва Србије крајем деведесетих година прошлог века, на многим скуповима, конференцијама, „округлим столовима“, до написа у стручној литератури, зборницима радова, публикацијама, те магистарских радова и докторских дисертација (нпр. у публикацији проф. Петрушић Н., Константиновић-Вилић С. с Правног факултета у Нишу „Кривично дело насиље у породици – правна пракса у Републици Србији“, обухваћени градови: Лесковац, Ниш, Београд, Нови Сад и Суботица за период од 9. марта 2002. године до 30. децембра 2003. године, ипак ограничени узорак; у „Зборнику радова“ Виктимолошког друштва Србије, уредник проф. Николић-Ристановић В. из 2002. године, посебно у чланку проф. Ђорђевић Ђ. „Насиље у породици“ – *Правни живоић*, бр. 10/2007, док-

торским дисертацијама Јовановић С. и Стевановић И. одбрањеним на Правном факултету Универзитета „Унион“, односно Правном факултета Универзитета у Београду у 2008. години, радова аутора овог текста у *Правном животићу* бр. 9/2005 и др.) али и написима у штампи, иступањима у медијима, када је напис или иступање често сензационалистички обојено, без завршне схватљиве и друштвено прихватљиве поруке, предлога, закључка, тако да је тешко поуздано закључивати како о појавним облицима, учесталости, где, како и због чега, у којим срединама и између којих лица (за ово нам званични подаци Републичког завода за статистику не могу нарочито помоћи) више или мање настаје насиље у породици јер целовито истраживање на ову тему, у Републици Србији, до сада није обављано. Осим парцијалних сагледавања објављених у радовима неких аутора, као и оних наведених у претходној алинеји.

Међутим, није све у вези са кривичним делом насиље у породици тако црно јер захваљујући управо упорности научних радника, професионалаца, као и представника неких невладиних организација које су се више бавиле овим делом, од 2005. године Републички завод за статистику Србије почео је да води по лицима (то је ипак довољно за почетак) број кривичних пријава, оптужења и осуда за ово кривично дело, а исказује их у својим годишњим саопштењима.

Да на овом месту укажем и на следеће. У научној литератури насиље се дефинише као употреба силе, док се под насиљем у породици подразумева *конципирана* примена физичке или психичке силе, претње према члановима породице уз угрожавање или повређивање сигурности и односа поверења, као и испољавање контроле и моћи над члановима породице без обзира на то да ли је у важећем законодавству предвиђено као кривично дело и да ли је извршено насиље пријављено органима гоњења.

* * *

Не задржавајући се даље на оваквим, у основи, уводним излагањима (а могло би доста да се напише о самом проблему – појави насиља у породици, као и како га који сегмент друштва, који орган и организација види, доживљава и третира, да поменем, понекад и на начин како то говори један уважени правник, наиме, да се трудимо да презентирамо јавности, лаичкој, а и стручној, да се догађа енорман број и неки, паушално утврђен, проценат кривичних дела насиља у породици и када се објективно не ради о овом кривичном делу, јер можда замишљамо „ако их више имамо брже ћемо у Европу“) пажњу ћу, не знам колико ћу у томе успети, усмерити на:

а) разлоге и начин увођења у наше кривично законодавство кривичног дела насиље у породици из члана 118-а Кривичног закона Републике Србије (КЗРС) и почетне проблеме који прате његову примену у пракси;

б) даље проблеме, посебно у пракси судова (и тужилаштва) с обзиром на решења у Кривичном законнику из 2005. године (КЗ) и Породичном закону (ПЗ);

в) доступне званичне статистичке податке о обиму, кретању броја кривичног дела насиље у породици само у последње четири године (од када се воде), а пре тога кривичних дела против брака и породице уопште;

г) придавање значаја овом кривичном делу од полиције, јавних тужилаштва, судова, адвокатуре, па и Управе за извршење заведених санкција (која по Закону о извршењу кривичних санкција из 2005. године спроводи и тзв. алтернативне санкције), али и

д) последице досадашњег приступа код овог кривичног дела на општи заштитни објект – породицу, поједине њене чланове (у целом овом раду), као и често занемаривање права на приватност и тзв. „ненасилних“, „рањивих“ чланова породице, жртава, и то понекад ради проблематичног и непрофесионалног односа према потреби информисања јавности, без опрезнијег, законитијег, садржајнијег, па и студиознијег приступа и указивања на штетност појаве растућег насиља у породици и уопште на потребу заштите личности, њеног спокојства, психичког стања конкретног члана породице, нарочито малолетних лица, управо ради даљег односа према њима, помоћи и заштите, уопште, евентуалног рада *post festum*.

* * *

а) Сагласно дугогодишњим расправама на тему насиља уопште у Србији, иступањима у јавности у вези са евидентираним насиљем у породици, али и на препоруку Комитета министара Савета Европе, и конкретног амандмана посланика приликом скупштинске расправе о изменама и допунама КЗРС (дакле, „пречицом“ без пређеног тешког законодавног „пута“ и прављења правне норме, усаглашавања односа диспозиција–санкција, укључивања у систематику закона, одговарајуће казнене оквира, правно-законодавну технику и сл.) унето је кривично дело насиље у породици – члан 118-а КЗРС, у примени од 9. марта 2002. године, са убрзо уоченим недостацима, као нпр. „испуштање“ квалификационе околности смрти малолетника...

Међутим, иако је *ratio legis* инкримисање кривичног дела насиље у породици не само у КЗРС већ и у многим европским кривичним зако-

нима јасан и састоји се у заштити породице, односно породичне заједнице као општег заштитног објекта, али и у заштити појединих чланова од другог члана породице који примењује насиље, иако ово кривично дело садрже многа европска кривична законодавства (неке земље су донеле и посебне законе о насиљу у породици: Аустрија, Хрватска, пре три године Црна Гора Нацрт закона...) неке земље са богатом правном традицијом, нпр. Немачка, ово дело посебно не инкриминише, што не значи да породичног насиља у Немачкој нема имајући у виду велики број странаца који ту живе и раде још од „немачког привредног чуда“, па и оних код којих су традиционално неки чланови породице, као што су жене, деца... у одређеном подређеном положају у односу на „главу породице“. Разлози за неинкримисање овог кривичног дела, читамо и у немачкој литератури, леже у схватању да је овакво понашање у породици „покривено“ диспозицијама других кривичних дела, нпр. кривичних дела против живота и тела, слободе и права човека и грађанина, части и угледа, полне слободе...

Иначе, основни, највећи проблем инкриминације основног облика члана 118-а КЗРС јесте тумачење елемента, али и последице дела, које гласи:

„Ко силом или озбиљном претњом да ће напасти на живот или тело *повређује* или *угрожава* телесни или душевни интегритет члана породице, казниће се...“ и које је у пракси наших јавних тужилаштава и судова, због различитих судских одлука, па и код истог органа правосуђа доводило до различитих тумачења, посебно трајних глагола *повређује* или *угрожава*, све док Врховни суд Србије није заузео став објављен у више билтена и часописа, нпр. у предметима Кж I 1137/04 и Кж I 1663/04, по коме:

„Глаголи повређује или угрожава телесни или душевни интегритет, означавају *трајне* и *континуиране* радње које се дешавају за време трајања брачне заједнице“ (по моме мишљењу ово „брачне“ је крајње дискутабилно, Н. М.) дакле заузима став у смислу поменуте научне литературе, па би из тога става следио закључак да једнократно повређивање или угрожавање (тзв. инцидентна ситуација, радња учињена „у пролазу“, ампасан) не би испуњавала захтеве овог кривичног дела, већ дела из глава: против части и угледа, живота и тела, права човека и грађанина и др. па евентуално и обележја неког прекршаја из Закона о јавном реду и миру и сл.

б) Будући да су у смислу изнетог става судови (и општински и окружни) у Србији почели да суде, изгледало је да је судска пракса отклонила раније дилеме у тумачењу законске норме чл. 118-а КЗ, када поново

Врховни суд Србије (у већу од седам чланова) по захтеву за заштиту законитости Републичког јавног тужиоца Србије подигнуто против пресуда Општинског и Окружног суда у Ч. (Н. М. правоснажно ослобођен од оптужбе због кривичног дела из чл. 118-а КЗРС, дванаестогодишњег сина је „истукао“ прутом по бутинама и задњици, лака телесна повреда, а супруга-мајка са којом је у разводу, а живе у истом стану, поднела је пријаву полицији, а јавни тужилац започео гоњење, остао и код оптужбе, у жалби је навео да је реч о члану 118-а КЗРС) јер су оба суда нашла да је реч о *једнокрајној радњи* – повређивању, инцидентној ситуацији (раније то отац није чинио), па да нема наведеног кривичног дела, да нема *трајности, континуираности радње извршења*, односно последица дела.

Међутим, Врховни суд Србије у предмету КЗЗ 46/06 од 15. јуна 2006. године, поред осталог, закључио је да:

„За постојање кривичног дела насиље у породици из члана 118-а КЗРС *није неопходан елеменат* (да ли само елеменат или и последица, Н. М.) трајност или виšekратност радњи извршења.“

И на тај начин раније постављени проблем, у тумачењу закона од стране судске праксе, вратио се на почетак.

Управо у вези са овом одлуком и става ВСС на скупу у Окружном суду у Београду, од 23. јуна 2006. године, на постављено питање (све према Билтену Окружног суда у Београду, број 72/06) уследио је одговор да се кривично дело насиље у породици из члана 194 КЗ (сада се и помиње нови КЗ) може извршити и једном радњом, али при томе треба имати у виду и последицу и потребно је да су породични односи трајније нарушени услед делатности окривљеног лица. Одговор који је, по моме мишљењу, проблем: *континуираности радњи – једнокрајности, инцидентну ситуацију не разрешава* те оставља места даљим полемикама или очекивањима разрешења кроз измене и допуне КЗ-а.

Управо и због ових, делимично опречних ставова праксе, очекивања да нови КЗ (који је у примени од 1. јануара 2006. године) разреши овај проблем, одговарајућом, јасном регулативом, нису се испунила. Наиме, КЗ у члану 194, став 1 овако поставља опис, диспозицију кривичног дела насиље у породици;

„Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело, дрским или безобзирним понашањем *ујрожава* (дакле нема: повређује, Н. М.) спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана *своје* породице“ (ово своје је дискутабилно с обзиром на одговарајући члан Породичног закона и тумачења израза у члану 112 КЗ, Н. М.), а казна је блажа него по КЗРС, нпр. за основно дело сада је новчана или затвор до једне године.

Не може се оспорити да КЗ из 2005. године не покушава да разреши постојећу дилему да у диспозицији задржава само елеменат дела угрожава (али отвара и нове проблеме за праксу: дрско, безобзирно понашање, примена насиља, спокојство... и нису чисто правне категорије, Н. М.) тумачења у пракси овог глагола *ујрожава* (тренутни би био, нпр. угрози, Н. М.) у односу на конкретан случај, нпр. да нема континуитета у радњи извршења (и даље питање: елеменат дела, последица) да је реч о једнократном поступку или инцидентној ситуацији код којих су могући многоструки узроци (чак да буду изазвани), па покушава да проблем разреши у одредби „Тумачење израза у овом законикуну“ – члан 112, став 30, када прописује:

„Кад је радња кривичног дела одређена трајним глаголом (примена... понашање... угрожава... последица, Н. М.) сматра се да је кривично дело учињено ако је радња извршена једном или више пута.“

Тако и даље остајемо при почетној дилеми, изнетих ставова у пресудама – решењима ВСС, појединих иступања и на скуповима, сентенцама у разним билтенима судске праксе, нашим покушајима на семинарима за обуку и усавршавање носилаца правосудних функција, адвоката, полицајаца за примену ЗМ, али и виђења једног од писаца КЗ проф. Зорана Стојановића, који покушава да ублажи проблем поменуте законодавне регулативе када у своме Коментару КЗ (Службени гласник РС, 2005. године) наводи, цитирам: „реч је о једном *континуираном* стању у коме се налази члан породице (не каже: своје, Н. М.) услед радњи које предузима други члан породице.“

Дакле, покушава да у примени закона „олакша“ тврду законску норму – тумачење израза из става 30, члана 112 КЗ, али се неминовно поставља питање да ли Коментар КЗ – закона уопште, па и по виђењу самог писца закона, у конкретним случајевима, у полицији, тужилаштву, суду, може опредељивати и „диктирати“ поступање поменутих органа и допринети формирању јединствене праксе кривичног гоњења за ово кривично дело, па и формирању адекватне судске праксе. Да додам и то да се проф. Љубиша Лазаревић у своме коментару КЗ (Савремена администрација, 2005. године) овим питањем уопште не бави.

Мишљење које о евентуалном решењу проблема до нове законске регулативе и за садашње потребе праксе, износимо проф. Милан Шкулић и ја на поменутих семинарима у смислу члана 165 ЗМ, мада оспоравано у неким ситуацијама (мање од учесника, више од неких невладиних организација), а наиме: ако је присутан, учињен само један чин насиља члана породице према другом члану породице, а који (по свом испољавању, садржини, субјективном односу и сл.) указује на то да ће се

насиље поновити (нпр. ударио/ла, запретио/ла озбиљно, одлучно да ће тако бити и сутра, прекосутра, да ће се и „уброчити“, наставити, то је јасно стављено до знања, несумњива упорност...), онда би и један случај насиља, једна радња извршења, не занемарујући ни последицу, субјективни осећај тзв. „ненасилног члана“, могао да оствари биће кривичног дела насиље у породици, првенствено његовог основног облика из члана 194, став 1 КЗ. Дакле, у питању је једнократност која указује на континуитет. Мишљење можда мало „натегнуто“, али то је само мишљење у циљу превазилажења проблема.

Решење у Кривичном закону из 2005. године да се кривично гоњење за све облике кривичног дела из чл. 194 предузима по службеној дужности (у право време, а и надаље од многих оцењено као велики напредак), али све је више мишљења о неадекватности таквог решења, у науци и пракси, заснованих и на примерима одређене апсурдности таквог решења, по којима за основни облик овог кривичног дела из става 1 кривично гоњење би требало предузимати, осим ако се не ради о жртви малолетном лицу, по предлогу. Јер из многих примера у пракси искрсло је питање: кога кривично законодавство, органи гоњења, правосуђе треба да штите и дефинитивно заштите имајући у виду многе специфичне, животне ситуације јер је живот често богатији и инвентивнији од тврде законске норме и њеног тумачења и примене кроз одређене одлуке органа гоњена, правосуђа. Управо ради илустрације ових мишљења изнећу неколико случајева, сасвим фрагментарно, који нам говоре о последицама, па и апсурдности када се формализовано, граматички упрошћено, неживотно, тумачи и примењује члан 194 КЗ.

Први случај: супруг је пекарски радник са супругом и две ћерке од три и шест година, живи у изнајмљеном стану, дворишној згради, једног београдског приградског насеља. Газдарица живи у уличној згради. Он долази у рано јутро у свој стан, кад избаци последњу фуруну, око пет часова, и увек га чека распремљен кревет, нешто да поједе, умије се (нема купатила), а конкретног јутра ништа од тога. Он почиње да виче, пробуде се супруга и старије дете, и супруга виче на њега у стану, потом из дворишта, вика, нема физичког контакта, млађе дете и даље спава. Али пробуди се газдарица, не може да спава, зове полицију, газдарица и супруга говоре да је било страшно. Одведоше га, па кривична пријава за члан 194, став 1 КЗ, па истражни судија после саслушања одреди притвор. Почеше годишњи одмори, продужи се притвор преко месец дана. Мене случајно сретне судски вештак – који је одређен да вештачи „спокојство, душевно стање“ чланова породице – и пита шта да се ради. Супруга говори да је то био само један случај, да неће да сведочи (при-

вилеговани сведок, Н. М.), жели да очува породицу, а и чињеница је да је супруг без прихода, дакле и породица, газдарица отказала стан. Морам да признам да се кроз нека „убеђивања“ дошло до одустајања јавног тужиоца од кривичног гоњења, а шта ће бити ако би приликом годишњег прегледа више тужилаштво „наишло“ баш на тај предмет. Јер кривично гоњење се предузима по службеној дужности.

Или случај описан у Билтену судске праксе (Окружни суд у Београду, бр. 76/2007). Првостепеном и другостепеном пресудом закључено је да су супруг и супруга криви због кривичног дела из члана 194 став 1, односно 2 КЗ и обома је изречена условна осуда, утврђена казна затвора. А реч је о томе да је супруг стар 70 година, инвалид, воли кафану, попије, дође кући, а супруга његових година, лежи. Он замахује штапом према њој, пита је зар није на Лешћу (гробље), тамо је зове умрла мајка, па свађа, вика. У другим ситуацијама док он лежи после кафане, супруга према њему замахује ножем, прети да ће га одробијати, опет свађа, вика, несносно за суседе. Јасно, наступа полиција, јавни тужилац и поменуте правоснажне пресуде.

А питамо се кога и како кривично законодавство треба да штити? Породицу, њене чланове, када, како? Да ли је ово већ уобичајени начин поступања, тако годинама ови супружници функционишу, да ли је требало ићи на кривични прогон, да ли је требало покренути сву ову „машинерију“ због њиховог навикнутог живота и понашања? Није ли то евентуално био прекршај из чл. 6 Закона о јавном реду и миру, и много сличних питања, као и да ли ће условна осуда ишта променити у њиховом породичном функционисању, које је постало манир, начин живота?

Или случај примене закона који не разрешава, већ продубљује неке истакнуте дилеме. Наиме, Општински суд у П. (супруг који уопште не пије а враћа се са неке прославе пијан, на супругино пребацивање „види на шта личиш, није те срамота од људи, комшија, свога детета“, овај јој одговара да ћути, да не виче или ће је убити, а сину од 14 година који је стао на страну мајке говори „да ћути, боље би било да гледа своја посла, да учи, или ће се и њему напити крви“) осуђује га четири+три месеца затвора стицај па шест месеци затвора. Пресуда је потврђена од Окружног суда (имам све бројеве предмета), није било жалбе.

Потпуно слична ситуација, инцидентна, супруг је дошао пијан, само што је сина ошамарио и овоме пошла крв из носа. Оглашен је кривим од Општинског суда у П. па насиље у породици, за супругу и сина, 3+4 месеца затвора, јединствена казна шест месеци затвора. Потврђено од другостепенот суда. По захтеву за испитивање законитости правоснажне пресуде ВСС (све бројеве предмета, такође, имам) налази се да је реч о једном делу, а не о стицају, изриче казну од пет месеци затвора, налази

да постаје само олакшавајуће околности: осуђени примерног понашања, неосуђиван, живе и даље заједно и сложно јер су видно, после овог догађаја, побољшани односи.

А шта ће бити после издржаних кратких казни затвора, како ће се ови осуђени понашати у породици, у друштву. Зна се да се са осуђеним за ова кривична дела (уопште насилничког криминалитета) у нашим затворима не ради посебно, они су са осталом осуђеничком, по кривичним делима или прекршајима, популацијом.

Или објављена сентенца у билтену једног великог суда (Ниш, бр. 26/2008) да „кривично дело насиље у породици из члана 194 КЗ је управљено против личности (а породица, Н. М.) тако да више тих дела (?) могу чинити продужено кривично дело *само* ако су учињена према истом лицу, а не ако су учињена према више чланова породице“ (а једно дело, одлука ВСС по КЗП-у?).

Ових неколико примера, поред постојећих, отварају и нове дилеме, што говори о значају овог кривичног дела и његове правилне примене у пракси. Па и оне типа: кога смо конкретном инкриминацијом или поступањем у пракси хтели да заштитимо и кога смо штитили имајући у виду постојећу судску праксу, а и поступање полиције, јавних тужилаца. По моме мишљењу, дискутабилно је колико смо хтели и штитили породицу као општи заштитни објекат код ове врсте кривичних дела против брака и породице.

С тим у вези подсећам да нису без основа раније поменути ставови неких научних радника и професионалаца различитих профила који долазе у контакт са неком врстом неприхватљивих и штетних дешавања у породици; наиме да се кривичне пријаве које понекад подноси један члан породице против другог, које касније улазе у поступак као кривично дело насиља у породици, подносе и из различитих мотива. Како је запажено у пракси (о томе је говорила и заменица Републичког јавног тужиоца Србије Ј. Киурски на скуповима поводом насиља у породици у избегличкој и расељеничкој популацији) и због исхођења повољнијег положаја у актуелном бракоразводном поступку, повољније одлуке о додељивању деце, даљег становања, издржавања... Уосталом, као и евидентирани утицаји на сведоке – оштећене да остану код сведочења, нпр. из претходног поступка, да се не користе привилегијом из ЗКП-а да не сведоче, да не би оптужбу лишили, често, јединог доказа, исказа тзв. ненасилног члана породице, да се по судству не тражи, како су неки предлагали, неки сведок који ће својим исказом подржати оптужбу.

Уосталом, ове проблеме сагледала је и радна група формирана за израду новог Кривичног законика када је у првој радној верзији предло-

жила да се за основно дело насиља у породици, осим ако је реч о малолетном лицу, кривично гоњење предузима по предлогу оштећеног лица.

Овакав став је могуће, имајући у виду изнете недоумице и проблеме у пракси када се поступа по кривичном делу насиље у породици, довео до тога да је у Нацрту закона о изменама и допунама КЗ-а, у члану 194 „дописан“ нови став 6 који је гласио:

„Гоњење за кривично дело из става 1 овог члана предузима се по предлогу, изузев у случају када је оштећени малолетно лице.“

Међутим (по многим мишљењима, никако не на иницијативу праксе, могуће и због све чешћих изјава: свака трећа жена, свако пето дете трпи насиље у породици, изјаве без ослоњања у свеобухватном, валидном истраживању) у скупштинску процедуру отишао је Предлог закона о изменама и допунама КЗ по коме кривично гоњење и за основни облик овог кривичног дела из става 1, члана 194 и даље ће се предузимати по службеној дужности (брисан је став 6 из Нацрта). Такође, а уистину за све време важења КЗ дискутабилна, реч-појам „дрским“ брисана је. Даље, поштрена је посебни максимум у ставу 4 (са дванаест на петнаест година), поштрена казна за основно дело, а и за став 5 (о коме ће даље бити речи), сада „затвор од три месеца до три године и новчана казна“, дакле, кумулација ове две врсте кривичних санкција.

Даље, КЗ из 2005. године у чл. 194, поново на основу амандмана посланика, уводи нову инкриминацију, и то у ставу 5 овог члана, која гласи:

„Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона“ – казна је новчана или затвор до шест месеци.

Јасно је да је реч о мерама заштите порописаним ПЗ, те да кривично законодавство, као и правосуђе, треба додатно да се „активира“, да узме у руке „врућ кромпир“, да санкционише и исправља нешто што неки други закон и његова примена у пракси није успео. Наиме, одредбом става 5, члана 194 КЗ, у суштини, инкриминишу се понашања супротна члану 198 ПЗ, односно игноришу мере „породичноправне заштите“ код насиља у породици јер ПЗ није предвидео ефикасне мере, нити механизме за њихово спровођење у пракси. Наиме, судска пракса нас уверава да је кроз извршни поступак ове мере тешко спроводити ефикасно (конкретно и у случају Б.А.М. против Србије, поступак пред судом у Стразбуру за Србију је изгубљен), а те заштитне мере према члану 198 ПЗ, подсетимо се, јесу:

1. издавање налога за иселење из породичног стана или куће, без обзира на право својине, односно закупа непокретности;
2. издавање налога за уселење у породични стан или кућу, без обзира на право својине или закупа на непокретности, обе одредбе оспораване пред Уставним судом;

3. забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености.

Овде ћу се мало задржати да укажем на проблем у пракси (који је тешко решив и у извршном поступку, а тек у кривичном кроз нову инкриминацију), проблем који је делимично проистекао из формализоване примене мало животне законске норме, а наиме:

- један суд у Београду је, у покренутом бракоразводном спору, супругу забранио да се супрузи приближи на растојање краће од једног метра, а обоје живе у једнособном стану, нпр. ходник је широк 1.20 метара. Могућност злоупотребе пријављивања за непоштовање ове заштитне мере евидентна је и у смислу користи о којој је било речи или
- суд забрањује супругу да се супрузи, у разводу су, приближи на растојање краће од 150 метара, живе у истој згради, привремено у различитим становима, у малом месту где је једна пошта, она ради на шалтеру, он прима пензију преко поште, плаћа рачуне... и ко све то да контролише, да ли је мера заштите прекршена, када, како...
 1. забрана приступа у простор око места становања или рада члана породице (има сличности, у пракси),
 2. забрана даљег узнемиравања члана породице.

Иначе, по ПЗ, ове мере заштите одређују се на једну годину, али се могу продужити док не престану разлози због којих је, свака конкретна, одређена. Није ли то у неку руку погодовање „комотнијем“ вођењу поступка, а донекле у супротности са ефикасним, и то мериторним пресуђењем у конкретној парници и брзим поступком извршења, са последицом плаћања штете и трошкова по одлукама Европског суда за људска права у Стразбуру, као у поменутом случају Б.А.М. против Србије, са исходом да Србија плати износ од 19.300 евра и сл. Поређења ради, у Аустрији, по Закону о заштити од насиља у породици, за неке заштитне мере које изриче породични суд, управо због хитности пружања делотворне заштите „ненасилном“ члану породице (мере трају до три месеца), посебно се захтева акција на тзв. „први знак“ од стране полиције, а спроводе их одређене невладине организације специјализоване за подршку жртвама од насиља у породици.

Поновићу, ПЗ не предвиђа механизме да се наведене мере заштите од насиља у породици изврше – спроведу, да се њихова примена адекватно и ефикасно контролише (ко то да ради: центар за социјални рад, полиција или неко трећи?), дакле нема одговарајућих решења да се спроводе у грађанском поступку (без обзира на то да ли су неке од њих сагласне Уставу, обавезујућим међународним актима и сл., дирају ли и колико у право на својину, да ли могу да буду контрапродуктивне да се

после њиховог изрицања, или у фази некаквог извршавања, тзв. „насилни члан породице „окоми“ на оног другог окривљујући га за своју недаћу, свој нови, привремени, статус, нпр. за иселење из стана или куће, односно да ли њима може да се манипулише у смислу поменутог покушаја да исходи даљу погодност у текућем бракоразводном поступку, нпр. јачу заштитну меру, више истих, код поверавања деце, давања издржавања и сл.). Неке злоупотребе, као што је поменуто, запазило је и Републичко јавно тужилаштво Србије у току „прегледа рада“ подручних тужилаштва, тако да је „врућ кромпир“ пребачен полицији, јавном тужиоцу, кривичном суду путем цитиране инкриминације из става 5, члана 194 КЗ, када доказивање, имајући у виду и важећи ЗКП, неће бити нимало лако.

Иако се може оценити као непопуларан, па и подложен критици (са тим сам се сусретао на разним скуповима) мој коментар је: доносе се разни закони, па и они са више додирних тачака у погледу законодавне регулативе, али без нужне сарадње, координације приликом писања законског текста (чак ни у погледу правне технике, коришћења израза, језика уопште, нпр. типа: усвојилац – усвојитељ, старалац – старатељ и др.) са писцима других закона иако је, у неку руку, реч о заједничком „послу – питању“, сличном институту, мери и др., а да се, при том, и не стварају механизми за заживљавање тог закона у пракси, за његову примену. Понекад се и не каже како ће се и у ком поступку примењивати, позива се на сарадњу разних владиних система и институција, доносе се и посебни протоколи ради подсећања на актуелна законска и подзаконска решења (конкретно и Посебан протокол о поступању правосудних органа код злостављања и занемаривања малолетних лица из јуна 2009. године). При томе се, добрим делом само спорадично, успоставља сарадња, граде односи поверења и са релевантним невладиним организацијама, али и поспешује поверење са незаобилазним локалним заједницама, свакако не сарадња типа (познато из праксе) да суд вештачење у вези са сексуалном злоупотребом четворогодишњег детета повери Инцест траума центру, чији су стручњаци имали више сесија са дететом без учешћа и „руковођења“ од стране суда. Прецизан закон о удружењима грађана, чије се доношење дуго чека, свакако би допринео бољем раду и сарадњи и у односу на тему овог рада.

Управо због свих ових и сличних, недовољно регулисаних, али и спровођених у пракси, односа сарадње и др. (нпр. и у случајевима додиривања или преклапања рада између разних система сведоци смо „пребацивања лопте“ једних другима, што не само да мало користи оштећеном – жртви већ му често причињава штету, изазива додатну траумати-

зацију, пратећу несигурност...), на сузбијању појаве, превенцији, па и на успостављању неког плана рада да се конкретни учинилац убудуће не јави као повратник, не јави у тој улози или, евентуално, улози жртве, да се његови ставови, понашања, тренутне реакције коригују и уклопе у смислу друштвено пожељних и прихватљивих, уопште, недовољно се ради. А да се дуже не задржавам на томе да су последице претходних констатација често резултирале и „прозивкама“ правосуђа које се исцрпљују указивањем на благу казнену политику са позивањем, често без довољно аргумената, на мали број казни затвора, мало новчаних казни за кривично дело насиље у породици, да су условне осуде у прошлој години изрицане у проценту од 78 одсто у односу на друге кривичне санкције.

Ово указивање је, по моме мишљењу, са доста недостатака јер целовита анализа успешности изречених условних осуда (колико опозваних, повратника, поновљених условних осуда, брисаних...) никада у Србији није извршена (парцијалне јесу као и статистички подаци разних система који су на располагању, али технологија како се прикупљају, начин вођења и сл. не изузимајући Републички завод за статистику Србије, могу да трпе озбиљне примедбе). Такође, у пракси се озбиљно поставља питање шта код овог кривичног дела значи и шта се постиже новчаном казном, ко је плаћа, из којих средстава, прихода, како се плаћање одражава на саму породицу, њено даље функционисање (ако је још има), на статус, издржавање и сл. (нпр. малолетне деце итд.). Или питање казни затвора, које су углавном кратког трајања, без селекције и посебних програма са психотерапеутским, психосоцијалним, разусловљавајућим од рђавих навика и ставова, без селекције и посебних програма у извршењу, што неспорно не оспорава ни Управа за извршење заводских санкција, па се сврха тих казни често исцрпљује у ефектима генералне превенције, али уз опасност да осуђени „маркира“ оштећено лице као узрок своје недаће, свога „робијања“, па се по изласку са издржавања казне на разне начине „устреми“ на то лице. Јер се на оснажењу породица оштећених лица за време извршења затворске казне скоро ништа и не ради.

Могуће да би се бољи ефекти политике изрицања кривичних санкција против учинилаца кривичних дела насилничког криминалитета, кривичних дела против брака и породице, конкретно кривичног дела насиље у породици, постигли заживљавањем дугогодишњег законског решења, а непримењиваног у пракси, а то је изрицањем и спровођењем условне осуде са различитим модалитетима заштитног надзора. Поверенике за извршење ове кривичне санкције предвиђа и Закон о извршењу

кривичних санкција (ЗИКС) из 2005. године. Правилник о раду ових повереника датира спочетка 2008. године, повереници су одабрани, прошли одређене обуке, као и део оних који ову санкцију треба да изричу, основана је тзв. „повереничка служба“ као самостални одсек Министарства правде, али и даље нема конкретних резултата, „испостава“ и рада те службе на терену, у Србији. Треба јој дати подршку и поред присутних замерки о одабиру повереника, организацији службе, могућности рада, сарадње, координације, да не изађе из система а да не остане „не-ефикасна“ и сл.

Иако се са новим законским решењима и у овом сегменту до сада нисмо „прославили“, у очекивању нових решења у КЗ, ЗКП, ЗИКС, касније и у ЗМ, по моме мишљењу, не би требало потенцирати расправу о „казненој политици“ и за ово кривично дело (боље речено, „политици сузбијања криминалитета“ (законска) и „политици изрицања кривичних санкција“ (судска), већ нека недоречена законска решења дорећи, изменити, законима боље уредити. Дакле, да ли је „казнена политика“ строга или блага не може се расправљати само на основу парцијално издвојених показатеља, нпр. неке од постојећих статистика, неког органа, па чак ни на основу једине званичне статистике Републичког завода за статистику Србије.

Следећи проблеме који прате одговарајућу примену закона и поступање органа правосуђа, конкретно суда (а може се односити и на јавно тужилаштво, па и полицију) када је у питању кривично дело насиље у породици из чл. 194 КЗ, покренућу једно значајно питање: како судска пракса заузима ставове, ко се све сматра чланом породице имајући у виду првенствено одредбу о тумачењу израза у члану 112, став 28 КЗ. По моме мишљењу, ова одредба недовољно помаже за разрешење постављеног питања јер прописујући да „Чланом породице (не каже се *своје* – члан 194, став 1 КЗ, Н. М.) сматрају се *и* бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника“ значи не прописује се ко су све чланови (*своје*? Н. М.) породице испред свезе *и*. Како ни КЗ ни ПЗ не дају дефиницију породице, могли бисмо једино да тумачимо да се лица испред свезе *и* односе на чланове тзв. „нуклеарне породице“ (брачни и ванбрачни супружници и њихова деца). Али управо решење које се односи на: бивше супружнике, њихову децу и родитеље може у пракси да доведе до различитих тумачења, па и до апсурда. Зато на семинарима за обуку и усавршавање у смислу члана 165 ЗМ износим случај могућ у разним варијантама:

„Брак је разведен пре двадесетак година. Бивши супруг живи у Аустралији, бивша супруга у Канади, обоје су у другим браковима и имају

децу. Случајно, после двадесет година срећу се на аеродрому у Сурчину. Оживљавајући „успомене“ између њих долази до увредљивих речи, вике, понека „ћушка“, потезање, ударац. Интервенише полиција, следи кривична пријава за насиље у породици, за обоје, што би и по члану 194, став 1 и члану 112, став 28 КЗ могло да стоји (бивши супружници). Па ако би даље дошло до поступка, логично се поставља питање: кога на овај начин штитимо, породицу свакако не штитимо, јер у овом случају, као и у неким другим случајевима, нема ни ‘и’ од породице, а част, углед, сигурност, телесни интегритет бивши супружници (који се највероватније више никада неће срести) могли су сами и кривичноправно да штите. Овако, када се и за став 1, члана 194 КЗ кривично гоњење спроводи по службеној дужности, а приватну тужбу, сигуран сам, једно против другог неће поднети (трошкови, путовања, нове породице, тензије пролазе...), они евентуално треба да уђу у судски поступак са извесним исходом, највероватније застарелошћу кривичног гоњења јер се неће појавити, одазивати позивима. А остаје без одговора раније постављено питање, кога у оваквим и сличним случајевима треба законом и судским поступком штитити: општи заштитни објект – породицу свакако не, још мање „своју“ породицу, а евентуални поступак би био дуг, оптерећујући, неефикасан, сигурно изван „разумног рока“.

Свакако, немам намеру да критизерски ово пишем, само указујем на тешкоће пред којима стоји пракса у примени ове законске норме. Због тога је и изнет став Радне групе за израду КЗ, али и допуна става 28, члан 112 КЗ, која је и прихваћена у Предлогу закона о изменама и допунама КЗ, и прошла расправу у Народној скупштини у јулу 2009. године и која би могла да разреши неке дилеме праксе. Наиме, допуном овај пропис би гласио:

„(28) Чланом породице сматрају се и супружници, њихова деца, родитељи супружника, ванбрачни партнери и њихова деца, усвојилац и усвојеник. Члановима породице сматрају се и браћа и сестре и њихови супружници и деца, бивши супружници и њихова деца и родитељи бивших супружника, ако живе у заједничком домаћинству.“

Оваквом дефиницијом, по моме мишљењу, отклања се она нејасна, проблематична (дозвољава арбитарност) свеза и, те се даје једно, за праксу, прихватљиво нормативно решење. Сматрам да ће такво решење сигурно бити прихваћено не само од праксе и науке већ нас приближава усвојеним решењима у упоредном законодавству.

Како је гласање у Народној скупштини Републике Србије и о предлогу Закона о изменама и допунама КЗ одложено за 31. август 2009. године, управо и у вези са новом формулацијом ко се све сматра чланом породице – конкретно, жена која је на напуштање породице била при-

нуђена – јављају се критичке изјаве на нека решења из Предлога КЗ, нпр. из „Аутономног женског центра“ или од заменика заштитника грађана за родну равноправност (дневни лист „Политика“ од 2. августа 2009) о којима ће свакако још бити речи, па и ако закон у предложеном облику буде усвојен.

Логично, ако је судска (и тужилачка) пракса и даље у дилеми кога све треба сматрати чланом *своје* породице, мора се потражити помоћ и неког другог закона, мање или више сродног, законског прописа, односно оног који регулише сродну материју, што је у праву могуће, чак и пожељно. И управо ради свеобухватнијег, флексибилнијег, правичнијег, па и животнијег тумачења *ко се све може сматрати чланом породице* логично је да се за помоћ најпре обратимо Породичном закону. Али у члану 197, став 1, како каже за своје потребе, ПЗ, набрајајући ко се све сматра чланом породице, у ставу 3 овог члана каже нпр.:

- у тачки 3 да су то „лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству“, а
- у тачки 5 да су то „лица која су међусобно била или су још увек у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству“.

Не упуштајући се у дубљу анализу овако конципиране норме ПЗ (нпр. у смислу тачке 3 да ли је то лице, које је неки даљи рођак, било на школовању пре више година, живело у том породичном домаћинству, или у смислу тачке 5, шта значи „била у емотивној вези“: нека школска, младалачка љубав, веза пре 20–30 година, односно „била у сексуалној вези“: било када, за једно вече, на летовању, па и плаћена сексуална услуга и сличне животне ситуације) без посебног критичког осврта, која норма ће се у грађанском поступку посебно оцењити и примењивати (за тачку 5 неки кажу и да се неће примењивати у пракси, па ако неће, ако је неживотна, због чега је у закону), али у кривичном поступку неминовно ће се постављати питање: да ли неки промискуитетнији мушкарац или жена, да ли неко ко је у младости, па и касније, имао више сексуалних и емотивних веза – искустава, па и емотивних веза путем средстава комуникације, интернета, на послу, у суседству (да ли емоције могу да се схвате и као испољавање нетрпељивости, па и мржње, квари оно „веза“ Н. М.), да ли то лице има бројне чланове породице иако са њима није живело у истој породичној заједници?

Шта сам на овај начин, што наилази на опречна реаговања, хтео да кажем. Наиме, посматрајући норме КЗ из 2005. године и ПЗ у примени од 1. јула 2005. године које се односе на насиље у породици, могло би се закљу-

чити да свако прешироко, „разуђено“, схватање, нормирање и подвођење под својство члана породице неких некадашњих сродника и неспорних не-сродника, судска пракса, првенствено у кривичном поступку – судовању, не би требало законски формализовано, праволинијски, некритички да прихвати, већ да појам – својство члана (своје?) породице треба рестриктивније да тумачи. Можда и на тај начин да доводе у питање и иницира измену описаних решења, првенствено у члану 197 ПЗ, па и члану 198 истог, али и у односу на тумачење израза у члану 112, ст. 28 и 30 КЗ, па и основног облика кривичног дела из члана 194 КЗ. А до тада, правно схватање кривичног одељења Врховног суда Србије било би драгоцену будући да су из тога суда излазили различити ставови и сентенце, као, уосталом, и код неких окружних судова, а све је објављивано у часописима и билтенима судске праксе. Како је напред наведено, то нови КЗ покушава да разреши.

По моме мишљењу, ово су само нека питања на која треба наћи одговарајући одговор да би поступање због овог кривичног дела у кривичном, па и парничном, поступку било што адекватније, правичније, ефикасније, делотворније. Свакако, понављам, веома је битно још једном размотрити или упутити на који начин разрешити неке ситуације чисто процесне природе (то очекујемо од новог кривичног законодавства), као, нпр. питање овлашћења за гоњење за став 1, члана 194 КЗ, о могућностима и начину могућег доказивања насиља ако нема других доказа осим ранијег исказа оштећене/ог, а у даљем поступку се он или она користе правом-привилегијом које им омогућује ЗКП у вези са дужношћу сведочења. Такође, требало би дубље сагледати и са становишта разних система, заузети став да се, једноставно, не такмичимо у томе ко је више: у којим срединама, општинама, градовима, открио насиља у породици и са тим „открићима“, подацима (често, у пракси смо се уверили и да није реч о овом кривичном делу) брзоплето или из неких мање прихватљивих мотива, излазити у јавност, када се медији здушно утркују у сензационалистичком информисању те јавности (било је изјава из полицијских станица и центара за социјални рад, нпр. да је у једној општини од неколико десетина хиљада становника за три месеца било осамдесетак пријава за ово кривично дело, у другој, нешто мањој општини за годину дана – 150 пријава за ово кривично дело). Или да поменем тврдњу на једном скупу да је 2006. године број пријава за ово кривично дело био 2.923, али да то не одговара реалном стању (општински јавни тужилац из С.), па је неминовно питање: шта је реално стање?

Мора се признати да је према саопштењима Републичког завода за статистику, број пријава, оптужења и осуда пунолетних лица за кривична дела против брака и породице у сталном порасту. Тако:

- у 2000. години против ових лица поднета је 881 пријава, оптужена су 682 лица, осуђено је 461 лице, а за сва кривична дела поднете су 84.143 пријаве,
- у 2001. години поднете су 883 пријаве (за сва кривична дела 93.431), оптужена су 682 лица, осуђено је 428 лица,
- у 2002. години поднете су 1.372 пријаве (за сва дела 104.061), оптужено је 775, осуђено 518 лица,
- у 2003. години поднете су 1.994 пријаве (за сва дела 95.733), оптужена су 1.074, а осуђено је 518 лица,
- у 2004. години поднето је 2.450 пријава (за сва дела 88.450), оптужена су 1.424, а осуђена 1.184 лица,
- у 2005. години поднето је 2.836 пријава (за сва дела 100.536), оптужено је 1.786, а осуђено 1.507 лица,
- у 2006. години поднето је 3.680 пријава (за сва дела 105.701), оптужено 2.247, а осуђено 1.900 лица,
- у 2007. години поднето је 4.267 пријава (за сва дела 98.702), оптужено је 2.361, а осуђено 2.561 лице,
- у 2008. години поднето је 5.260 пријава (за сва дела 101.723), оптужена су 2.842, а осуђена 2.842 лица.

Подсећам да се број кривичних пријава, оптужења и осуда за кривично дело насиље у породици дуго није статистички исказивао у саопштењима Републичког завода за статистику (што се исказује заслуга је и владиних и невладиних организација и професионалаца који се баве и овом проблематиком и који су указивали на потребу статистичких прегледа овог дела), али имамо, нпр.:

- у 2005. години за кривично дело из члана 118-а КЗРС оптужено је 675, а осуђена су 574 лица;
- у 2006. години оптужено је 1.210, а осуђено 1.059 лица,
- у 2008. години пријављено је 3.276, оптужено 1.898 лица, а осуђено 1.681 лице, а од тога су изречене 1.182 условне осуде, дакле око 66 одсто свих изречених кривичних санкција;
- у 2008. години, за све облике кривичног дела насиље у породици из члана 194 КЗ, пријављено је 27 малолетника, према 13 предложено је изрицање кривичне санкције, изречене су три васпитне мере упозорења и усмеравања, седам васпитних мера појачаног надзора, три заводске васпитне мере, дакле 13 васпитних мера, а ниједна казна малолетничког затвора.

Изнети званични подаци за пунолетна лица указују на константан пораст оптужења и „осуда“ (под осудом статистика узима и условне осуде,

судске опомене...), нпр. у 2008. години три пута више него у 2005. години, што би захтевало прихватљив одговор за такав тренд. Међутим, одговор се може тражити и у одређеним питањима. Нпр. није ли можда реч о превазилажењу предрасуда, традиционално укореењених ставова и понашања, освешћивању, јачању жртава насиља – оштећених, али и о њиховом већем поверењу у институције система, о већој ефикасности и ажурности органа гоњења и правосуђа, о појачаном интересовању стручне и тзв. латичке јавности за ову проблематику у чему је, као што је речено, велики допринос и невладиних организација, разних скупова на којима је посебно било речи о насиљу у породици. Ипак, да поновим сопствену бојазан: да ли у неким пријављивањима овог кривичног дела има одређених, поменутих, манипулација да се кроз пријављивање и евентуалне „осуде“ исходи бољи положај и у неком другом поступку, или је у питању недовољно критичка оцена елемената овог кривичног дела, свакако, и као последице законских нејасноћа и решења, као и нејединствене судске праксе. Због тога само свеобухватна анализа предмета у којима је реч о кривичном делу насиље у породици за целу територију Србије, са марљиво припремљеним упитником и *едукованим* „истражитељима“, могла би да пружи јасну и целовиту слику о овом кривичном делу у судској пракси. Међутим, оно што је значајно и што произлази и из званичних статистичких података и из досадашњих коментара заснованих првенствено на мишљењима о овом кривичном делу и дилемама стручне јавности да је кривично дело насиље у породици стекло „право грађанства“ како кроз актуелну (из рада произлази да је треба побољшати) законску регулативу, тако и кроз поступање правосуђа (тужилаштва, суда, али и полиције) у односу на ово кривично дело које, ипак, тражи испуњење додатних захтева за будући бољи, ефикаснији и правичнији рад. Између осталог, кривична пријава не би требало да се подноси олако и не улази у поступак за кривично дело насиље у породици (ако је, анализом законских елемената дела, проблематично јасно и убедљиво документовање и кроз понуђене доказе да постоје основи сумње да је извршено то кривично дело, или је реч о елементима другог кривичног дела), а у самом поступку одговарајуће измене и у захтеву и у оптужном акту могу се учинити. Наиме, изостанак опрезности, сопственог, одговарајућег става и мишљења код овог кривичног дела (без „робовања“ клишеима, друштвеној клими, иступањима у медијима и сл.) у току и по окончању поступка, може да буде погубан за породицу која понекад капацитете или потенцијале, снагу, вољу, али и право на шансу да неки непријатан, па и болан инцидент (сама или уз стручну, нпр. саветовалишта за брак и породицу, или сваку добронамерну помоћ) превазиђе, посебно ако у породици има и малолетних лица,

а ако се, ипак, уђе у поступак за ово кривично дело – сви актери поступка треба да поступају флексибилно имајући у виду како општи заштитни објект, свакако, и интерес, права, осећаје чланова породице који су у конфликту. При том, не треба остајати упорно код почетне правне оцене да је реч о овом кривичном делу, и по сваку цену тражити кривицу и казну јер свако формалистичко, нефлексибилно понашање и за породицу као заједницу живота, и за њене чланове, често може донети више штете него користи. Јасно је да је због законом устројеног кривичног гоњења по службеној дужности овај простор доста сужен, сагласно и актуелном Закону о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица – Трећи део ЗМ, који предвиђа специјализоване јавне тужиоце, и истражне и тзв. „судеће“ судије, полицајце, адвокате када је ово кривично дело у питању, треба се наметнути аргументима да се рад по овим случајевима – предметима адекватно уважава, па и вреднује, исказује кроз одговарајуће норме, јер судити, нпр. за кривично дело насиље у породици не може се поредити, бројчано поистовећивати са суђењем, нпр. за неко кривично дело против имовине, односно крађе у било ком облику. Наиме, компликованије је, захтевније, докази су често штурни, искази понекад проблематични, диктирани и неким другим интересима, психолошка или нека друга вештачења често су присутна, али и једна чисто људска нота код јавног тужиоца и судије често је израженија и потребнија него у неком предмету осталог, класичног криминалитета.

И још нешто што је често упућивано јавним тужиоцима и судијама, на семинарима за обуку и усавршавање:

- афинитет, одређена сензибилност за ову проблематику потребна је и у организацији рада и у конкретном раду „на предмету“ и о томе треба водити рачуна. По моме мишљењу, ни захтев о расподели предмета по редоследу, по астрономском рачунању времена, избору „случајног“ судије, јавног тужиоца, није „дрвено слово“, поготово
- што је за рад по овим случајевима (то захтева поменути ЗМ) потребна обука, као и континуирано усавршавање, и у смислу оне коју спроводи Правосудни центар за обуку и усавршавање, али и одговарајуће сваке друге,
- потребна је разрађена, иновативна, подзаконска регулатива, нпр. у односу на будући Судски пословник у коме, поред осталог, треба прописати и да ови предмети носе ознаку хитности и др., а затим
- и адекватно праћење рада по овим предметима, поменутом посебном вредновању рада, што би била обавеза одговарајућих подзаконских аката и посебна дужност председника судова, дакле

- и унутрашња организација, одговарајући годишњи распоред рада значајни су за адекватно поступање по овим предметима, случајевима који искључују рутинерство, суђење „притиснуто“ учинком, диктираним бројем окончаних предмета по истим мерилима као код других предмета тзв. општег криминалитета, о чему је већ било речи,
- у овим предметима, случајем (кривичноправним односом) мора се „владати“ од почетка, планирати поступање и бити спреман на изненађења, обрте, мењање исказа, рутинске извештаје, нпр. психолога, разне дилеме приликом утврђивања чињеница, молбе оштећеног лица, обећања окривљеног. У овим поступцима посебно су опасне тзв. компромисне одлуке (истинит случај, један општински суд је изрекао окривљеном условну осуду за ово кривично дело: да дошавши кући, конкретног дана, није било ништа за јело, почео је да виче, да пребацује жени да ништа не ради, да је „лења буба“, да само пије кафу по комшилуку..., а она пријаву, па поступак до осуде за кривично дело из чл. 194, став 1 КЗ), како у циљу бржег окончања предмета, тако и да би се (барем тренутно) задовољиле странке, те да одлука опстане пред вишим судом ако би било жалби. Дакле, и логичан опрез, али не и оптерећење да донета одлука мора да опстане. Ово је лакше остварити код специјализованих јавних тужилаца, судија и др., у смислу захтева из дела Трећег ЗМ; код ових предмета несигурност у одлучивању (па и предлагању) која се огледа и кроз прихватање бројних предлога странака за провођење доказа, првенствено саслушањем сведока (често „посредних“) може да буде контрапродуктивна како у смислу „разводњавања“ поступка, тако и у смислу даљег интригирања уже и шире социјалне средине актера у поступку, даљег удаљавања једног од другог/их конкретних чланова породице, када износе правдање за сопствене поступке, што може да има за последицу даља агресивна понашања и ескалацију конфликта, али и кроз уобичајену медијску „експлоатацију“ случаја,
- такође, олако и неконтролисано давање података о случајевима, па и само основа сумње, о неком, евентуалном, насиљу у породици средствима информисања (како се објашњава: било да се похвалимо како радимо, било да се само поменемо, да се о нама чује, да се добије публицитет) може одмах али и у перспективи да буде штетно за спокојство, нпр. психичко стање, уопште за будући живот и понашање било оштећеног, било неког другог члана породице, а о последицама за породичну заједницу и да не говоримо. Управо,

бројни су примери олаког, некритичког, недовољно промишљеног контактирања са јавношћу, и то од стране оних који би конкретно, оштећено лице-жртву требало посебно да штите, да је додатно не виктимизују, а и да је не доводе у позицију „једном жртва увек жртва“ или „данас жртва сутра насилник“. Али и додатно стигматизовање учиниоца, кроз објављивање и вишеструко понављање појединости његових поступака, „обдукција“ догађаја и учесника, одређени „медијски линч“ учиниоца, у поменутој ситуацији да се у току извршења (посебно приликом кратких казни затвора, али и за време притвора) са њима посебно не ради, нема одговарајућих програма рада и за разусловљавање узрока насилничког понашања, а од затворско-осуђеничке популације они бивају обележени, доживљени и према њима се односи сагласно нормама „неформалног система“, тако да се по изласку из притвора или издржавања казне они често „окрену“ жртви, другим члановима породице као виновницима њиховог „страдања“. И зато често није далеко од тврдње „једном насилник, увек насилник“.

Иначе, у овом раду посебно је интересантно стигматизовање, секундарно, па и терцијарно виктимизовање оштећених, првенствено малолетних лица кршењем једног од основних права према Конвенцији о правима детета, права на приватност. Право које је зацртано и у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода, али и у позитивним прописима Републике Србије: Уставу, КЗ-у, ЗКП-у, ЗМ, па и ПЗ. Наиме, сведоци смо да се ово право често неконтролисано крши а последице непосредног кршења, као и у будућности, могу да буду погубне за малолетно, можда тада већ пунолетно лице. Јер, оно позивање на: да се похвалимо због добро обављеног посла, да се чује и наш глас, успех наше службе, органа, треба да је страно предметима кривичног дела насиље у породици.

А није страно јер из података добијених од јавног тужилаштва, суда, полиције, било преко портпарола или другим каналима и кроз тзв. „истраживачко новинарство“, сви учествујемо у даљој виктимизацији, трауматизацији, „загорчавању живота“, па и каснијим проблемима у развоју и животу ових оштећених малолетних лица. Зар речито о овом закључку не говоре информације из средстава јавног информисања „очух (касније и полубрат) силовали двомесечну бебу“, „мајка помагала, љубавник силовао њену трогодишњу ћерку“, „деда обљубио унуку“, „Д. З. се у подруму иживљавао над петогодишњом и шестогодишњом девојчицом“, „да ли је отац природни отац детета своје малолетне ћерке“ и све уз објављивање свих података о догађају, времену, месту извршења,

именима актера, само иницијали учинилаца, ређе и жртве, лако их је препознати? А да ли ко мисли на последице, посебно деце која су доживела страхоте, нпр. сексуалног насиља, на чињеницу да су деца, њихова околина често сурова, те ствари ће им пребацити, подсећати, а какав ће развој тих девојчица, сутра девојака, бити, „психичко бреме“ које ће дуго, можда за цео живот носити и због упирања прстом на њих од стране често знатижељне и малограђански настројене околине.

Једном речју, насиље у породици, ако кривично дело тако квалификујемо, и кроз поступак, „процесно“, носи много проблема не само за оне који учествују у процесуирању већ и много шире у односу на живот свих чланова те породице, ужу и ширу социјалну заједницу.

Део коришћене литературе

1. Јовановић, С. и Лукић, М., *Друго је породица – насиље у породици у њиској власни*, Београд, 2001.
2. Киурски, Ј., „Насиље у породици“, *Темпа*, број 2/2003.
3. Петрушић, Н. и Констатиновић-Вилић, С., *Кривично дело насиља у породици – њравна њракса у Републици Србији*, Београд, 2004.
4. Милошевић, Н., „Насиље у породици у судском поступку“, *Зборник радова МНРК и UNHCR*, Београд, 2005.
5. Милошевић, Н., „Насиље у породици – размишљање једног судије“, *Правни живои*, број 9/2005.
6. Ђорђевић, Ђ., „Насиље у породици“, *Правни живои*, број 10/2007.
7. Докторска дисертација Јовановић С. одбрањена на Правном факултету Универзитета „Унион“ 30. јуна 2008. године, као и Стевановић, И. одбрањена на Правном факултету Универзитета у Београду 10. октобра 2008. године
8. Излагања Шкулић, М. и Милошевић, Н. на првој и другој фази обуке и усавшавања у организацији Правосудног центра у Београду, у смислу члана 165 Закона о малолетницима, у 2005, 2006, 2007, 2008. и 2009. години
9. Шкулић, М., *Малолетници као жртве и као учиниоци кривичних дела*, Досије, Београд, 2003.

*Др Милан Шкулић,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду*

КРИВИЧНИ ПОСТУПАК У КОМЕ СЕ ПОЈАВЉУЈЕ МАЛОЛЕТНО ЛИЦЕ КАО ОШТЕЋЕНИ

1. Уводна разматрања

Деци и малолетницима се традиционално поклања значајна пажња у бројним радовима кривичноправне и криминолошке оријентације.¹ Већина аутора се првенствено фокусира на проблеме дечје и малолетничке делинквенције, а далеко ређе се анализирају специфичности које се односе на дете као жртву кривичних дела са елементима насиља. Такав став није оправдан, јер су проблеми деце – жртава злостављања, односно кривичних дела са елементима насиља, не само веома изражени и важни већ је та проблематика суштински чврсто повезана и са делинквенцијом младих. Наиме, бројна истраживања показују да деца која су била жртве злостављања стичу бројне фрустрације и емотивне ожиљке, што често делује као снажан импулс у правцу развијања њихове сопствене агресивности и склоности ка злостављању других.

Конечно, многи аутори сматрају агресију иманентном особином човека, при чему се друштвеним нормама деструктивно понашање само ограничава.² Зато је веома важно да се у кривичној процедури спречи додатна фрустрација злостављане деце кроз механизам секундарне виктимизације. Поред тога, не треба заборавити да квалитетна решења кривичног поступка у односу на поступање са децом – жртвама злостављања, битно утичу и на ефикасно санирање свих последица које преживљено зло оставља у душама таквих жртава, а што може имати драстичне последице у свим аспектима њихових животних активности. Препознавање насиља над децом као посебног друштвеног феномена датира у

¹ Galliher, F., *Criminology – Human Rights, Criminal Law and Crime*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989, стр. 33–34.

² Nettler, G., *Explaining Crime*, second edition, McGraw-Hill Book Company, New York, 1978, стр. 307.

новије доба, када се зачињу и модерни концепти друштвене и правне заштите малолетника.³

2. Општа проблематика насиља према малолетним лицима

Дете се може дефинисати на различите начине сходно старосном критеријуму. У радовима кривичноправне оријентације по правилу се у ту сврху користи нормативни параметар из домена кривичног права, што произлази како из општег дела кривичног права (*стїаросна їраница кривичне одїоворностїи*),⁴ тако из посебног дела кривичног права (кривична дела где је дете пасивни субјекат, или објективни услов инкриминације). Са тог становишта, дете се сматра особом која још није навршила четрнаест година, док се лица која немају осамнаест година третирају као малолетници. Такво одређивање се заснива на *бројчаном квантїиїаїиївном криїеријуму*, који је апсолутног карактера и сам по себи не узима у обзир стварно стање свести особе која се сматра дететом, степен његове психичке, па и физичке зрелости, већ се ограничава само на одређени број навршених година старости, као одлучујући критеријум. Када је у питању кривично право, па и друге области права, примена таквог критеријума је неопходна јер се то заснива на разлозима правне сигурности и избегавању нејасних параметара који би захтевали посебно тумачење у сваком конкретном случају. И други релевантни акти се опредељују за такво резонување. Тако се према одредби чл. 1 Конвенције о правима детета,⁵ дететом сматра свако људско биће које није навршило осамнаест година, уколико се, по закону који се примењује на дете, пунолетство не стиче раније. Када је у питању анализа процесног положаја детета као жртве насиља, сматрамо да је сасвим прикладан критеријум из *Конвенције о їравима дейїеїа*, чиме се практично, са становишта нашег кривичног права, дететом сматра свако лице које још није пунолетно, али ћемо ипак користити уобичајени термин – малолетно лице.

Насиље према малолетним лицима (физичко, психичко, сексуално) представља *наїїежи вид исїољаванња їородичної насиља и насиља уої-*

³ Обретковић, М., „Мултидисциплинарни модел заштите деце – жртава насиља“, *Телїда*, бр. 3–4, Београд, 1999, стр. 3.

⁴ Шкулић, М. и Стевановић, И., *Малолетни делинквентїи у Србији – нека їиїїања маїеријалної їроцесної и изврїної їрава*, ЈУЦПД, Београд, 1999, стр. 20–44.

⁵ Конвенција УН о правима детета, Службени лист СФРЈ, Међународни уговор бр. 15, 1990. (ратификована од стране СРЈ 1992. године).

ише, с обзиром на физичке и психичке особине жртава, однос поверења, емоционалну повезаност и дужност чувања и васпитања оних којима су деца поверена, а примена насиља према деци помиње се још код старих Грка и Римљана, па и раније, што значи да је овај облик криминалитета постојао у давној прошлости.⁶ Дете и малолетно лице могу бити жртве насиља у читавом низу ситуација. По својим последицама свакако су најпогубније сексуалне злоупотребе детета. Такво дете је изложено тешким психичким траумама. Посебно су тешке оне злоупотребе до којих долази када су њихови актери лица у која је дете претходно имало велико и скоро неограничено поверење, те се чак уздало у њихову заштиту. Може се без икакве дилеме тврдити да сексуалне злоупотребе и физичко насиље у односу на дете највишег степена тежине, уз проузроковање најдеструктивнијих психичких последица, постоје уколико таква недела потичу од самих родитеља или старалаца детета.⁷

Тада су и последице секундарне виктимизације посебно изражене, а у таквом случају се и кривичнопроцесни положај детета знатно компликује. Када је у питању дете као жртва силовања,⁸ у односу на њега важе све већ претходно изнете констатације, али треба истаћи да се све штетне последице таквог кривичног дела још и знатно мултипликују када је реч о тако младој жртви. Поред тога, било које кривично дело са елементима насиља увек изазива знатно теже последице уколико је жртва дете, а тежина тих последица се, нажалост, још може и потенцирати уколико не постоје одговарајући кривичнопроцесни механизми за спречавање секундарне виктимизације током одвијања кривичне процедуре.

Дете спада у најосетљивије жртве насиља, односно злостављања. У неким законодавствима та врста жртава сврстава се у *йосебну кайејорију* „немоћних“ жртава кривичних дела. На пример, израелско кривично

⁶ Константиновић-Вилић, и Николић-Ристановић, Студентски културни центар Ниш, Ниш, 1998, стр. 130

⁷ Barry, 1985, J., „Incest the last Taboo“, *International Criminal Police Review*, No. 389, Paris, стр. 147–158.

⁸ Када је реч о силовању, класични кривичноправни приступ се, између осталог, огледа у полазној основи да једино женско лице може бити силовано (силовање мушкарца се сходно томе решава другачијим инкриминацијама), док данас у савременом кривичном праву доминира другачији поглед, при чему се приликом дефинисања жртве силовања користе роднонеутрални термини. Више о томе: R. J. Bonnie, A. M. Coughlin, J. C. Jeffries, Jr. and P. W. Low, *Criminal Law*, University Casebook Series, The Foundation Press, Westbury, New York, 1997, стр. 270–271. Овакав начин дефинисања силовања је сада, тј. од ступања на снагу новог Кривичног законика из 2006. године прихваћен и у нашем кривичном законодавству.

законодавство такве жртве дефинише на следећи начин:⁹ „свако ко је с обзиром на свој узраст, болест, физичку или менталну онеспособљеност, интелектуалну неспособност, или било који други фактор, неспособан да преузме одговорност за сопствене дневне потребе, здравље или безбедност“. Према једној од актуелних законских дефиниција злостављања детета, оно представља „свако чињење или нечињење, које доводи у опасност или погоршава физичко или емоционално здравље детета и његовог развоја“.¹⁰ Злостављање деце се може испољити у форми физичког напада, психичког напада, емоционалне депривације, небриге о детету или сексуалне експлоатације.¹¹ Сва савремена законодавства теже увођењу посебних нормативних правила када су у питању злостављана деца и њихова улога у кривичној процедури. Такође и сви савремени полицијски, тужилачки и правосудни системи уводе у своју праксу посебна правила поступања са децом – жртвама кривичних дела са елементима насиља, односно жртвама злостављања.¹² Поред тога, у многим законодавствима се намеће стриктна законска обавеза лекарима и другим здравственим радницима, социјалним радницима, учитељима, као и полицајцима, да пријаве сваки случај злостављања детета. На пример, према Кривичном закону Калифорније,¹³ обавезно се пријављују следећи случајеви: 1) деца која су претрпела повреде за које је вероватније да су последица намерног наношења него случајног догађаја; 2) деца која су сексуално злостављана; 3) деца која су подвргавана неправичној физичкој патњи или психичком злостављању; 4) деца која су повређена или у погледу којих је дозвољено да буду повређена од стране оних који су законски одговорни за бригу о њима; 5) деца која су од стране оних који су законски одговорни за бригу о њима доведена у ситуацију да буде повређено њихово здравље или добробит, или ако су таква лица дозволила да се деца нађу у таквој ситуацији.¹⁴

⁹ Penal Act, 1977, Article 1: Injures to Minors and the Helpless.

¹⁰ Gilbert, J. N., *Criminal Investigation*, Charles E. Merrill Publishing Company A Bell & Howell Company, Columbus, 1980, стр. 386.

¹¹ Younger, 1976, E. Y., *Child Abuse: The Problem of The Abused and Neglected Child*, California Department of Justice, Attorney General's Criminal Law, Division and Crime Prevention Unit, Sacramento, D. O. and Beckman, E., *Principles of American Law Enforcement and Criminal Justice*, Second (Revised) Edition, Custom Publishing Company, Placerville, California, стр. 8–9

¹² Schultz and Beckman, 1992, стр. 223.

¹³ California Penal Code: Section 11161.5.

¹⁴ Gilbert, *op. cit.*, стр. 386

3. Посебна правила кривичног поступка у коме се појављује малолетно лице оштећено кривичним делима са елементима насиља

Посебне одредбе које се односе на одговарајуће модификовање општих кривичнопроцесних правила, када се у кривичном поступку појављује оштећени одређеним кривичном делом, а који је малолетно лице, нису садржане у Законику о кривичном поступку, већ у Трећем делу Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника.¹⁵ Те одредбе се, зависно од врсте кривичног дела које је предмет поступка, могу применити како у општем, тако и у скраћеном кривичном поступку, односно зависно од других процесних услова, у обзир долази њихова примена и у другим типовима кривичног поступка.¹⁶

Посебна правила поступка чија је основна сврха заштита психичког интегритета малолетних лица као посебне категорије оштећених, примењују се када се води кривични поступак против пунолетних лица за одређено кривично дело којим је оштећено малолетно лице.¹⁷ Реч је о кривичним делима за која је по правилу карактеристично да проузрокују висок степен секундарне виктимизације,¹⁸ где спадају одређена кри-

¹⁵ Иначе, већ наслов овог Закона у његовом другом делу, који се односи на положај малолетних лица као оштећених одређеним кривичним делима, апсолутно није адекватан, јер се ту уопште не ради о кривичноправној заштити малолетних лица, којом се иначе бави један део Кривичног закона (кривична дела против брака и породице, неки облици кривичних дела против живота и тела итд.), већ је у питању заштити малолетних лица у самом кривичном поступку у којем се они појављују као оштећени и сведоци, а у односу на неке често уобичајене негативне последице класичне кривичне процедуре, која у многим ситуацијама може довести до тзв. секундарне виктимизације жртве, тј. оштећеног.

¹⁶ Види више о томе: М. Шкулић, *Кривично процесно право – посебни део*, друго издање, Правни факултет и Службени гласник, Београд, 2009, стр. 141–144.

¹⁷ Појам „малолетног лица“ шири је од појма „малолетника“, тако да обухвата сва физичка лица која нису навршила 18 година, тј. нису постала пунолетна, а где у кривичноправном смислу спадају, како деца (лица која нису навршила 14 година), тако и малолетници (лица која имају 14 година, а још немају 18 година). Према члану 112, став 10 КЗ, малолетним лицем се сматра лице које није навршило осамнаест година.

¹⁸ Уобичајено се сматра да тиме што одређено лице постаје жртва одређеног кривичног дела, наступа његова *примарна виктимизација*, а да затим, како због примене одређених редовних поступака у кривичној процедури (саслушавање оштећеног као сведока, суочавање са окривљеним итд.), а посебно због неадекватних процесних правила, те грешака у кривичном поступку, долази до наредне и нове, тзв. *секундарне виктимизације*, која се своди на поновно психичко доживљавање код жртве већ претрпљеног зла насталог кривичним делом. Наиме, свако ново подсећање на кривично дело

вична дела против живота и тела (тешко убиство¹⁹ и тешка телесна повреда), кривична дела против слободе и права (отмица), кривична дела против полне слободе (силовање итд.), против брака и породице, као и низ других кривичних дела. У ову групу кривичних дела спада и кривично дело насиља у породици.

Законодавац оставља могућност да јавни тужилац који је стекао посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, покрене поступак против пунолетних окривљених за друга кривична дела, у складу са одредбама које омогућавају посебну заштиту малолетних лица као оштећених, када јавни тужилац оцени да је то потребно ради посебне заштите таквих малолетних лица. У погледу надлежности и састава суда који води поступак против пунолетних окривљених за кривична дела учињена на штету малолетних лица, сходно се примењују одреде Законика о кривичном поступку, ако нису у супротности са одредбама Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника. Иначе, кривични поступак против окривљених за кривична дела којима су оштећена малолетна лица, када се примењују посебна протективна правила у односу на оштећене, спроводи се према одредбама Законика о кривичном поступку.

Посебна правила поступка о заштити малолетних лица као оштећених у кривичном поступку могу се груписати у неколико основних нормативних сегмената: 1) правило обавезне специјализације свих службених актера оваквих кривичних поступака; 2) начелно правило минимизирања секундарне виктимизације; 3) примена посебних правила саслушања малолетних оштећених; 4) забрана суочавања у циљу спречавања секундарне виктимизације; 5) обавезно правно заступање малолетног оштећеног; 6) посебна правила препознавања те 7) начелна хитност таквог кривичног поступка.

уочињено на штету жртве, а нарочито када се то учестало дешава у кривичном поступку (посебно у случају поновљених саслушања оштећених), доводи и до нове патње жртве, која у таквом случају није поново физички повређена, али доживљава психичке повреде, које понекад могу бити и теже од реалних, тј. физичких повреда. У некој мери је ово неизбежно, али је секундарна виктимизација у великом броју случајева последица неадекватног поступања у кривичном поступку, те непостојања адекватних процесних форми за њено минимизирање.

¹⁹ И овде треба имати у виду да исто лице може истовремено бити *пасивни субјект* кривичног дела и *оштећени*, али да то не мора увек да буде случај, што и оправдава сврставање тешког убиства у групу ових кривичних дела. До такве ситуације ће доћи само ако је посредни покушај тешког убиства у односу на малолетно лице, или је у питању свршено тешко убиство, а малолетно лице је оштећено с обзиром на свој сроднички однос са пасивним субјектом овог кривичног дела.

4. Обавезна специјализација

У свим фазама овог поступка примењује се *правило обавезне специјализације*, што значи да се у поступку појављују службени актери који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица,²⁰ што се односи на: 1) истражног судију који спроводи истрагу у оваквим случајевима, 2) специјализоване службене органе унутрашњих послова који учествују у истрази, 3) председника већа које суди пунолетним окривљеним у оваквим случајевима, 4) јавног тужиоца који кривично гони пунолетне окривљене за кривична дела учињена на штету малолетних лица, те 5) адвокате који су у функцији пуномоћника оштећених малолетних лица. Законодавац погрешно одређује да полицајци који поступају у истрази кривичних дела на штету малолетних лица морају бити посебно специјализовани. Такво правило нема никакве посебне сврхе јер се у истрази само две доказне радње могу поверити полицији, а то су претресање стана или лица, односно привремено одузимање предмета, а када је реч о таквим активностима, правило о обавезној специјализацији потпуно је бесмислено.

Обрнуто, објашњено правило о специјализацији полицајаца који поступају у истрази имало би пуни смисао када су у питању одређене полицијске радње у преткривичном поступку, пре свега, прикупљање обавештења од малолетног лица које је оштећено, што законодавац није стриктно регулисао, али је, на срећу, то питање решено подзаконским актом Министарства унутрашњих послова.

Као што важи и у односу на правило о обавезној специјализацији у поступку према малолетницима,²¹ треба сматрати да би поступање одређеног службеног актера кривичног поступка који није био формално специјализован, представљало само релативно битну повреду одредаба кривичног поступка. То се овде, тј. у овом типу кривичне процедуре, односи чак и на суд, с обзиром на то да се, с једне стране, не може идентификовати ниједна одредба која би такву грешку сврставала у апсолутно битне повреду одредаба кривичног поступка, док би, с друге стране,

²⁰ Као и када је реч о поступку према малолетницима и ова *специјализација је формалне природе*, тако да се о стицању посебних знања у вези са заштитом малолетних лица као оштећених, стара Правосудни центар за обуку и стручно усавршавање у сарадњи са ресорним министарствима и другим релевантним субјектима, а о обављеним проверама знања и стручним усавршавањима Правосудни центар издаје одговарајуће сертификате.

²¹ Више о томе: М. Шкулић, *Кривично процесно право – општи део*, пето измењено и допуњено издање, Београд, 2009, стр. 57.

супротан резон само отварао могућност за укидање судске одлуке засноване на таквој грешци, а то би било директно на штету самог малолетног лица као оштећеног, што свакако није била интенција законодавца.

5. Начелно минимизирање секундарне виктимизације

Начелно правило о минимизирању секундарне виктимизације своди се на увођење посебне формалне обавезе за службене актере кривичног поступка чији је предмет кривично дело којим је оштећено малолетно лице.

Када воде поступак за кривична дела учињена на штету малолетних лица, јавни тужилац, истражни судија и судије у већу односиће се према оштећеном водећи рачуна о његовом узрасту, својствима личности, образовању и приликама у којима живи, посебно настојећи да се избегну могуће штетне последице поступка на његову личност и развој.

6. Посебан начин саслушања малолетног лица као оштећеног одређеним кривичним делима ради спречавања секундарне виктимизације

Секундарна виктимизација детета у поступку може се првенствено спречити избегавањем поновних саслушања детета, или његовим саслушањем на такав начин који ће поновно суочавање са особом која му је нанела зло свести на минимум. Интересантан је пример из компаративног законодавства који се односи на формулисање другачијих правила изношења и извођења доказа, када су њихов извор деца жртве кривичних дела, као сведоци. *Законодавном реформом* из 1989. године на Новом Зеланду омогућено је да се у најширој мери као доказ користе видео-траке (*videotaped evidence*), којима се истовремено на аудио и видео начин региструју дечји искази, што омогућава да се изјава детета користи и у каснијим фазама процедуре, без додатног позивања и непотребног узнемиравања детета, које се штити од накнадног стреса и поновног подвргавања форензичкој психози и евентуалном психичком траумирању.

Затим, приликом саслушања деце као сведока (нарочито ако су она истовремено и оштећени, односно жртве кривичног дела), омогућава се да деца свој исказ дају у другој просторији, а не у судници, у којој се поставља посебан екран на коме се аудио-визуелно емитује исказ детета истовремено са моментом његовог давања (*closed-circuit television screens*). Коначно, законом је регулисано коришћење специјалног стакла,

које се провиди само у једном правцу, тзв. *one-way glass* (транспарентно огледало), у свим случајевима када дете врши препознавање лица, као и у другим процесним ситуацијама, када је таква врста процесне изолације детета, које представља лични извор доказа, неопходна у циљу његове заштите, а нарочито ради спречавања *секундарне виктимизације*.²² Оваква и слична правила постоје и у другим савременим кривичнопроцесним законодавствима и нема разлога да она не заживе и у нашем кривичном поступку, чија реформа мора посебно бити усмерена на побољшање положаја жртве кривичних дела уопште, а нарочито је потребно тежити доследном побољшању положаја детета жртве кривичног дела са елементима насиља.

Саслушање малолетног лица се у нашем кривичном поступку, сходно правилима Закона о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица, посебно регулише, тако што се: 1) уводи правило о обавезној стручној асистенцији таквом саслушању; 2) начелно ограничава број саслушања у истом кривичном поступку; 3) омогућава саслушање путем аудио-видео линка; те 4) ствара процесна могућност за саслушање ван суднице.

Саслушање малолетног лица обавља се уз помоћ психолога, педагога или другог стручног лица. Ако се као сведок саслушава малолетно лице оштећено кривичним делом које спада у категорију дела која захтевају примену посебних правила, саслушање се може спровести највише *два пута*, а изузетно и више пута ако је то неопходно ради остварења сврхе кривичног поступка. Уколико се малолетно лице саслушава више од два пута, судија је дужан да посебно води рачуна о заштити личности и развоја малолетног лица. Законодавац уводи могућност коришћења *аудио-видео-линка* приликом саслушања оштећеног малолетног лица. Такав начин саслушања представља *посредно узимање исказа* у фактичком смислу, јер се сведок саслушава ван просторије у којој се одвија суђење, али оно није и формално одступање од начела непосредности у његовом објективном смислу, јер и овај сведок свој исказ даје током суђења и у реалном времену, а сви актери поступка који и иначе имају то право могу да му постављају питања, односно предлажу судији да сведок одговори на одређено питање.

Ако с обзиром на особености кривичног дела и својства личности малолетног лица оцени да је то потребно, судија ће наредити да се малолетно лице саслушава употребом техничких средстава за пренос сли-

²² Pipe, M. E. i Henaghan, M., *Accommodating children's testimony: legal reforms in New Zealand*, Criminal Justice and Behavior, Newbury Park, 1996, No. 23/2, стр. 377–381.

ке и звука, а саслушање се спроводи без присуства странака и других учесника поступка, у просторији у којој се сведок налази, тако да му странке и лица која на то имају право постављају питања посредством судије, психолога, педагога, социјалног радника или другог стручног лица. Малолетна лица, као сведоци и оштећени, могу се саслушавати у свом стану или у другој просторији, односно овлашћеној установи-организацији, која је стручно оспособљена за испитивање малолетних лица. Приликом саслушања оваквог сведока и оштећеног може се наредити и коришћење аудио-видео-линка. Уколико је малолетно лице саслушавано ван суднице, на главном претресу се увек чита записник који садржи његов исказ, односно пушта се снимак саслушања.

7. Начелно искључење суочења између оштећеног малолетног лица и окривљеног

Суочење представља *вид проверавања исказа сведока*, а може се извести само између два лица (два сведока или сведока и окривљеног).²³ Суочење се увек предузима факултативно (када суд утврди да је то потребно у циљу проверавања исказа сведока или окривљеног), а основни процесни услов се огледа у непостојању сагласности између појединих исказа у погледу чињеница значајних за кривични поступак. Лица чији су искази несагласни саслушавају се понаособ о битним околностима у којима им се искази разликују, а њихови одговори се уносе у записник. Суочење нужно има изразито *конфликтни карактер*. Коначно, циљ таквог саслушања у присуству особе која исказује супротно и огледа у се намерном стварању извесног „сукоба“ међу даваоцима супротних исказа, да би под утицајем тако створене психичке пресије онај ко даје лажан или нетачан исказ кориговао своје исказивање. Суочење у пракси по правилу веома ретко даје резултате и није честа појава да се под утицајем суочења мења првобитно дати исказ. Сматрамо да суочење треба избегавати када је у питању саслушање малолетних лица, а посебно деце – жртва злостављања као сведока, јер би конфликтни карактер те радње могао штетно да утиче на такву децу, односно малолетна лица.

Законодавац начелно искључује *суочење* између оштећеног малолетног лица, које спада у категорију посебно осетљивих лица и окривљеног. *Ratio legis* ове одредбе темељи се на чињеници да је суочење по дефиницији врло тензиона процесна радња, чија суштина и јесте у изазивању одговарајућег „конflikта“ између два даваоца супротних исказа,

²³ Жекић, З., *Кривично процесно право*, Београд, 2004, стр. 320.

да би се на темељу тога или један од даваоца исказа нагнао да одступи од лажног исказа или да би се тако омогућило судији да боље стекне сопствену непосредну импресију о доказном кредибилитету и уопште о веродостојности појединих међусобно супростављених исказа.

С друге стране, у пракси, суочење врло ретко доводи до одступања у односу на већ дати исказ, тј. оно се не сматра ефикасном радњом. Стога, суочење, као радњу која је истовремено изузетно тензиона и начелно је конфликтног карактера, а није довољно ефикасна у пракси, по правилу не треба ни спроводити у поступку за кривична дела којима је оштећено малолетно лице, а оно је формално и забрањено када је малолетно лице у посебно тешком стању, тј. спада у категорију тзв. посебно рањивих лица. Ако се као сведок саслушава малолетно лице које је услед природе кривичног дела, последица или других околности посебно осетљиво, односно налази се у посебно тешком душевном стању, забрањено је вршити суочење између њега и окривљеног.

8. Обавезни пуномоћник

Малолетно лице као оштећени мора имати *пуномоћника* од првог саслушања окривљеног. У случају да малолетно лице нема пуномоћника, њега ће решењем из реда адвоката који су стекли посебна знања из области права детета и кривичноправне заштите малолетних лица, поставити председник суда, а трошкови таквог заступања падају на терет буџетских средстава суда. Иако то у Закону није стриктно наглашено, реч је само о кривичним поступцима у којима се и иначе примењују посебна правила заштите малолетних оштећених. Није сасвим јасно да ли малолетно лице мора имати пуномоћника од тренутка када започиње прво саслушање окривљеног, или од тренутка када је оно већ завршено.

Иако то процесно није сасвим логично, а није ни сасвим у складу са духом нашег језика, јер израз „од“ по правилу упућује на моменат завршетка неке радње, а не тек на њен почетак, односно започињање радње, законодавац је вероватно сматрао да малолетно лице мора имати пуномоћника већ од почетка првог саслушања окривљеног, без обзира на то што оштећени, као ни његов пуномоћник, иначе немају право присуствања том првом саслушању. Ово произлази из опште интенције законодавца да у најранијим фазама кривичног поступка омогући што повољнији положај овог категорији оштећених. С друге стране, иако је у овом случају квалификовано заступање малолетних лица као оштећених стриктна законска обавеза, законодавац није успоставио посебне процесне механизме за санкционисање пропуштања да се малолетном оште-

ћеном постави пуномоћник који је специјализован. Наиме, ту би посреди била само релативно битна повреда одредаба кривичног поступка, која у основи не би била од значајна, јер би евентуално укидање судске одлуке због такве повреде, по логици ствари, скоро увек било на штету самог оштећеног, који би се морао поново појавити у кривичном поступку, а што би било директно супротно интенцији законодавца да минимизира секундарну виктимизацију и оштећеног што је могуће више поштеди од поновљених саслушавања.

9. Посебан начин препознавања које врши малолетно лице и хитност поступка

Када малолетно лице врши *препознавање окривљеног*, суд ће поступати посебно обазриво, а такво препознавање ће се у свим фазама поступка вршити на начин који у потпуности онемогућава да окривљени види малолетно лице. Кривични поступак чији је предмет кривично дело учињено на штету малолетног лица *хитан* је. Брзина поступка се не сме претворити у брзоплетост.

10. Законски заступник детета које је жртва злостављања или другог облика насиља

Законски заступници детета су по правилу његови родитељи. Ако је родитељ извршио насиље у односу на дете, логично је да он не може обављати дужност законског заступника детета. Тада је реч о случају *злоупотребавања родитељског права*, а за лишење тог права искључиво је надлежан суд у ванпарничном или парничном поступку.²⁴ Надлежност ванпарничног суда је *правило* и постоји када се том суду поднесе захтев за лишење вршења родитељског права, а тај поступак могу покренути: а) други родитељ, б) орган старатељства или б) јавни тужилац. По *изузетку*, и парнични суд може да одлучује о лишењу вршења родитељског права, али само у оквиру расправљања о брачним споровима и споровима из односа родитеља и деце, при чему такву одлуку може да донесе и без ичијег предлога – по службеној дужности. Када је у питању кривични поступак који се води против једног родитеља, логично је да ће други родитељ (ако га дете има) обављати родитељско право и вршити функцију законског заступника детета у кривичном поступку. Али, уколико је други родитељ и сам допринео виктимизацији детета, или се

²⁴ Младеновић, М., *Породично право у Југославији*, Научна књига, Београд, 1988, стр. 398–399.

понашао неодговорно у односу на дете, али не у таквој мери да је тиме извршио кривично дело, јавни тужилац ће покренути поступак да се и он лиши родитељског права. Да би се избегла могућа процесна конфузија, неопходно је да се родитељ који је окривљени, лиши родитељског права пре започињања кривичног поступка.

С обзиром на то да ванпарнични поступак у којем би се такво лишење спровело, потенцијално дуго траје, а да ће, при том, у том поступку основни доказ да родитељ треба да се лиши родитељског права бити баш правноснажна осуђујућа пресуда, сматрамо да то питање треба решити на следећи начин: јавног тужиоца треба обавезати да чим сазна да постоји могућност покретања таквог кривичног поступка, дакле – одмах по првим обавештењима од органа унутрашњих послова, или одмах по пријему кривичне пријаве, затражи од надлежног суда да хитно донесе посебно привремено решење о ограничењу родитељског права у односу на лице које је потенцијални окривљени. Таквим решењем се том лицу одузима право заступања детета у кривичном поступку. О томе је потребно одмах обавестити надлежни орган старатељства. Такво привремено решење могло би се донети и док траје преткривични поступак, а иницијативу би могао да поднесе: 1. орган унутрашњих послова, 2. јавни тужилац или 3. орган старатељства. Поред тога, злостављано или сексуално злоупотребљено дете морало би да у кривичном поступку, од момента првог испита окривљеног, има пуномоћника, и то обавезно адвоката. Овим смо формулисали *de lege ferenda* *преклопе*, чија је суштина у процесној заштити детета и одређивању исправног *процесној редоследа* *пошеза*, али се то решење суштински мора детаљније ускладити како са одредбама ЗКП-а, тако и са свим другим релевантним правилима из домена породичног законодавства.

11. Вештачења деце која су злостављана и неки криминалистички аспекти поступања у случајевима кривичних дела са елементима насиља чије су жртве малолетна лица

Када су у питању кривични предмети који се воде поводом злостављања детета, могуће је да се предузима више врста вештачења. Поред вештачења која се и иначе могу обавити, независно од предмета кривичног поступка, тада се могу вршити и нека посебна вештачења. У том погледу нека вештачења могу да буду *посебна* – везана за чињеницу да се кривични поступак води поводом злостављања детета, као и *ошћива* – која произлазе из потреба самог кривичног поступка, што је слично и у

другим врстама поступка, али која имају одређене специфичности јер се у поступку као жртва појављује дете.

Посебна вештачења у оваквим случајевима сада нису регулисана Законом о кривичном поступку, а ми се залажемо за њихово увођење. Наиме, мишљења смо да је у оваквим поступцима од изузетне важности да суд у одређеном функционалном облику добро упозна личност детета – жртве, које је и сведок у кривичном поступку. Извори сазнања о личности детета могу бити веома различити, они се коначно и морају комбиновати, али сматрамо да је потребно да се у свим таквим ситуацијама обавезно одређују и посебна психолошка вештачења. Чак и без промена позитивних решења ЗКП-а, могуће је прикупљати потребне податке о личности детета, јер се судија увек може руководити својим *слободним уверењем*, а на темељу *начела слободне оцене доказа*, како у погледу оцене доказа, тако и у односу на начин проверавања изведених доказа, односно припрему за њихово извођење. У том смислу, ако се судија користи посебним вештачењима ради детаљног упознавања личности детета жртве злостављања које треба да се саслуша као сведок у кривичном поступку, реч је о функционалној експертизи која служи побољшању квалитета дететовог сведочења. Тиме се постиже не само бољи доказни кредибилитет таквог исказа, те се судији олакшава доказна оцена таквог исказа већ се, што је посебно важно, на тај начин знатно смањује могућност потребе поновљених саслушања детета, која могу да буду снажан импулс секундарној виктимизацији.

Када је реч о старости сведока који спадају у категорију деце или младих, она је у суштини релативне природе, јер објективна биолошка и психолошка старост не мора бити потпуно једнака номиналној старости. У криминалистичкој тактици се као основно правило истиче да би било веома опасно потцењивати могућности и степен зрелости детета,²⁵ али дететове објективне могућности и достигнут степен зрелости ни у ком случају не треба ни прецењивати. Поставља се питање на који начин очувати тај идеални баланс између потцењивања и прецењивања, тј. на који начин достићи реалност у таквој процени детета. Први предуслов се огледа у добром познавању свих биолошких и психолошких карактеристика детета или младог човека који треба да се саслушају. Али ова општа правила морају се модификовати конкретним претходним упознавањем детета или малолетника који треба да се саслушају, што подразумева темељну припрему саслушања. Потребно је сазнати низ психолошких, социјалних, биолошких, психосоцијалних и биопсихолошких

²⁵ Водинелић, В., *Криминалистика*, Научна књига, Београд, 1987, стр. 355.

карактеристика детета или малолетника, при чему је начин упознавања са тим карактеристикама ствар избора судије који води поступак, при чему се он нужно мора руководити основним правилима криминалистичке тактике, а у општој криминалистици се препоручује употреба посебних упитника за упознавање дечје личности.²⁶

У *психолошке карактеристике* које је потребно утврдити спадају: 1) душевна зрелост детета, као и његова интелигенција, уз утврђивање евентуалне посебне талентованости за одређене области, душевне окретности, постојања интелектуалне живости или тупости; 2) квалитет говора – да ли дете говори разумљиво, или не, лако или тешко, да ли је ћутљиво или брбљиво; 3) способност запажања – да ли запажа детаљно или површно; 4) способност памћења; 5) склоност ка маштарењу – како се машта испољава, да ли је дете склоно да измишља и слободно моделира догађаје, да ли лажно оптужује своје другове за неке дечје несташлуке и сл., сама фантазија се може оценити као слаба (хипоактивна) нормална, бујна и хиперактивна – синдром *барона Минхаузена*;²⁷ 6) степен интелектуализације доживљаја (када је, нпр. реч о праћењу наставе – активно учествовање, живо концентрисана пажња, непажљивост, душевна одсутност, ментална деконцентрисаност, расејаност пажње, равнодушност, лењост, лаковерност, упадљиво критички или потпуно некритички став); 7) степен емотивности; 8) степен самосвесности – да ли постоје нарцисоидне црте личности, сујета, кокетерија у понашању, склоност ка сензацијама, самодопадљивост, љубомора несексуалне природе; степеновање самосвесности – пркосно, скромно, једноставно, самодопадно (самозаљубљено), повучено, плашљиво, несамостално наступање итд.; 9) осећајност у понашању – да ли постоји тупост или склоност ка узбуђењима, осећајност, раздражљивост, бес, злопамћење, осветољубивост, садизам итд.

У *социјалне карактеристике* које је потребно утврдити спадају: 1) карактеристике тока редовног школовања – да ли је дете понављало школску годину, да ли је похађало школу по специјалном програму [а) за посебно надарену децу, б) за децу са одређеним телесним или менталним сметњама, односно манама], успех у школи и његово образложење; 2) начин понашања детета у односу на другу децу и у односу на

²⁶ Овај упитник је у нашој криминалистичкој теорији, према учењима Wetzela, Helwiga i др., презентирао В. Водинелић (*op. cit.*, стр. 360–361), а ми смо за потребе нашег рада на одговарајући начин структурисали низ питања из упитника.

²⁷ Интересантно је да деца и млади у последњих неколико година у свој жаргон убацују термин *баронисање*, којим означавају нечије претерано и нападно измишљање догађаја.

одрасле особе, са којима се налази у ближем или даљем контакту – да ли је дете наивно, природно, поверљиво, прилагодљиво, наметљиво или ненаметљиво, повучено, збуњено, плашљиво, или храбро итд.; 3) деловање различитих типова микросоцијалног окружења на дете (породица, школа, друштво у којем се креће итд.) – посебно треба анализирати друштвени статус и понашање родитеља, сређеност породичног живота, кућно васпитање, утицај браће и сестара, школских и других другова итд.; 4) остали видови социјалне адаптације детета и његових социјалних активности – углед детета међу наставницима и друговима, спортске активности, постојање одређеног хобија, страст за читањем или гледањем филмова (које га врсте књига или филмова привлаче итд.).

Морално понашање детета (понашање у школи и ван ње, однос према друговима и сл.), представља *психосоцијалну карактеристику* коју је потребно утврдити, док се испитивање сексуалног понашања детета може одредити као *био-психолошка карактеристика*, која се огледа у утврђивању да ли је дете сексуално наивно, или није, да ли испољава сексуалну радозналост, у ком је степену сексуално просвећено (од стране кога и на који начин), да ли поседује одређена запажања о сексуалним доживљајима одраслих, да ли испољава сексуалне фантазије, или је склоно разговорима на тему секса, натписима и цртежима који су сексуално оријентисани, да ли има сексуална искуства и на који их је начин стекло (посебно треба обратити пажњу на могућност постојања претходних сексуалних злоупотреба детета) итд. Наравно, питања која се односе на „сексуалну прошлост“ детета – жртве морају бити у функцији његове заштите, откривања и доказивања случајева сексуалне злоупотребе, а не смеју се претворити у додатно психичко злостављање детета. Сасвим мала деца – жртве сексуалних злоупотреба, склона су да преживљену трауму испољавају на *симболички начин*. Интересантни су примери који се односе на жртве инцеста које су доживљено зло приказивале цртежима са јасном симболичком поруком. На пример, четворогодишња девојчица је веома често цртала људе са великим главама и устима. Симболичка порука је откривена заједно са открићем да ју је отац инцестуозно злоупотребљавао приморавањем на орални секс.²⁸

Наведене карактеристике детета могу се сазнати на различите начине, а у криминалистици се као опште правило износи да у поступку са школском децом треба успоставити најтењи додир са учитељем, јер он децу често боље упознаје и објективније оцењује него родитељи.²⁹ Када

²⁸ Hall, D., *op. cit.*, 1992, стр. 134–137.

²⁹ Водинелић, В., *op. cit.*, 1987, стр. 360.

је реч о школској деци, веома корисне информације се могу добити од школских психолога и школских педагога, под условом да су та стручна лица савесно вршила свој посао и на стручан начин обрадила дете или малолетника, те структурисала његов психолошки и социјални статус. У савремено организованим школама већ је уобичајена пракса да сви ученици имају своје *евиденционе карџоне* код школских психолога и педагога, где се бележе сви релевантни подаци о њиховом школском успеху, факторима који ометају процес образовања, социјалним приликама итд. Са становишта претходног испитивања личности детета или малолетника као сведока, посебно су драгоцени *психолошки профили* израђени од стране школских психолога. Низ карактеристика (првенствено се мисли на карактеристике које смо означили као „психолошке“, мада и неке социјалне и психосоцијалне карактеристике представљају тематске циљеве уобичајених тестова личности), које смо претходно навели и које су предмет посебних *криминалистичких ујџњина*, за чију се примену залагао професор В. Водинелић, може се сазнати на основу увида у резултате психолошких тестова. Савесни школски психолози обављају таква тестирања свих или већине ученика школе тако да такви резултати могу да послуже као изванредан извор сазнања у припреми саслушања деце и малолетника као сведока. Таква пракса школских психолога може бити драгоценна, јер се тиме не само омогућава боље претходно упознавање личности детета или малолетника, као сведока, већ се избегава и потреба накнадног тестирања, које може, ипак, у одређеној мери деловати трауматично, нарочито када се дете или малолетник већ излажу, или им претходи излагање форензичкој атмосфери. Посебна психолошка тестирања, уколико нису обављена раније, током редовних активности школског психолога, није пожељно вршити у циљу самог поступка, уколико то изричито не налажу околности које доводе у сумњу кредибилитет детета или малолетника као сведока.

Општи став је да податке о детету или малолетнику не треба прикупљати само од родитеља, али са њима свакако треба обавити претходни разговор, јер они могу, без обзира на своју наглашену субјективност, да пруже веома корисне информације о свом детету, које могу одлично да послуже за боље упознавање личности сведока. Коначно, многи родитељи су ипак у стању да буду у довољној мери објективни, те да укажу судији да ли је њихово дете плашљиво, или лако збуњиво, како реагује у ситуацијама које су напете, каквог је емоционалног стања, да ли је истинољубиво, стидљиво или слободно у понашању, какве су му способности опажања, концентрације и памћења, како се односи према члановима породице, друговима и школским друговима, какав успех показује

у школи и који су вероватни разлози његовог евентуално слабијег школског успеха и сл. Запажања родитеља треба упоређивати у циљу утврђивања степена њихове реалности, са запажањима других субјеката, пре свега школских психолога (и резултатима њихових тестирања), школских педагога, наставника и, наравно, личним опсервацијама самог судије.

Посебно истичемо, руководећи се познатом истином да је често „пут до пакла поплочан најбољим намерама“, неопходност испољавања велике опрезности приликом прикупљања наведених података о детету. Неопходно је обратити посебну пажњу да се такво информисање о карактеристикама детета никако не сведе на облик његове секундарне виктимизације. Када су у питању сексуални деликти, правило савремених законодавстава према којима је испитивање „сексуалне прошлости“ жртве забрањено, односно озбиљно ограничено,³⁰ мора још потпуније да се поштује уколико је жртва сексуалне злоупотребе дете.

Потребно је увести законска правила према којима се сва вештачења која се обављају у кривичном поступку у погледу злостављане деце (нарочито психичког здравља, те вештачења телесних повреда детета), врше посебно обазриво, уз вођење рачуна да те радње не утичу на психичко стање детета. Потребно је инсистирати на посебној едукацији вештака који врше експертизе у односу на дете, а то се посебно односи на специјалисте судске медицине и судске психијатрије. Само би уско специјализовани вештаци могли да врше вештачења психичког статуса и телесних повреда детета које је жртва злостављања. У оквиру посебне едукације таквих вештака, највећа пажња се мора поклонити како свим специфичностима прикупљања релевантних података у оквиру експертиза, тако и заштити од секундарне виктимизације детета – жртве злостављања.

12. Закључна разматрања

Ако се, помало афористичком, али свакако поучном, метафором истиче да је *гејше ошац човека*, неопходно је такву личност у развоју адекватно и доследно заштитити како *примарно*, тако и *секундарно*, како се већ проживљено зло не би поново доживљавало захваљујући неприла-

³⁰ Ово посебно важи за земље англосаксонског правног система, у којима се сведоци у кривичном поступку рутински подвргавају *унакрсном испитивању* („cross-examination”), које некада може да буде веома неугодно. Више о томе: Singer, R. G. and LaFond, J. Q., *Criminal Law – Examples and Explanations*, Aspen Law & Business, New York, 1997, стр. 183–184.

гођеној кривичној процедури и погрешном приступу субјеката те процедуре. *Ожиљци на души деце и млади човека* и иначе тешко нарастају. Последице насиља у односу на децу, а нарочито погубне последице сексуалних злоупотреба деце, често су фаталне по њихов психички развој. Искуство, нажалост, показује да деца која су била жртве таквих бескрупулозних аката, када одрасту често и сами постају насилници, понекад и веома брутални, вероватно подсвесно покушавајући да из себе истисну стравично зло које им се подмукло акумулирало током дуготрајне виктимизације. Стога, та виктимизација не само што не сме у кривичном поступку да буде поново потенцирана у секундарном облику већ основна сврха тог поступка мора бити усмерена у правцу стварања неопходних услова за санирање психофизичких последица виктимизације детета актима насиља.

Квалитетна виктимолошка, судско-психолошка, криминолошка и криминалистичка едукација свих службених актера преткривичне и кривичне процедуре, усмерена ка бољем схватању фактичког и правног положаја детета–жртве насиља и изналажењу најадекватнијих начина поступања у односу на такво дете у преткривичном и кривичном поступку – уз владање свим нормативним правним дисциплинама и уз постојање ваљаних решења из домена кривичнопроцесног законодавства јесте *conditio sine qua non* за заштиту виталних права жртава уопште, а нарочито деце која спадају у посебно осетљиву категорију. Таква обука субјеката који службено поступају у преткривичном и кривичном поступку и стварање специјализованих, високопрофесионалних и пре свега хуманих кадрова, способних да ефикасно заштите жртву у кривичном поступку, у потпуном је складу са познатом правно-етичком идејом да *сви закони вреде само онолико колико вреде људи који су позвани да их законе примењују*.

Посебна правила кривичног поступка која се односе на злостављање деце потребно је развити у *три посебне области*: 1) саслушање такве деце као сведока; 2) увођење нормативних могућности за посебна психолошка вештачења злостављане деце и 3) модификовање општих кривичнопроцесних правила која се односе на вештачање, када је предмет такве експертизе злостављано дете. Неопходно је и низ других правила која се односе на кривичнопроцесне радње модификовати у погледу вршења тих радњи у односу на дете – жртву злостављања. Оваквим правилима постојећа кривична процедура може се побољшати и учинити функционалним.

*Др Јован Ђурић,
Институт за уредно право, Београд*

ЖРТВА И ПРАВОСУЂЕ – МОГУЋИ ИЗВОРИ СЕКУНДАРНЕ ВИКТИМИЗАЦИЈЕ

У овом шексту, аутор најпре говори о појму секундарне виктимизације. Он затим посебно анализира проблематику стида, самоокривљавања, као и страхова. Сусрет жриве, односно њене родбине са правосуђем, понекад може бити искомпликован и чињеницом да се сироводи испраћа, те да у тој испрази понекад могу бити откривене неке неадекватне стране из живота жриве, што за родбину, нарочито покојне жриве, може бити веома болно. Тужилац у таквим ситуацијама мора бити веома тактичан да не би повредио усломену на жриву.

Кључне речи: жрива; секундарна виктимизација; стид; самоокривљавање, страх, тужиоци; испраћа; правосуђе.

1. Шта је то секундарна виктимизација?

Секундарна виктимизација је данас постала уобичајени термин који се користи у виктимолошко-криминолошкој литератури и он у ствари означава све оне социопсихолошке проблеме које жртва једног кривичног дела има, након што прође одређено време од тренутка када се кривично дело догодило. Дакле, није реч о непосредним боловима, патњама и социопсихолошким проблемима који се догађају у тренутку и непосредно након што се догађај одиграо, већ је посредни један дуготрајан процес, који је у ствари сећање на све оно што се догодило, а при томе то сећање такође има знатне негативне последице на психолошки и социјални живот жртве (оштећеног) па и на њене најближе пријатеље и сроднике. Суштински, могло би се рећи да су овде у првом плану накнадне психолошке последице догађаја који се одиграо, трауме која се догодила, односно злочина који је извршен.

Секундарна виктимизација представља поштравање примарне виктимизације кроз негативну реакцију социјалне средине и кроз неадекватну или чак погрешну реакцију органа гоњења.¹ За многе жртве само

¹ Весна Николић-Ристановић, „Подршка жртвама и спречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса“, *Темпа*, бр. 1 /2003, стр. 3.

појављивање пред судом и препричавање, па самим тим и поновно преживљавање трауматичних догађаја, представља велику непријатност и стрес – жртве се са кривичноправним проблемом сусрећу као нестручни аутсајдери, који не познају ни зграду у којој се одвија суђење.²

Реакција на једно кривично дело (злочин) увек је различита – индивидуална, те се и не може рећи како ће жртва у конкретном случају реаговати. Реакција зависи првенствено од тежине злочина, али исто тако и од вулнерабилности дотичне жртве, њеног узраста, животног искуства, њене снаге, како у психичком, тако и у физичком смислу, али исто тако и од реакције социјалне околине у којој је жртва живела, односно и даље живи. Наравно и од образовања и васпитања жртве. Због свега тога, у свакодневном раду са жртвама, раду полиције и тужилаштва, ипак не може бити једном засвагда датих чврстих правила како се опходити са жртвом, како јој прићи и помоћи. У крајној, линији као што се уобичајено каже за лечење и болести да не постоје различите болести, већ само различити болесници, исто правило могло би се поставити и у оваквим случајевима. Јер, увек треба полазити од тога да је и жртва на неки начин болесник, онај којем треба прилазити на различите начине, према којем треба применити, а пре свега пронаћи адекватне, индивидуалне третмане. Један лек који делује на једног пацијента не мора деловати на неког другог, тј. један приступ једној жртви може бити адекватан и сврсисходан, али, са друге стране, сасвим неподесан када је реч о неком другом. У основи, једна жртва кривичног дела последице, патње, болове, доживљава, односно трпи најчешће, углавном и у највећој мери на емоционалном плану,³ а кад год је о емоцијама и психологији реч, ту у ствари не може бити готових решења и шематизованих приступа појединачним проблемима.

Ипак, истраживања, спроведена у земљама у којима се виктимолошким аспектима кривичног права до сада посвећивала већа пажња, показују да сваки човек који постане жртва неког кривичног дела (злочина) у принципу проживљава слична негативна искуства и пролази кроз четири фазе.⁴ Најпре, то су шок, страх, љутња, беспомоћност, неверица и осећај кривице. У теорији се такође истиче да се неки од ових осећаја могу појавити накнадно у каснијим фазама, а пре свега када жртва дође

² *Ibid.*

³ Ивана Видаковић, „Жртве криминалитета, емоционална реакција и процес опоравка“, *Темпа*, бр.2/2002, стр. 39–45

⁴ О тим фазама и уопште о секундарној виктимизацији, видети и на сајту: www.victiminfo.ca/victimization.htm.

на суђење, када започне кривични поступак, односно када жртва на пример буде примљена у болницу на лечење.

Другу фазу карактерише одговарајућа дезорганизација у животу оштећеног, односно жртве. Жртви се чини да живот постаје све успоренији и све безначајнији и бескориснији. Ово обично бива праћено и губитком поверења, поверења не само у формалне органе друштвене контроле него и губитком поверења у најближе пријатеље и сроднике.

Трећа и четврта фаза су међусобно повезане и оне би требало да означавају потпуну рехабилитацију, прихватање реалности и повратак у нормалан живот. Међутим, ово може бити врло осетљива фаза, јер она заправо подразумева да се жртва суочава са својим злочинитељем, те да се она (жртва) мора суочити са реалношћу, што најчешће подразумева реинтерпретацију сопственог искуства и проналажење некаквог разумног објашњења за све што јој се догодило. Овде су улога и значај правосудних органа од посебног значаја зато што је ту у ствари реч о фази суђења, где и када жртва мора својим исказима помоћи тужиоцима да ови пронађу праве и ваљане доказе које ће презентирати на суду, као и да ти докази буду адекватно интерпретирани на суду.

Истраживања такође показују да многе жртве, након што им се догоди кривично дело, осећају најпре шок и неверицу. Затим љутњу и страх, такође фрустрацију, конфузију, срамоту, жалост и, можда пре свега, осећај кривице, односно самоокривљавање – самооптуживање.⁵

2. Самоокривљавање и секундарна виктимизација код сексуалних кривичних дела

Сматра се да жртве криминалитета често реагују тако што почињу да окривљују саме себе. Ово поготову код сексуалних кривичних дела. Овај осећај самоокривљавања – самооптуживања посебно је занимљив и вишезначан у психолошком смислу, али и у смислу функционалности кривичног поступка, о чему тужиоци свакако морају водити рачуна. Када се говори о жртвама и секундарној виктимизацији, веома често се мисли на жртве сексуалних кривичних дела, као и жртве различитих облика насиља у породици. У том смислу овде могу долазити до изражаја различити облици социјалних предрасуда карактеристичних за околину у којој жртва живи. Ту мислимо на конзервативно-патријархални морал жртваиног ужег или ширег друштвеног окружења. Ужа средина увек може окривљавати жртву за све што јој се догодило нарочито ако је жр-

⁵ *Ibid.*

тва женског пола. У таквим ситуацијама, где и када се, на основу патријархалних образаца понашања који су дуго егзистирали, сматра да је мушкарцу дозвољено све, од тога да удари сопствену, до тога да силује било сопствену, било туђу жену.⁶

Ужа или шира друштвена средина, када се, на пример, догоди неко силовање, често ће на прећутан, а некада богоми и на изричит начин рећи: „Што је тражила, то је и добила.“ При том, та друштвена средина најчешће има у виду „неприхватљиво“ облачење и понашање дотичне жртве.

Наравно, то „што је тражила, то је и добила“ врло често неће бити изречено на сасвим директан начин. Довољно може бити и нешто изражено на индиректан начин, односно индиректно окривљавање. Без обзира на то колико то може звучати банално, ипак треба констатовати и то да само један строги поглед конзервативног оца, на пример, или можда само једно „рекао сам ти да не облачиш ту сукњу, да не долазиш касно кући“, могу бити довољни да и сама жртва, а не само њено окружење, почну са самооптуживањем. Тада реакција саме жртве може бити: „Да, заиста, да нисам обукла толико кратку сукњу и да нисам дошла тако касно, то ми се можда не би догодило.“

Сваки појединац, колико год се трудио, не може се ипак потпуно искључити од деловања психолошких стереотипова своје средине. Он се, тј. она се може, мање или више еманциповати од деловања тих стереотипова, али једноставно и у исто време врло јако деловање законитости социјалне психологије утиче на то да човек/жена, појединац ипак не може, а ми бисмо чак рекли и не треба да буде неко или нешто потпуно засебно, независно од социјалног окружења.⁷ Човек је једноставно речено социјално биће и он не може и не треба да буде изопштен из средине у којој је поникао, одрастао, васпитавао се. У том смислу то „заиста, да

⁶ Феминисткиње би овде могле да кажу како и је то „туђа“ и „сопствена“ жена један својеврстан реликт неких давних времена, у којима се жена третира као својина. Но без обзира на то што су то можда и претеривања, чињеница ипак јесте да се у појединим срединама то „своја“ жена третира на тај начин као да жена представља приватну својину, а са својом приватном својином могу да радим шта хоћу и како хоћу. Да је продам, поклоним, запалим итд. Феминисткиње наравно претерују, јер у језичком, свакодневном смислу те речи постоји одомаћено и „сопствени“ и „туђи“ муж, али ипак се чини да схватање жене као безличног бића, бића над којим је дозвољено чинити све и свашта, у одређеном смислу, ипак постоји. Такво схватање можда није толико раширено и доминантно како је било пре 50 година, али да реликти у свести и начину опхођења према женама-жртвама постоје и данас, то се ипак мора признати.

⁷ Михајло Аћимовић, *Сугска психологија*, Београд, 1983.

нисам... то ми се вероватно не би догодило...“, има своје дејство, снагу законитости социјалне психологије.

3. Секундарна виктимизација и имовински криминалитет

Када се каже жртва уопште, а нарочито када се каже секундарна виктимизација, одмах се помисли на жене, на насиље над њима, нарочито сексуално насиље. Али не мора бити само о томе реч. Могу бити у питању и мушкарци као жртве и нарочито жртве имовинских кривичних дела, без обзира на то што имовински криминалитет не може ни у ком случају да „парира“ насилном криминалитету. Ипак, треба рећи и то да се показује, на пример, да се људи, нарочито код нас, врло много плаше џепних крађа, али и крађа уопште, те да то доживљавају као значајну опасност, опасност да буду изложени виктимизацији.⁸ Такав страх,⁹ као и уопште страх од криминалитета, страх уопште, јесте нешто што је заиста ирационално, за шта не постоји рационално објашњење. Али и самооптуживање обично нема рационално објашњење. Нарочито старији људи могу резоновати по принципу: „Да нисам новчаник држао у задњем џепу, да сам погледао кроз ‘шпијунку’, да нисам ушао у аутобус по највећој гужви, то ми се не би догодило.“

Можда џепне, провалне и остале крађе и нису тако добри примери за стид и самооптуживање¹⁰ колико то могу бити нека друга имовинска кривична дела, а пре свега превара. Вероватно је и код овог кривичног дела тамна бројка криминалитета релативно велика једноставно зато што се људи стиде и устежу да признају да их је неко преварио, односно да признају да су испали смешни, наивни, лаковерни, непромишљени, речју, глупи. „Људи ће ми се смејати“, јесте начин размишљања жртава превара, слично као што и жртве силовања, као што смо већ констатовали, могу размишљати у стилу: „Људи ће ме осуђивати и рећи ће да сам ја у ствари њега изазивала.“

За превару је специфично и то што жртве преваре и саме понекад покушавају да учине превару, односно преваре преваранта, али на крају, ипак, буде обрнуто. „Хоћу да јефтино купим злато, улазим у ризике сва-

⁸ Јелена Шпадијер-Цинић и Игњат Игњатовић, „Друштвена реакција на девијације“, *Зборник Института за криминолошка и социјолошка истраживања*, 1–2/1990

⁹ Такав страх је донекле разумљив, јер обични људи на неки начин калкулишу и рачунају да им је већа вероватноћа – опасност да их неко покраде него да их неко убије, што и јесте, мора се признати, донекле тачно.

¹⁰ Стид и самооптуживање су карактеристични пре свега за жртве сексуалних кривичних дела, али, ипак, не само за њих.

ке врсте, па и тиме што чиним кривично дело прикривања,¹¹ али на крају, уместо злата, продају ми обичну бижутерију.“ Или на улици „купујем девизе, а испостави се да су то фалсификати. Свестан да сам учинио нешто што је и нелегално и неморално, ипак ћу ћутати“. А ако је реч о преварама у привредном пословању, онда ће службена лица у још већој мери ћутати, јер би неко могао да постави питање одговорности и њих самих, било за несавесно пословање, било за злоупотребу службеног положаја, било за неко друго слично кривично дело.

Осим тога, код нашег света је уобичајено да се увек тражи некаква „веза“ и за шта треба и за шта не треба. Везе врло често јесу праћене давањем мита, а то је нешто што нико неће да призна исто као што неће да призна да га је та „веза“ на крају преварила. Исто тако, људи ће, нарочито ако су образовани, тешко признати да су ишли код надрилекара, или код „бабе врачаре“ да им она скине неку „црну магију“. А дешава се и да образовани људи, нарочито у тренуцима личних и породичних проблема и криза, посежу и за таквим стварима. После, када постану жртве, стиде се свега тога и оптужују сами себе. У сваком случају, нераскошно причају о свему томе и пред најближим пријатељима, а камоли пред тужиоцима и на суду. Због тога је таквим жртвама неопходно објаснити да нису једини и да има још много таквих који су на сличан начин постали жртве. Овде је, као и у већини случајева, значајан први сусрет, контакт између жртве и тужиоца. Потребно је дакле да тужилац разбије тај стид и самооптуживање код жртве, који уопште доводе до тога да се читава ствар и све околности прећуткују, односно да се умањује кривица преваранта не би ли се на тај начин умањила и сопствена кривица, односно сопствена лакомисленост. Такође, значајно је да тужилац разuverи жртву да и она накнадно може бити оптужена и осуђена за неко кривично дело, јер ако жртва на било који начин зазире од тога, сигурно је да она о томе неће проговорити ни реч. У том смислу је значајна, на пример, и одредба из кривичног дела давања мита, чл. 368, ст. 4, која сада каже да се „давалац мита“ може ослободити казне, под одређеним околностима, под условом да пријави дело пре него што оно буде откривено.¹²

У ствари, поједностављено речено, тужилац се жртви мора обраћати речима: „Не, нисте ви криви, немате чега да се стидите, то се догађало и

¹¹ Обични људи, наравно, не знају да се то дело зове „прикривање“, али, ипак, знају да то није баш сасвим легално.

¹² Овде је реч о некој врсти „стварног кајања“, а оно је изузетно важно, између осталог и за побољшање положаја жртве. При томе, чини се да би то „пре него што буде откривено“ требало тумачити у нешто ширем смислу.

многим другима пре вас и догађаће се и убудуће.“ „Истовремено, не треба да бринете, неће против вас бити покренут никакав кривични поступак.¹³ Ви сте жртва, не суди се вама и ваш задатак је да нама помогнете не само да се дотични казни већ да се такве ствари у будућности више не догађају, или бар да се што ређе догађају.“

Занимљиво је да се у свету жртвама превара, као и борби против превара у привредном пословању, посвећује већа пажња него што је то случај код нас. Један од можда најважнијих разлога је у томе што је наше друштво углавном „жедно“ страних инвестиција и онда друштво у целини, привредна предузећа и појединци углавном не питају много,¹⁴ ни то да ли је страни (стратешки) партнер поштен или склон преварама, ни да ли је посреди праће новца, ни како су састављени уговори итд.¹⁵ Само је важно да се појави страни партнер који нуди велика обећања и најављује знатна улагања. Онда му се дају знатне повластице и у формалном и у неформалном смислу и нико – ни правници, ни економисти, а политичари понајмање – не поставља питање да ли се можда иза свега крије нека будућа превара. Па чак и када се превара догоди, управо зато што је у јавности дотична, тобожња инвестиција била најављивана *urbi et orbi*, управо зато што су и политичари свему давали подршку, превара се не пријављује, жртва преваре остаје усамљена, а она и не сме много да протестује и интервенише да се јавност не би даље узнемиравала. Још ако се као улагач из иностранства појављује наш човек из дијаспоре, то има још већу политичку тежину и онда жртву заиста готово да више нема ко да разуме, а камоли да јој помогне. Она углавном остаје беспомоћна, а то често није за занемаривање. Бити жртва преваре у привредном пословању уопште не мора бити баш тако наивно, како се то чини када се говори о жртвама уопште, жртвама сексуалног насиља, или убистава.¹⁶ Финансијски крах изазван преваром често доводи и до само-

¹³ Овде је важно рећи и то да то тужиочево обећање о томе да неће бити покренут поступак, мора у сваком случају заиста бити испоштовано, јер ако се догоди само један случај да тужилац „превари“ жртву, тиме се губи кредибилитет за сва времена, онда тужиоцу више нико (ниједна жртва) ништа неће веровати, не само када су такве ствари у питању већ и друге ствари из општег односа на релацији тужилац – жртва.

¹⁴ Мирослав Живковић, „Недостаци правне државе и сузбијање криминалитета“, у зборнику радова *Сиречавање и сузбијање савремених облика криминалиитета, II део*, издање Криминалистичко-полицијске академије, Београд, 2007.

¹⁵ О некаквој бризи за жртве и њихово обештећење да и не говоримо. То је једноставно судбина увек када се неко сиромашан нађе у било каквом односу са неким богатим. Сиромашан и богати појединац, компанија, држава.

¹⁶ Постоји разлика у менталитету и схватању моралних вредности између наших и људи са Запада. Овде су се, нарочито у појединим патријархалним срединама, живот

убистава, али и пропадања многих других, пре свега запослених у доти-чној фирми, али и запослених у фирмама кооперантима дотичне фирме. Ако ништа друго, треба рећи да број оштећених (жртава) услед велике финансијске преваре може бити знатно већи него број оштећених (жр-тава) услед убиства или силовања. Можда најтипичнији примери за тако нешто код нас су у своје време били Јездимир Васиљевић и Дафина Милановић,¹⁷ а данас, то су финансијски скандали на Вол Стриту, који су такође иза себе оставили знатан број оштећених, међу којима није мало и оних који су због тога извршили самоубиство.

У свету постоје организације (и владине и невладине) које се релати-вно организовано баве проблематиком финансијских превара, које жрт-вама оваквих финансијских превара пружају одређене врсте помоћи, а пре свега у правном и психолошком смислу.¹⁸ Неке од тих организација израђују и својеврсна упутства, која говоре не само о томе шта и како треба радити да се не постане жртва преваре већ и шта и како радити када се ипак постане жртва, не би ли се превазишао макар само емоцио-нални стрес изазван преваром.¹⁹ Чини се да би тако нешто било неопхо-

и част (част у сексуалном и сваком другом погледу) сматрала као веће и значајније вредности него што су новац и друге сличне економске вредности. Чини се, међутим, да се по много чему приближавамо Западу, па и по томе што економија и новац почи-њу све више да доминирају у свакодневним животима наших људи.

¹⁷ Васиљевић и Милановићева типичан су пример по томе што су дошли из иностранства, што су имали значајну медијску и политичку подршку, као и по томе што је број оних које су они оштетили био изузетно висок. Вероватно је било и оних који су тада помислили да би им било боље да су били жртве неког другог, тежег кривичног дела него што су доживели свој потпуни финансијски крах.

¹⁸ Тако на пример у В. Британији је посебним законским актом из 2000. године основана тзв. FSA (Financial Services Authority), независна неваљина организација, која има задатак да извештава о финансијским преварама, да помаже онима који су жртве финансијских превара, да јача тржишно поверење, штити потрошаче, јача друштвену свест и одговорност. О томе на интернет адреси www.fsa.gov.uk/Pages/About/Who/index.shtml

¹⁹ У САД постоји неваљина организација која се зове „FraudAid“ – „Victim Advocacy“, а која је, између осталог, израдила и тзв. упутство за жртве финансијских превара (о свему томе, на пример, видети и на интернет адреси www.fraudaid.com/message.htm). Чини се да би таква врста невладине организације могла да нађе своје место и да би била од користи и у нашим условима. Али, да будемо помало цинични, у нашим условима у првом плану се налазе оне врсте неваљиних организација које ипак имају првенствено (дневно)политички карактер. Очигледно, брига за жртве, жртве финансијских превара, код нас је сасвим у другом плану. Јесте тачно да жртве у ратовима, жртве посттрауматских синдрома, жртве сексуалног насиља и слично, заслужују посебну бригу и пажњу, али не треба запостављати ни жртве финансијских превара,

дно да постоји и код нас, на пример при привредним коморама, али, нажалост, ми смо и као друштво и као појединци, углавном, „халапљиво“ жељни новца из иностранства, брзе и лаке зараде, а то најчешће представља идеалне предуслове да се заиста постане жртва преваре. Тако се у нашим друштвеним приликама, положај и права оштећених (жртава) у финансијским преварама, нарочито када учинилац преваре долази из иностранства, занемарују, односно жртве се остављају беспомоћне да усамљене преживљавају све оно што се свакој жртви догађа у процеси-ма тзв. секундарне виктимизације.²⁰

На крају, када говоримо о секундарној виктимизацији и имовинском криминалитету, треба додати и то да се о степену нечије осетљивости и виктимизираности не сме закључивати само на основу висине претрпљене штете. Понекад неке ствари имају за жртву – оштећеног и велику тзв. афективну вредност. Успомена на покојне родитеље, поклон од драге особе, фотографија од пре сто и више година или томе слично, могу за онога који је покраден имати много већу вредност него што је реално, објективно имају. То треба имати у виду, те ни полицајци, ни тужиоци, а ни судије, не смеју са ниподаштавањем и омаловажавањем говорити о неком украденом предмету и његовој објективно малој вредности.

4. Стид, самооптуживање и практичне импликације на судски поступак

Стид и самооптуживање јесу дакле врло снажна осећања која обузимају сваку жртву.²¹ Жртву, не само када је реч о убиствима и силовањима и слично, већ и када су у питању жртве финансијских превара. Практичан значај таквог начина резонувања, нарочито када је реч о тужиоцима и кривичном поступку сасвим је јасан. Најједноставније речено, долази до тога да жртва сада почиње све више да размишља у правцу „да сам... да нисам...“ а све мање у правцу смиреног, рационалног размишљања и сећања на догађај који се одиграо, а чије су жртве биле. Оп-

јер шок, емоционални стрес, изазвани финансијским крахом, могу такође довести до несагледивих последица и по појединца и по његову породицу итд.

²⁰ Овде може да дође и до својеврсних медијских манипулација – велики и моћни партнер из иностранства, који је преварио домаћег малог партнера, неће бити представљен као преварант, а то све може доводити до онога о чему смо говорили на индивидуалном плану – самооптуживање. Није крив „поштен“ велики партнер из иностранства, криви смо ми.

²¹ О стиду и кривици (о срамоти и самооптуживању) говори се и у наслову једне америчке виктимолошке књеге. June Princetangey & Ronda L. Dearing, *Shame and Guilt*, New York, The Guilford Press 2002, pp. 176.

хрван мислима типа „да сам... да нисам...“ оштећени, тј. жртва, понекад не може да се сети неких најелементарнијих, најноторнијих чињеница. „Којим сам аутобусом ишао“; „како сам био обучен“; „где сам стајао ја, а где је стајао оптужени“; „шта сам рекао ја, а шта је рекао оптужени“; „где сам потписао уговор“; „како је гласио уговор“; „колику штету сам претрпео“; „колико је сати било када сам сусрео/ла нападача“ итд.

Оптужени, међутим, а нарочито његов адвокат „једва“ чекају такве ситуације, да се окривљени не сећа важних чињеница и да више размишља у смислу „да нисам обукла ту сукњу...“, „да нисам ставио новчаник у задњи џеп...“ „да сам мало боље размислио када сам потписивао тај уговор“, уместо да смирено и хладнокрво, али исцрпно и детаљно одговори на питања „које је доба дана било, која је линија аутобуса била, шта је урадио оптужени...“ итд.

Притиснута сопственим самооптуживањем, жртва може заборавити све важне, релевантне чињенице и у том смислу она и за тужилаштво и за полицију може постати крајње непоуздан и на неки начин чак и бескористан извор информација. Непоузданост и бескорисност такве жртве, таквих извора информација, могу за последицу имати и следеће – сакупљени докази су сасвим „танки“ и недовољно оптужујући, те оптужени уместо да буде оглашен кривим, у недостатку доказа бива ослобођен одговорности, а то за жртву представља додатни ударац и извор новог самооптуживања. Тиме не само шт се жртва даље тера у психолошке проблеме него се и свим другим потенцијалним жртвама шаље негативна порука за убудуће. Негативна порука о недостижности правде, слабости државе и њених органа. Тиме као да се и некој новој жртви хоће рећи и следеће: „Ето, видели сте како је прошла она која је хтела да сарађује са тужилашвом и полицијом, била је исмејана на суду и практично она проглашена кривом. Због тога ти је боље да ћутиш и трпиш.“ То свакако доприноси даљем слабљењу ауторитета правосуђа, које је код нас и овако и онако пољуљано,²² односно то све може доприносити или томе да се људи повлаче у себе, да се самооптужују, или да преузимају правду у сопствене руке. Није ни потребно даље елаборирати колико свака од тих ствари има своје негативно дејство, како на индивидуалном, тако и на социјалном плану.

²² О слабом ауторитету правосуђа код нас, видети и у тексту Слободана Вуковића, „Проблеми поверења у правосуђе“, *Социолошки преглед*, 2/2007.

5. Жртва и страх

Страх је у сваком случају једно од основних осећања са којима се жртва суочава након што јој се догодило неко кривично дело. Чак се код сексуалних кривичних дела то може појављивати и у мањем обиму него код других кривичних дела. Мислимо пре свега на кривична дела са елементима организованог криминалитета и тероризма, где већ на први поглед може бити јасно да има довољно разлога за страх, страх не само код жртава него и код сведока уопште, а жртве врло често јесу и најважнији сведоци.²³ Догоди се, на пример, разбојништво у којем има и повређених, повређених који су жртве, али и сведоци. Међутим, том или тим повређенима јасно је да иза тог конкретног разбојништва стоји читав једна (моћна) организација и онда се, наравно, поставља питање ко је толико храбар, да не кажемо луд, да се на суду појави у улози жртве – сведока. Ово поготову што, као што смо већ рекли, жртва може бити свесна да опасност прети не само њој, него и њеним најближим сродницима, пре свега деци. Страх тада има сасвим реално упориште и он није плод само одговарајуће уобразиље и ирационалности саме жртве.

Многа савремена законодавна решења у свету (па самим тим и код нас) имају своје корене и упориште, односно проистекла су из италијанских искустава у борби против организованог криминала, где је нарочито осамдесетих година прошлог века долазило до честих и значајних промена, иновација и изналагања најадекватнијих државних мера у борби против организованог криминала.²⁴ Ту управо мислимо на институцију заштићеног сведока, односно сведока сарадника,²⁵ две на неки начин повезане институције, као и на друге државне мере које су ушле и у бројне међународне конвенције, препоруке, документа, па и у законодавства многих земаља, укључујући и нашу земљу.²⁶ У сваком случају, проблематика заштите сведока, сведока сарадника, жртава, као и заштите свих других учесника у кривичном поступку, у Србији није непозната, о њој се већ извесно време расправља у стручним круговима, а на крају је све то резултирало и доношењем одговарајућег законског документа – Закона о заштити учесника у кривичном поступку, који је сту-

²³ Када је посредни страх код организованог криминала, он се увећава стога што се сада страхује не само за себе лично већ и за своје сроднике, за децу, која могу бити предмет освете.

²⁴ Ђорђе Игњатовић, *Организовани криминалишеји, II књига*, Београд, 1996.

²⁵ Вања Бајовић, „Положај и заштита сведока сарадника“, *Правни животи*, 9/2006.

²⁶ Група аутора, *Борба против организованог криминалишеји у Србији*, издање Института за упоредно право, UNICRI и Правног факултета у Фиренци, Београд, 2008.

пио на снаги 1. јануара 2006. и који детаљно регулише многа питања – од питања физичке заштите личности и мовине, преко промене пребивалишта, прикривања идентитета, промене идентита, до проблема међународне сарадње у спровођењу програма заштите. Италијанска и друга искуства овде су свакако добродошла, али, бројна питања остају отворена, пре свега она која се тичу промене идентитета, а везана су за промену целокупног живота и живот из почетка, што подразумева и промену навика, од нових начина исхране до нових пријатеља, новог радног и професионалног окружења итд.²⁷

Све у свему, питање заштите сведока, без обзира на то да ли је тај сведок жртва или не, али поготову када се он појављује и као жртва, данас је постало готово универзална тековина савремене правне културе на светском (међународном) нивоу.

С тим у вези, чини нам се да овде треба поменути и Препоруку Комитета министара Савета Европе, бр. 9 из 2005. године, усвојену 20. априла 2005. године, где се, између осталог у члану 19 каже: „Тамо где је то неопходно, а у сагласности са домаћим правом, може се прикрити идентитет особе за коју се процени да својим исказом може одлучујујуће допринети расветљавању једног кривичног случаја, при чему одлуку о давању својства анонимности (прикривеног идентитета) могу донети само надлежни, независни судски органи, односно, при томе се мора водити рачуна о ‘фер балансу – равнотежи’ између интереса заштите идентитета сведока и права оптуженог да испита све сведоке, па и да доведе у сумњу кредибилитет дотичног сведока, односно кредибилитет његовог извора знања.“

У члану 20 говори се о томе да одлуку о прикривању идентитета може донети само надлежни судски орган, који ће узимати у обзир неколико чињеница, а пре свега чињеницу да је личност сведока или њему блиских лица угрожена, затим чињеницу да су искази које дотични сведок презентује од врло велике важности, као и чињеницу да се дотична особа показује као сасвим кредибилан извор сазнања, односно као сведок којем се може веровати.²⁸

²⁷ Божидар Бановић, „Заштита сведока у кривичном поступку“, *Правни животић*, 9/2003.

²⁸ Ова ситуација јесте помало парадоксална, јер суд садржину и валидност нечијег исказа, нечијег сведочења два пута вреднује, једанпут када дозвољава да такав „анонимни сведок“ буде саслушан, а други пут када га саслушава. Могло би се рећи да већ приликом додељивања статуса „анонимности“, суд тиме прејудира ствари и практично уважава исказ сведока. Можда би, ипак, требало прецизирати да један судија (судски орган) некоме додељује статус анонимности и дозвољава да његов исказ буде сас-

Такође, овде треба поменути и одредбу из члана 21 ове Препоруке, где се каже да када је некоме (сведоку) дат статус „анонимности“, односно када му је идентитет заштићен, да једна осуђујућа пресуда никако не може бити заснована само, или претежно на изјавама сведока, чији је идентитет заштићен – прикривен.

Одредбе ове Препоруке Rec (2005) 9 свакако треба имати у виду када се говори о мерама за заштиту жртве – сведока, као и неке конкретне мере ове заштите, које варирају у појединим земљама, али, генерално посматрано, оне увек подразумевају максималну добробит за жртву, односно жељу да се избегне поновно трауматизовање жртве и стварање новог страха.²⁹

Оно што је такође потребно посебно истаћи је баланс – равнотежа између права оптуженог и права жртве. И ове конкретне одредбе које смо овде цитирали, као и многе друге, у ствари инсистирају на том балансу који каткада уопште није лако остварити. Поготову чини се не у нашим условима, где се не тако ретко иде из једне у другу крајност. У не тако давном периоду, интереси опште сигурности, интереси друштва, на неки начин и интереси жртве у преносном смислу, имали су значајну превагу над интересима оптуженог и поступало се по принципу да је „боље да ниједан кривац не прође некажњено, него да један невин страда, а по принципу *nullum crimen sine poena*“³⁰. Ово је било карактеристично за све тоталитарне системе, насупротив чему су стајали системи у којима се сматрало да је боље да „ниједан невин човек не страда, па макар сто стварних криваца избегло заслужену казну“.³¹ И једно и друго јесу екстреми, односно, након што смо изашли из екстрема *nullum crimen sine poena*, данас се чини да смо доспели у ситуацију знатнијег занемаривања права жртве и њене заштите, у ситуацију где се и када под изговором права оптуженог знатније крше права жртве.

Очигледно је потребно, како то каже и већ помињана Препорука Савета Европе, пронаћи баланс – равнотежу између ова два екстрема. То наравно није лако, захтева знатно умеће оних који воде поступак, пре свега судија, али и тужилаца. Захтева знатну дозу умешности, али и висок степен континуиране едукације у оквиру које ће припадници право-

лушан, а да други судија, друго судско веће спроводи саслушавање, како се не би пратила збрка и конфузија.

²⁹ Детаљније о свему томе: Весна Николић-Ристановић, „Подршка жртвама и спречавање секундарне виктимизације: савремена законска решења и пракса“, *Темига*, 1/2003.

³⁰ Јурај Кулаш, „Nullum crimen sine poena“, *Полиција*, Београд, 1936.

³¹ Игор Приморац, *Пресџуи и казна*, Београд, 1978.

судне професије стално бити информисани о актуелним ставовима и трендовима у демократским земљама Европе и света. Ето, дакле, још једног разлога да се питањима и проблемима едукације, о чему смо малопре говорили, прида одговарајућа пажња.

6. Жртва и истрага – „копање“ по прошлости жртве

Пракса, али и теорија казују да је за разрешење једног кривичног случаја врло често неопходно најпре открити који су стварни мотиви извршења кривичног дела. Ово нарочито, односно првенствено када преживелих нема, односно када је реч о насилним кривичним делима против живота и тела. Жртва је мртва и поузданих доказа и сведока нема, тако да иследник (полицајац, тужилац, или судија) тада поставља неколико могућих хипотеза о томе шта се заправо догодило, ко су могући осумњичени, а на сва та питања покушава се одговорити на тај начин што он покушава одговорити на питање мотива за извршење дотичног кривичног дела.³² Питање је ко је имао мотив да изврши дотично кривично дело, односно питање на које онај који истражује треба да одговори, јесте у ствари питање ко је имао највеће користи од дотичног дела.

Постоје случајеви када је веома лако одговорити на питање који су били мотиви, односно ко је тај који је остварио највећу добит – корист тиме што је дошло до остварења кривичног дела. Ноторни, готово тривијални примери за тако нешто били би случајеви када, на пример, муж својој жени купи скупо животно осигурање, а онда жена буде пронађена убијена. Или, на пример, особа *A* напише тестамент којим некоме оставља знатно наследство и онда убрзо након тога дотична особа *A* буде пронађена убијена. Намеће се као врло реалан, сасвим логичан закључак да онај који ће наплатити осигурање, односно онај којем ће припасти богато наследство, тј. онај који ће имати највећу корист, да је то онај који је имао најјачи мотив да изврши кривично дело, те у том правцу даље треба наставити истрагу. Принцип је дакле врло јасан и сасвим једноставан – највећа корист – најјачи мотив.³³

Истраживање мотива у врло великом броју случајева јесте прави пут да се истражи ко је учинио кривично дело, а у врло великом броју случајева то истраживање није тешко спровести. Наравно, постоје и други случајеви када то уопште није тако лако учинити, односно када уопште

³² Владимир Водинелић, „Функција мотива кривичног дела у преткривичном и кривичном поступку“, *Јуџословенска ревија за криминологију и кривично право*, 2/1991.

³³ Бранислав Симоновић, „О мотивацијама криминалног понашања“, *Јуџословенска ревија за криминологију и кривично право*, 3–4/1986.

није једноставно открити мотив, како је то у случају са богатим наследством и скупим животним осигурањем. Тада ствари у много чему могу бити компликоване и тада на овај или онај начин могу доћи до изражаја различити аспекти (укључујући и виктимолошке) једног кривичног догађаја.

Убијени (тј. жртва) имао је непријатеља, непријатеља који је управо зато и имао мотив да жртву лиши живота. Но, овде је проблем макар само у томе што убијени није више жив и није у могућности да иследницима каже ко су му (били) непријатељи, а према свему што се на први поглед може видети и чиме истражитељи располажу, не види се, није јасно да је покојник имао непријатеље.

Мржња, дакле, јесте довољно јак, да не кажемо нужан и довољан услов да неко буде убијен. Али понекад то може бити и љубав, уопште свака јака емоција, страст,³⁴ која на овај или онај начин може доводити до тога да човек, убица, размишља, резонује и понаша се на ирационалан, односно мање или више патолошки начин. Открити да ли неко неког патолошки мрзи, или патолошки воли,³⁵ не мора бити проблем када је реч о живом човеку, који се полицији, истражним органима увек може пожалити, односно може им одговорити на питање „ко вас мрзи/ко вас воли?“. Али проблем настаје када се догоди убиство, а поготову када се убијени претходно никоме није жалио да га неко прогања, уцењује, да му прети, речју, да неко према њему има негативне емоције. Међутим, тада не наступа проблем само за истрагу, већ и за породицу, пријатеље убијеног, све који су га познавали, ценили и волели, односно за све оне са којима је покојник долазио у контакт.

Тада онај који руководи истрагом, тј. тужилац мора најподробније да се распита о личности убијеног, о његовом ранијем животу и тада заиста наступа оно што смо у овом поднаслову означили као „копање“ по прошлости жртве. Тужилац ће, наравно, упитати жртвине сроднике и најближе и најдаље, његове пријатеље и колеге са посла: „Да ли је неко мрзео покојника, да ли му је претио, да ли је имао непријатеља?“³⁶ То може

³⁴ Милан Костић, *Злочин из стирасији*, Београд, 1997.

³⁵ Ми овде употребљавамо израз „патолошки“, који можда са стручне, психијатријске тачке гледишта није најпрецизнији, јер је питање нормалности и патологије врло специфично и компликовано, али, лаички гледано, чини се да се заиста може констатовати да је реч о патологији, уколико једна емоција, било позитивна, било негативна, доведе до тога да неко буде убијен.

³⁶ Класична ситуација може бити у томе да је покојник који је за живота био директор или власник неког предузећа, некога отпустио са посла. Али, понекад ствари у

бити обострано непријатно. Пре свега непријатно за оне који су били најближи самој жртви, али, готово исто тако може бити непријатно и за саме истражитеље. То питање, на које одговор може бити или „није нам познато“, или „не, покојник није имао непријатеља“, већ само по себи сугерише извесно неповерење у жртву и њен морални лик, позитиван морални лик по којем га његови најближи памте. Поред ова два одговора, која могу бити најчешћа, веома често пријатељи и родбина могу сугерисати и следеће: „Па коме ви уопште овде желите да судите – убијеноме или његовом убици?“ Али, да би се сазнао мотив, који често расветљава цео случај, понекад је потребно сазнати и много штошта из живота, прошлости покојника, а то нешто понекад зна да буде и непријатно и болно за оне којима је покојник остао у најлепшем сећању.³⁷

Болна питања и болно „прекопавање“ по прошлости, по животу жртве, могу дакле раздраживати ожалашћене, али, са друге стране, могу доводити до тога да се истражитељи устежу. Ово, свакако, не би смело да буде случај, истражитељи не би смели да се устежу од постављања оваквих питања, али би морали да буду врло тактични, да не кажемо скрупулозни, да не повреде успомену и пијетет који родбина има према покојнику. Питања која истражитељи постављају треба да буду тако формулисана и тако образложена да она никако не доводе у сумњу личност и моралне вредности покојника по којима је он остао упамћен. Међутим, то је лако рећи, а обично није тако лако остварити. Истрагу је потребно започети одмах, када су сећања и трагови свежи али у исто време и болни, а то у ствари значи када су и покојникови пријатељи и његови сродници изразито вулнерабилни и још под стресом од свега што им се догодило, нарочито ако се то догодило детету.

Међутим, нису спорна само питања која се могу поставити на мање или више тактичан, умешан начин. Спорни су и одговори до којих истрага може доћи, радећи на расветљавању дотичног случаја. Убијени син јединац дружио се са мафијашима, дилерима дроге, па је и сам био умешан у нечасне работе, а страдао је у некаквом мафијашком обрачуна. Како онда мајци у црнини, чак и на само индиректан начин, саопштити такву истину, макар само као недоказану сумњу, као претпоставку? Убијени узоран супруг и брижан отац био је, међутим, склон брачним неверствима и имао је дугогодишњу љубавницу, која је можда имала мотив за убиство – како то саопштити жени и деци покојника? Омиље-

животу нису тако класичне, понекад може бити реч о бројним скривеним тајнама из покојниковог живота.

³⁷ Јован Ћирић, „Убиства – мотиви и побуде“, *Правни живот*, 9/2003.

ни шеф – директор волео је да се коцка, а често је знао и да даје на позајмицу паре под условима зеленашке камате – како ту и такву истину, или макар само претпоставку, саопштити онима који су га волели, који су га обожавали, који су га идеализовали. По природи ствари, људи су склони да идеализују покојника, а, са друге стране, не догађа се тако ретко да човек има и тамну страну своје личности и своје „друго ја“, које никоме не приказују, које нико не познаје, а које може бити узрок свему што се догодило.

Како „уцвељеној“ супрузи, удовици, саопштити, односно макар само поставити питање „да ли је ваш покојни супруг био хомосексуалац, да ли је волео младе дечаке?“³⁸ Реакција тада обично бива хистерична и практично са пуно основа и разлога, ми тада можемо говорити о неко-ректној и непрофесионалној истрази. Али, дотична реч, дотично питање уопште не мора бити изговорено, постављено на тако директан начин. Већ само интересовање за покојника, његов живот, за његову прошлост, код покојникове родбине и пријатеља може изазивати бројне контроверзе и неразумевања, стресне реакције, којима се жртви (тј. оштећеном, а у ширем смислу и жртви, а жртва су овде практично они који остају иза покојника) наноси бол, који заиста доводи до онога што називамо секундарна виктимизација, о чему тужилаштво треба да води рачуна.

Истражитељи би требало да прегледају све покојникове папире, нотесе, забелешке, роковнике, мобилни телефон са SMS порукама и телефонски именик, затим компјутерске фајлове, његов Е-mail и оно што је данас све актуелније „face book“ и списак пријатеља на „face book -y“.³⁹ У таквој покојниковој „заоставштини“ може се пронаћи оно што може

³⁸ Хомосексуалци нису само оне особе које се јавно декларишу да су то. Са њима можда има и најмање проблема. Постоји један, не можда ни тако мали број оних који, макар имају такве склоности и чешће или ређе практикују такво понашање, а који то све изузетно вешто прикривају од својих најближих. Такви људи често јесу у браку, имају децу, имиџ који је сасвим супротан од лаичке представе о хомосексуалцима, такви људи често знају да у својим јавним наступима буду и конзервативни и хомофобични, али су у суштини изразито рањиви, љубоморнији од хетеросексуалаца, склони ризичном понашању у потрази за партнером и уопште као такви подложнији бројним притисцима и уценама, које каткада могу довести чак и до убистава. Због тога се заиста може говорити о занимљивим криминалистичким импликацијама хомосексу-ализма (Јован Ђирић, „Криминалистички аспекти хомосексуализма“, *Јуџословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1/1999).

³⁹ Ако је то технолошки изводљиво, и интернет сајтове које је покојник најчешће посећивао. Можда је ту, на пример, реч о „геј сајтовима“, што онда може упућивати на узроке и мотиве. Али, то наравно потпуно разоткрива приватност покојника и само по себи може бити изузетно непријатно, како за оне који су ту истину открили, тако и за оне којима таква истина бива саопштена.

бити макар само путоказ за долазак до мотива. У таквој покојниковој „заоставштини“ понекад се крије и онај који је имао разлог, мотив за убиство. Тужилац тада породици убијеног мора тактички да саопшти како је реч о рутинској ствари и како је то неопходно у интересу истраге, како тиме што се интересују за покојников живот, они ништа не прејудицирају, а понајмање желе да „оптуже“ покојника. Треба, дакле, разuverити жртвину родбину да предузимање таквих радњи значи оптуживање покојника, о којем елементарни бонтон намеће да се говори само најлепше. Међутим, родбина то понекад може тако сагледавати – „ви сад хоћете да судите мом покојном сину, мом покојном мужу, као да су они криминалци“.

Ипак, чак и када се, после оваквих истрага, не дође ни до мотива ни до убице, може се доћи до других ствари које јесу откривање непријатне истине о покојнику. Било би, наравно, сасвим погрешно уколико тужилац ожалашћеној супрузи открије да је њен вољени „верни“ муж имао љубавно-сексуалну аферу са другом женом. Ово свакако тужиоци не би требало да раде, осим уколико то није у интересу саме истраге,⁴⁰ али, проблем је у томе што се понекад не може знати који податак и који детаљ јесте, а који није, у интересу саме истраге. Истражитељи једноставно открију да убијени није био баш тако веран својој супрузи, што још не мора значити да га је љубавница, или њен муж убио, али у одређеном тренутку откривања те „истине“ то се и даље не зна и онда истражитељи могу учинити погрешку, нанети бол ожалашћенима.

Све о чему смо говорили, све дилеме и проблеми, скрупулозно поступање тужилаца, може бити још компликованије у барем две ситуације. Једна је она ситуација када је реч о угледном грађанину, човеку који је „јавна личност“ и који је у својој породичној, професионалној, друштвеној средини уживао неподељене симпатије, углед и ауторитет „беспрекорног грађанина“.⁴¹ Како је могуће јавности саопштити да такав грађанин није баш био толико беспрекоран и да је имао читав низ „малих, људских слабости“. Волео је да пије, да се коцка, имао је љубавницу, давао је позајмице под зеленашким условима итд. Шеф полиције, који је био у дослуху са мафијашима, на пример. То већ није проблем само за породицу, већ шири друштвени проблем, то је истина коју нико не жели да чује, ни жена, ни деца, ни родитељи, ни политичка елита, ни

⁴⁰ Јер се можда преко тога може доћи до других чињеница о покојниковом „тајном животу“, односно до других података који могу бити корисни за даљу истрагу.

⁴¹ Један италијански филм из средине седамдесетих година носи такав назив: „Истрага над беспрекорним грађанином“. Филм управо говори и о тим дилемама и недоумицама, које истражитељи могу имати када пред собом имају „беспрекорног грађанина“.

друштво у целини. То, наравно, компликује долажење до праве и потпуне истине, али то компликује и положај истражитеља, који треба да воде рачуна сада више не само о томе шта ће рећи покојникова жена и деца већ и шта ће рећи читаво друштво и политичка елита.

Долажење до мотива за једно убиство може бити веома проблематично, јер често представља откривање ружне стране покојниковог живота, његове прошлости и као такво оно може бити трауматично и за родбину, и за пријатеље, и за друштво у целини.⁴² О чему, о чијим све интересима истражитељи ту треба да воде рачуна? Могли бисмо рећи само о интересима покојникових најближих. Истражитељи не би смели да воде рачуна да ли ће повредити све друге, друштво у целини, покојникове блиске сараднике, „верне навијаче“, политичке присталице. Али то је понекад тешко раздвојити и једном тужиоцу је немогуће да каже – не занима ме да ли ћу повредити једне, битно ми је да не повредим друге. Откривајући истину једнима, једној категорији људи, истражитељи, директно или индиректно, откривају истину и другима.

Са друге стране, управо ће супротна страна, адвокати супротне стране учинити све да се истина открије. Односно, они ће учинити све да се покојник „оцрни“, да се ужој или широј јавности каже: „ни покојник није био ‘цвећка’, у сваком случају не онаква каквом се у јавности представљао.“ Наравно, постоје кривичнопроцесне одредбе које забрањују вређање и омаловажавање жртве, али, вешти адвокати неће директно вређати и омаловажавати жртву (у овом случају жртвину родбину, успомену на жртву). Вешт адвокат, никада неће рећи – „покојник је био зеленаш“, али ће на индиректан начин рећи следеће – „покојник је мом брањенику позајмио новац под изузетно неповољним условима“. Најширој јавности тиме ће све бити јасно. С друге стране, увођење тужилачке истраге, нужно ће довести до тога да и адвокати направе своје истражне тимове и спроводе своју истрагу, а у тој истрази они неће бити скрупулозни колико би то требало да буду тужиоци. Њима је у првом плану интерес њиховог клијента и уопште не мора да их занима како ће све то изледати жртвиној родбини, да ли је и колико она под стресом због откривања таквих детаља из прошлости и живота покојника.⁴³ С

⁴² Јован Ђирић, „Убиства – мотиви и побуде“, *Правни живот*, 9/2003.

⁴³ Захтевати од адвоката да увек и у свему повлађују тужиоцима, да им се не противе и не износе и супротне чињенице, од којих неке неће бити по вољи жртви и њеним најближим, јесте сасвим апсурдно и бесмислено, тако да на крају може довести до тога да оптужени више стрепи од свог адвоката него од свог тужиоца. Да ли је то узор и идеал којем треба тежити у борби за заштиту права жртава и да ли нас то враћа у прошла времена монтираних стаљинистичких процеса, где се такође врло лако могло

треће стране, они увек могу констатовати и следеће: „Да би се открила пуна истина о томе како и зашто је мој клијент убио покојника, треба открити и још низ других детаља – ко је први започео, ко је задао први ударац, ко је у ствари у целој овој ситуацији био стварна и највећа жртва.“ За сагледавање пуне истине, макар само када је реч о, на пример, убиству на мах, ово је заиста неопходно утврдити. Није исто ако је покојник претходно тешко вређао и малтретирао жртву и ако то није баш било тако. Адвокати ће, наравно, увек тврдити да је покојник претходно вређао, малтретирао, провоцирао, изазивао; тужилац ће тврдити да то није било тако, а праву истину утврдиће суд, ако се права истина уопште може утврдити. Без обзира на све непријатности које могу погодити покојникову родбину, ово питање (питање доприноса жртве) мора се колико-толико рашчистити. Не би било праведно да због пијетета према жртви и њеној родбини, убица буде осуђен за обично убиство, иако је посредни заиста убиство на мах. Све нас то, међутим, на крају доводи на почетак, односно до питања које можемо поставити – жртвина жртва, или ко је ту стварна жртва?

7. Жртвина жртва – ко је у ствари жртва?

Савим је логично, разумљиво и легитимно да адвокати покушавају да покажу и докажу како је њихов брањеник, онај који седи на оптужничкој клупи, у ствари жртва, а да је прави злочинитељ онај поводом чијег се убиства води кривични поступак.

Замислимо једну бизарну, али не и нереалну ситуацију, замислимо младића који је имао хомосексуалне односе са својим старијим професором, угледним грађанином. Младић – студент при томе све то фотографише и након свега почиње да уцењује свог професора, претећи му да ће све открити његовој жени и деци, његовим колегама. Уцене постају све бескрупулозније, професор бива изложен знатном стресу и на крају реагује на тај начин што посеже за убиством.

Или, на пример, човек у изнудици позајмљује новац од свог назови-пријатеља, који му након извесног времена затражи натраг паре, али уз изузетно високу камату. Зајмодавац почиње да уцењује и да прети, прети чак и деци зајмопримца. Све то бива праћено телефонским позивима

манипулисати жртвама. Захтевати од адвоката да буду (политички) коректни, да не буду понекад помало и безобразни и да ни у ком случају не злоупотребљавају своја овлашћења и процесна права, исто је или слично као и захтевати од њих да се са тужиоцем утркују у оптуживањима и осудама онога који ионако већ седи на оптужничкој клупи.

у касним ноћним сатима и претвара се заиста у ноћну мору из које зајмопримац не види другог излаза осим да лиши живота онога који му живот чини несносним.

Жена годинама трпи насиље од свог партнера, стрепи да ће алкохоличар са којим живи учинити некакво страшно зло не само њој него и њиховој деци. Годинама одлажући своју афективну реакцију, на крају она ипак скупља храброст да пресече „Гордијев чвор“ свог кошмарног живота. Заиста, ко је у свим тим ситуацијама права жртва? Треба ли јавност да остане и слепа, и глува, и нема, и да не сазна праву истину. Истину која за убијеног можда и није најповољнија,⁴⁴ али, убицу ипак одсликава у нешто повољнијем светлу. Смеју ли адвокати, па и тужиоци исто тако да ћуте о свему томе, да зарад некакве коректности према убијеном, коректности која, као и политичка коректност, као и коректност уопште, води у ћутање и опортунизам, да зарад те коректности прећуткују праву и потпуну истину. Не може се због тога сматрати да је некоректно када адвокати о убијеном изговоре понеку лошу реч не би ли за свог брањеника пронашли макар понеку олакшавајућу околност, неку реч разумевања.

Можда се адвокатима може заиста и замерити када у понечему понекад претерају и пређу цивилизацијске границе доброг укуса и према покојнику и уопште, али право на слободну реч, не сме им се одузети. Након тога, након што им се за рад политичке или било које друге коректности (коректности према жртви или било коме другоме), слободна реч одузме, сви врло лако постају жртва, жртва постаје читаво неслободно друштво. Само узгред да поменемо и то да се о политичкој коректности понекад говори и у пезоративном смислу, нарочито у САД, јер критичари овог појма истичу да овај термин политичке коректности вуче корене из сасвим другог политичког окружења, из марксизма-лењинизма, прецизније речено из „Црвене књижице“ Мао Цедунга.⁴⁵ Не сме се, дакле, без обзира на то колико то понекад било иритантно, колико то било некоректно, адвокатима „наређивати“ да буду коректни.⁴⁶

⁴⁴ Односно, није повољна за најближе сроднике и пријатеље убијеног.

⁴⁵ www.en.wikipedia.org/wiki/Political_correctness

⁴⁶ Пажњу српске јавности у своје време узбуркало је суђење поводом убиства З. Ђинђића. Било је оних који су сматрали да се све изродило у суђење убијеном премијеру и који су због тога осуђивали адвокате окривљених. Али, ако бисмо у једном случају, без обзира на то о коме или чему је реч, ограничавали слободу адвокатима, онда бисмо у најскорије време дошли у опасност да адвокатима уопште ограничимо слободу. О читавом случају, о адвокатским коректностима и некоректностима у том случају, видети, на пример, и чланак Весне Николић-Ристановић „Конструкција кривике жртве

Заиста, када после вишегодишњег насиља и тортуре, жена убије мужа на спавању, заиста, ко је ту жртва? Замислимо у таквој ситуацији судницу – на једној страни покојникова мајка у црнини, а на другој страни суднице, убичина мајка, скоро у црнини, између њих две малолетни унук, о коме заједнички треба да се старају и да му замене и убијеног оца и мајку на робиви и да га излече од претрпљене трауме.⁴⁷ Ако је до коректности, овде би некоректно било читаву ствар сагледавати само из једног угла и не видети, занемаривати било чије сузе и било чију црнину. Виктимолошка истраживања, нарочито она савременија, управо полазе од тога да је и злочинитељ жртва, жртва ако ништа друго а онда сплета неправедних социјалних околности и односа који су га предестинирали да некеме нанесе зло.⁴⁸

Да резимирамо, иако то макар на први поглед не изгледа сасвим коректно према непосредној, директној жртви – у сваком злочинитељу морамо сагледати једно зрнце људскости, и зрнце неког претходног зла које му је нанесено, па и зла које му је жртва евентуално нанела. Није лако ни адвокатима ни судијама, а можда поготову тужиоцима да пронађу ту меру, равнотежу у којој ствари неће бити сагледаване црно-бело, у којој једни неће бити само жртве, а други само злочинитељи. Зашто сматрамо да је тужиоцима ту посебно тешко, можда уистину теже него другим учесницима у поступку. Судија ће на крају пресудити онако како види ствари, како му презентују процесни учесници. Адвокат уопште не мора да води рачуна о супротној страни, о жртви и њеном болу,⁴⁹ он води рачуна само о страни коју заступа. Тужилац, међутим, на овај или онај начин мора да води рачуна о обе стране. Он мора да тужи за убиство, на пример, али мора да истражи и такве ствари као што су жртвино претходно вишегодишње насиље према убици, насиље које је до свега довело. Тужилац се, дакле, налази у својеврсном процепу и у сталној опасности да не буде коректан према некој од две стране. Правила о свему томе нема, она се не могу научити једном засвагда, али кроз сталне едукације и усавршавања, упознавања са актуелним трендо-

са посебним освртом на кривични поступак против оптужених за убиство премијера Србије др Зорана Ђинђића“; *Темуга*, 1/2004.

⁴⁷ Ако жртва постоји, то је сасвим сигурно дете из таквог брака, дете које целог живота у себи, некада чак и у својој подсвести носи слике оца који туче мајку и мајке која убија оца на спавању. Има ли бољег и сликовитијег примера за причу о жртви и посттрауматском стресу?

⁴⁸ Александар Фатић, *Казна као метафора*, Београд, 1995.

⁴⁹ Осим што не сме на директан начин да вређа и омаловажава покојну жртву, али, он ће, ако је мало виспренији и елоквентнији, учинити то исто на прикривени начин.

вима и праксом (и домаћом и иностраном) у разрешавању оваквих и сличних ситуација и тужиочев однос према жртви, као и жртвиној жртви, односно оптуженом учиниоцу, може се побољшати и довести до веће уравнотежености, управо онако и онолико колико је то случај са сталном човековом потрагом за правдом.⁵⁰

8. Заступници оштећеног – понекад више штете него користи

То да од заступника оштећеног за самог оштећеног понекад може бити више штете него користи звучи и апсурдно и невероватно, али, овде желимо да укажемо на једну ситуацију када заступник оштећеног, поред најбоље намере, чини и неке ствари које у крајњем исходу могу бити контрапродуктивне за самог оштећеног, односно за његову родбину.

Да бисмо овај свој став поближе објаснили и образложили, замислимо једну, чини нам се сасвим могућу, у ствари сасвим реалну ситуацију. Замислимо како се двојица младића од по двадесетак и коју годину потоку испред кафића због девојке, падну ружне речи, алкохол и код једног и код другог „чини своје“, догоди се убиство, односно суд тек треба да утврди да ли је ту посредни тешка телесна повреда квалификована смрћу, обично убиство или убиство на мах.⁵¹

Када суђење започне, родбини се чини да тужилац сасвим млако и незаинтересовано „отаљава“ свој посао, прескачући неке, родбини се чини, важне детаље. Насупрот томе, адвокати оптуженог су врло динамични и са неким питањима која постављају сведоцима, имплицирају да је управо убијени био тај који је први започео, односно да је он крив за све. Они, на пример, износе податак да је убијени и раније био склон кавгацијском понашању и чак и када не кажу то директно, у ствари тврде да је он на крају просто добио то што је тражио. Ово, наравно, искусан и паметан адвокат неће тако рећи, али то како ће неко неку реч доживети и протумачити, то је већ индивидуална ствар, поготову ако и када је реч о људима који су већ и овако и онако изразито сензибилисани свим оним што се догодило. И тужилац и судија ту морају бити вр-

⁵⁰ „Justitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi“ – „Правда је непрекидно и трајно настојање да се свакоме да оно што му по праву припада“ (Слободан Перовић, „Природно право и суд“, *Правни живот*, 9/1995).

⁵¹ Питање како ће овај случај бити квалификован веома је значајно, јер ће од тога зависти и висина изречене казне, па су за то питање заинтересовани и оптужени и оштећени.

ни психолози и знати како да се понашају, односно како да руководе поступком, а да при томе не оставе ни трага сумње у своју непристрасност и добронамерност, пре свега саосећајност према жртви.

Адвокати, заступници оштећеног, једноставно зато што су плаћени за све то, могу својим циничним коментарима, неоправданим, неоснованим и недозвољеним захтевима за изузеће судије – који ће наравно бити одбијани – код својих клијената само распламсавати негативне емоције и уверење како су се сви уротили против њих и њиховог покојног сина, желећи да њега, несумњиву жртву, прикажу као негативну личност, неку врсту злочинитеља. Ствари почињу да се одигравају по законима подсвести и ирационалности. Заступници оштећеног провоцирају и „напумпавају“ читаву ствар, заступници одбране раде све супротно томе, тужилац је релативно пасиван у читавом случају, у постављању питања, а судија, нарочито ако је недовољно искусан и реагује недовољно хладнокрвно, пречестим одбијањем недозвољених питања и коментара заступника оштећених,⁵² ствара унапред слику која жртви, односно њеној родбини никако не одговара, која од стране жртвине родбине бива доживљавана на изразито негативан начин, у смислу како је, ето, све

⁵² Адвокати, без обзира на то да ли су заступници оптуженог или оштећеног, у принципу су склони да провоцирају постављањем недозвољених, капциозних, сугестивних питања, те да онда пред својим клијентима, онима који их плаћају, театрално кажу: „Ето, видите, нису ми дозволили ни да поставим питање“, што све на неку странку може деловати врло убедљиво у смислу њихове добронамерности и вештине. Адвокати у таквим случајевима понекад желе да оправдају паре које су добили, а за неправнике, њихова театралност и извесна дрскост у наступу делују веома импресивно. Искусан судија, међутим, чини нам се не би требало да реагује исхитрено, чак и када је евидентно да су адвокати некоректни. Према питањима, чак и оним недозвољеним и директно некоректним, ако их постављају заступници оштећених, судија би морао да буде у извесном смислу толерантнији и беневољентнији, те да их не „пресеца“ превише често и тиме код најшире јавности, а пре свега код жртвине фамилије ствара утисак да је њихов адвокат одличан, али да је ето судија некоректан, пристрасан и неувиђаван за њихову бол и чињеницу да им је син, или брат убијен. Понекад, судски поступак може изгледати и као мали психолошки рат између судије и адвоката, нарочито, ако је реч о познатом, „чувеном“ адвокату и нарочито ако он из великог града долази у малу средину. Онда адвокат можда и подсвесно са ниподаштавањем почиње да гледа на ту средину и локалног судију, сматрајући да они тамо ништа не знају и да он свему треба да их научи. Дочекује га, међутим, локални судија, који осећа такав надобудни став „чувеног“ адвоката и понекад и у њему самом почињу да раде сујета и инат. Тужилац је ту можда донекле у повољнијој ситуацији, али, „чувени“, надобудни адвокат из Београда понекад може да почне и самог тужиоца да иритира, те и он може почети да резонује и поступа на начин који за жртву није добар. Такво понашање адвоката је за жртву и њену родбину обично контрапродуктивно, али она то не схвата и на њу све то делује врло импресивно.

режирано и како нема правде за њиховог покојног сина, брата, итд. Деси ли се на крају, при свему томе да дело буде оквалификовано као убиство на мах, или, пак, као тешка телесна повреда квалификована смрћу, те да учинилац добије блажу казну од оне коју очекује родбина убијеног, ето невоље, ето уверења да је све намештено, да су се сви уротили против њих, да су сви поткупљени, од судије који је некоректно водио поступак, до тужиоца, који је својом пасивношћу стао на страну учиниоца.

Читава ствар у вези са жртвом и родбином жртве у ствари јесте врло често психолошка игра у којој учествују заступник оштећеног, адвокати оптуженог, тужиоци и судије. Због тога је врло важно да се, са једне стране, у најбеневољентнијем смислу покуша жртви објаснити све што је потребно да би она адекватно разумела оно што се око ње на суду догађа,⁵³ а, са друге стране, од изузетног значаја су и едукативни тренинзи и за судије и за тужиоце, како би стекли одговарајуће вештине у руковођењу својеврсним перформансом који се у судници одиграва, односно добрим интерперсоналним односима у којима ће одавати утисак смирености (чак и када их једна страна заиста иритира), поштења, непристрасности, беневољентности и разумевања, како за жртву, тако и за злочинетеља. У великој мери све се то стиче искуством, али ни знања која би могли на њих да пренесу психолози, нарочито социјални психолози, па и социјални радници, ипак нису за одбацивање и занемаривање.

Ако се на све ово надовеже и некритичко и сензационалистичко извештавање медија, ствари постају много компликованије. Са једне стране, адвокати, заступници оштећених, „пале ватру“ у судници, а, са друге стране, рођаке убијеног младића, када изађу из суднице, дочекују новинари, који све то „досољавају“ својим извештајима пуним снажних емоција, којима се, наравно, само даље и код жртвине родбине, а и уопште у јавности распирује атмосфера линча и освете. И најшира јавност и родбина жртве тада за оптуженог захтевају најстрожу казну. Судија нарочито, али и тужилац у извесној мери, тада могу бити у врло деликатној ситуацији – њима као стручњацима, професионалцима може бити јасно да је, на пример, посреди убиство на мах или тешка телесна повреда квалификована смрћу, али како то објаснити „запаљеној и напумпаној“

⁵³ Чини се да управо у вези са тим није бесмислено оно што постоји у САД, на пример, и у штампаној и у електронској форми на интернету, а реч је о кратким писаним водичима за жртве, односно кратким дајцестираним приказима права уопште и правне процедуре. Све то како жртва не би била сасвим изненађена, како би схватила да се нису сви уротили против ње.

јавности и ожалашћеној породици.⁵⁴ Могуће су и супротне ситуације, када се медији и разне формалне и неформалне скупине и институције ставе на страну оптуженог захтевајући милост и опроштај за оптуженог.⁵⁵ Ни то, свакако, није добро за смирено и рационално просуђивање, нити за пијетет и поштовање жртвених права. Показује се врло често да многе институције, скупине и појединци, који су тобоже на страни жртве, жртвине патње и болове само инструментализују и злоупотребљавају за остварење својих личних, приземнијих циљева и интереса. Адвокати, заступници оштећених, зато да би се својом театралношћу и уопште на различите начине рекламирали и пред оштећенима (њиховом породицом) и пред најширом јавношћу, а медији зато да би се, такође, рекламирали и боље продавали. Јер, читаоци, конзументи увек радо читају текстове у којима се говори и пише о страшним злочинима и патњама и страдањима других.

У сваком случају, тема о којој смо овде расправљали – „секундарна виктимизација“ изузетно је комплексна и вишезначна. Можда чак више (социо)психолошка него чисто правничка, те због тога едукација правника, тужилаца, судија, адвоката, мора да има посебан значај. Није дакле довољно бити само врстан познавалац правних, процесних норми да би се био добар тужилац или судија.

⁵⁴ Једно од компликованијих питања јесте: треба ли тужилац увек и у сваком случају да подилази жртви и њеној породици, или треба да делује непристрасно, у интересу правде, па да чак и када је то потребно штити и интересе оптуженог. Оно што треба рећи јесте да јавни (државни) тужилац није прости заступник оштећеног, који увек и у сваком случају стоји на страни оштећеног. Оштећени који не зна право увек очекује да тужилац треба да буде на његовој страни, чак и када није у праву, што ни у ком случају не треба да буде тако. Због тога су они кратки, дајдестирани водичи за жртву, о којима смо у говорили, значајни, јер они, између осталог, жртви треба да објасне и то да не очекују од тужиоца да увек и у свему у потпуности и до краја буде на њиховој страни, јер би то у својој крајности могло да буде сасвим апсурдно, па да тужилац „фабрикује“ и „надувава“ доказе против оптуженог само зато што је он на страни оштећеног, а тужи оптуженог.

⁵⁵ Наравно, овде имамо у виду и то да је готово читав Београд, па и шире, облепљен, исписан паролама „Правда за Уроша“.

*Jovan Ćirić; PhD,
Institute of Comparative Law, Belgrade*

THE VICTIM AND THE JUDICIARY – POSSIBLE ORIGINS OF THE SECONDARY VICTIMIZATION

In this text the author first explains what the secondary victimization is. He talks about self-blaming of victims when the word is about sexual offences. The self-blaming and the secondary victimization depends very much on the social surroundings and on the social morality, i.e, different prejudices that exist in the society. The author also analyzes the offences against property and the secondary victimization. The shame of the victim is also very important in the practical sense, in the sense of proving on the court. The special attention is payed to problems to the victim's fear. The problems of the investigation also could be very interesting. The investigation sometimes could lead to some covered, hidden, dark side of the victim's life. The victim for example had mistress and nobody in his family did not know nothing about that. How to explain that to his wife – that could be the problem for the prosecutor. So, there are many, psychological problems, when the word is about the contact of the victim with the judiciary. The prosecutor always must have in mind that, especially when the word is about the first contact of the victim with the court, with the police, with the prosecutor.

Key words: victim; secondary victimization; shame; self-blaming; prejudices; prosecutors; investigation; judiciary.

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Ниједан међуљудски однос није идеалан. Сама чињеница да је неки однос постао емотивно партнерски или је попримио статус породичног не значи да гарантује „мирну луку“ за његове чланове. Породица или партнерски однос подразумевају најмање два актера, сваки од њих има сопствену структуру личности и културни образац средине из које је потекао. Са друге стране, породица и партнерски однос подразумева постојање мини-културе, проистекле из ширег културног контекста, у оквиру које чланови моделују своје обрасце понашања. Сваки породични или партнерски однос подразумева постојање сукоба чији интензитет и фреквенција могу бити већи или мањи. Традиционално гледано, породица спада у забран приватности и за питања која се дешавају „иза затворених врата“ друштво није било заинтересовано, па самим тим ни држава. Међутим, препознавањем, а касније и правним признавањем посебности угрожених заједница, пре свега деце и жена, а нарочито усвајањем конвенција и других међународних докумената којима се штите њихова основна људска права,¹ мења се однос друштва према појму приватног а самим тим и проблему насиља у породици. Чињеница да се однос који у себи садржи елементе насиља одиграва иза затворених врата дома, за савремено друштво не представља приватност и изоловани случај који се тиче само његових актера, већ представља потенцијалну опасност за друштво и у том смислу државе развијају активне механизме за борбу против насиља у породици.

Проблем насиља у породици је веома суптилне природе а последице су изузетно изражене. Уколико за тренутак занемаримо последице које се одликују у повреди права члана породице и сагледамо шири контекст, увидећемо да насиље у породици, са становишта државе, представља велики здравствени и економски проблем јер последице насиља у породици могу да буду трајна болест – физичка ли психичка, самоубиство, неспособност за рад, социјална угроженост, склоност ка девијантном понашању, конзумирању психоактивних супстанци и сл. Стога

¹ Нпр. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), Резолуција УН 34/180 од 18.12.1979. године, Declaration on the Elimination of violence against Women, Резолуција Генералне скупштине УН 48/104 од 20.12.1993. године.

су друштво и држава директно заинтересовани за решавање проблема насиља у породици у циљу максималног сузбијања негативних последица. Изналажење најадекватнијег приступа у циљу сузбијања насиља у породици захтева широка знања из разних области, пре свега социологије, психологије, родних односа и сл., којима би се утицало на јачање свести друштва да породица није приватна сфера у којој је дозвољено примењивање личних образаца контроле и моћи, односно јачање свести друштва да право на приватност не значи и право на приватни терор.

Мењање свести друштва је дугачак процес и највећу улогу у том процесу може да одигра цивилно друштво као покретач друштвених промена. Суочавање са ширином и интензитетом негативних појава које са собом носи патријархални модел породичних односа неопходно је за разумевање насиља у породици. Проблем насиља у породици у Америци и европским земљама постао је актуелан крајем седамдесетих година прошлог века, пре свега јачањем феминистичког покрета и настанком теорије родних односа. У нашој земљи питање насиља у породици актуелно је у последњих десетак година. Имајући у виду специфичност социјално-економске ситуације у последњих десетак година, као и укорењеност патријархалног модела у нашој култури, можемо да закључимо да је учињен велики помак. Неопходност пружања подршке жртвама насиља у породици и морално осуђивање насилника постали су општеприхваћен друштвени морални образац. Међутим, није довољно само показати моралну осуду појаве насиља у породици, неопходно је предузети активне мере ради ефикасног сузбијања ове појаве што је, неспорно, много тежи задатак.

За потребе овог текста бавићемо се само улогом једног сегмента државе у сузбијању насиља у породици. Анализираћемо улогу јавног тужилаштва. Прво питање које се поставља јесте какву улогу може да одигра кривично право у сузбијању насиља у породици као негативне друштвене појаве. Кривично право за једну државу, у смислу регулисања друштвених односа, представља крајњи и врло ефикасан метод, како би сликовито рекли „тешку артиљерију“. Међутим, иако најефикаснији, „тешка артиљерија“ није увек и најпогоднији метод, посебно гледајући на дуже стазе и у ширим оквирима. Најједноставније је дефинисати појаву као кривично дело, сместити је у сегмент криминала који се тиче искључиво полиције и правосудних органа, па уколико се након неког периода испостави да су изостали жељени резултати, онда се целокупан терет одговорности лако може приписати овим органима уз образложење да су неефикасни и незаинтересовани. Не спорећи оправданост увођења насиља у породици у наше кривично законодавство, само као при-

мер наводимо да неке напредне правне државе у свом законодавству немају наведено кривично дело али се против насиља у породици врло ефикасно боре, као што је, на пример, Немачка.

Првенствено желимо да укажемо на специфичну природу кривичног дела насиље у породици не улазећи у анализу бића кривичног дела. Наиме, највећа специфичност овог кривичног дела која уједно представља и највећи проблем за правосуђе, у смислу процесуирања и доказивања кривичног дела, јесу специфични односи који постоје између окривљених и оштећених² лица. Између окривљених и оштећених постоји читав мрежа комплексних односа. Са једне стране, оштећени жели да окривљени буде процесуиран и према њему има негативан емоционални став, а, са друге стране, не жели да окривљени буде процесуиран – што због економско-социјалних, што због сложених психолошких механизма који постоје између њих. У том смислу у преткривичном, претходном кривичном, па и у току самог кривичног поступка варира ниво сарадње који можемо да очекујемо од оштећених лица, у смислу давања исказа и указивања на постојање других доказа чије извођење би током поступка могао да предложи јавни тужилац. Односно, постоји висок ниво неизвесности у погледу садржине исказа који дају оштећена лица, што за тужиоца представља велики проблем, нарочито ако је једини доказ у поступку исказ оштећеног лица. Код других кривичних дела са сличим законским елементима – елементима насиља, оштећена лица најчешће имају јасан психолошки однос према окривљеним лицима, они желе да окривљени буду осуђени и њихов однос према окривљеном и кривичном делу током поступка не варира тако да се јавни тужилац може у потпуности ослонити на садржину изјава које је оштећени дао током преткривичног поступка и на то да се садржина исказа током поступка неће мењати. На тај начин јавни тужилац од тренутка пријема кривичне пријаве може да предвиди кретање случаја и у складу са тим да развије тактику „грађења случаја“, односно да прави „одрживу конструкцију“ која ће довести до осуђујуће пресуде, што код кривичног дела насиље у породици није случај. Однос оштећеног лица према догађају којом приликом је извршено кривично дело веома је сложен. Чак је и за оштећене некада тешко да препознају насиље, они то дефинишу као ексцес који је био узрокован спољним факторима и није се касније поно-

² Са намером је коришћен термин „оштећени“, а не „жртва“, јер ЗКП не познаје термин жртва, а будући да на овом месту говоримо о проблемима у процесуирању, сматрамо да је практичнија употреба тремина из ЗКП-а. Такође, коришћен је термин „оштећени“ у мушком роду, како је то предвиђен ЗКП-ом без намере да се одређује родна припадност лица која су оштећена кривичним делом насиља у породици.

вио, јер насиље често представља породични модел који је карактеристичан за културу заједнице у којој живе оштећени и окривљени. Стога, пред јавног тужиоца поставља се велики проблем – како доказати дело ако је једини доказ исказ оштећеног лица које чак није ни свесно да је оштећено кривичним делом. С друге стране, нереално је од јавног тужилаштва, које се бави кривичним прогоном учинилаца кривичних дела, очекивати оно што често феминистички покрети и невладин сектор траже – да разговара са оштећеним лицима и „отвара им очи“ да су они жртве и да је потребно да сведоче против окривљеног. Јавно тужилаштво није оспособљено, нити довољно стручно квалификовано да би се тим послом бавило, већ је то пре свега задатак центара за социјални рад.

Други проблем који је тесно везан са наведеним јесте специфичан процесни положај оштећених. Наиме, оштећени у кривичном делу насиља у породици најчешће су привилеговани сведоци тако да они, за разлику од других сведока, имају право да ускрате своје сведочење. У овом случају правни институт заштићених сведока изгубио је делом свој смисао. Можемо рећи да је апсурдна ситуација када се један правни институт чија је једна од функција да штити и јача породичне односе употребљава тако што практично иде у корист лица окривљених за кривично дело насиља у породици. Пракса говори да се оштећена лица често служе овим процесним правом и ускраћују своје сведочење. Проблем је још већи, у смислу уложеног времена и утрошених средстава, уколико наведено право искористе у самој завршној фази поступка, непосредно пред крај главног претреса, тако да ни њихови раније дати искази не могу бити коришћени као доказ. У случајевима када је једини доказ исказ оштећеног, а оштећени искористи право да не сведочи, за јавног тужиоца „предмет пада у воду“ и тешко да може да предузме било коју другу радњу којом би оснажио своју позицију и довео предмет до осуђујуће пресуде. Стога, не чуди податак да је процентуално велики број предмета насиља у породици – укупно 28,6 одсто у Београду окончано обустановом услед одустанка јавног тужиоца или одбачајем кривичне пријаве.³ Најчешћи приговор који се упућује јавном тужилаштву у погледу кривичног дела насиља у породици тиче се управо честих одбачаја кривичних пријава и одустанака од кривичног гоњења, па се наводи да кривично гоњење не треба да зависи од личног става оштећених у погледу придруживања кривичном гоњењу, односно да чак и када жртва штити насилника, закон је ту да штити жртву. Кривично дело насиља у поро-

³ Слободанка Константиновић Вилић, Невенка Петрушић, *Кривично дело насиља у породици – актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу*, Београд 2007, стр. 21.

дици је кривично дело за које се гоњење предузима по службеној дужности и за јавне тужиоце податак о придруживању оштећеног није релевантан у процесном смислу, али је релевантан у суштинском, односно у смислу да ли је могуће доказати постојање кривичног дела уколико оштећени штити окривљеног. Чак и када је јавни тужилац свестан да је став жртве којом практично штити насилника само последица фазе меденог месеца у точку насиља, он по том питању ништа не може да учини и свест о томе да ће након неког времена вероватно поново доћи до насиља, јавном тужиоцу не значи ништа у поступку решавања конкрет-ног предмета.

Са друге стране, место извршења кривичног дела насиља у породици најчешће је заједнички дом окривљеног и оштећеног,⁴ дакле ово кривично дело најчешће се врши „иза затворених врата“. Број сведока који би могли непосредно да сведоче о овом кривичном делу мали је и углавном су сви сведоци привилеговани. Наравно, могуће је доказе прикупљати и од комшија, пријатеља или шире родбине, али искуство показује да су њихова сазнања углавном посредна и да нису од користи за доказни поступак. Такође, сведоци који нису привилеговани однос између оштећеног и окривљеног сматрају приватном ствари и не желе да се мешају. Искази деце, уколико она нису оштећена и уколико су довољно стара да могу да сведоче, веома су проблематични и дешава се да родитељи њима манипулишу тако да је неретко да једно дете сведочи у корист једног родитеља а друго у корист другог родитеља.

Следећи проблем приликом процесуирања и доказивања кривичног дела јесте проблем садржине и начина доказивања постојања тзв. психичког насиља. Инкриминација насиља у породици у нашем законодавству обухвата и психичко насиље, што закон дефинише као угрожавање спокојства или душевног стања. Пред јавне тужиоце поставља се питање како се манифестује психичко насиље и како га доказати. Са друге стране, питање је колико су јавни тужиоци сами способни да препознају психичко насиље. Свакако, не смемо да заборавимо да су спокојство и душевно стање, како лични осећај, тако и културолошки зависни па се поставља питање где је праг толеранције у односу на психичко насиље и у односу на шта тај праг треба мерити. Психичко насиље може обухватити омаловажавање и понижававање жртве у приватности дома или на

⁴ Укупно 78,6 одсто укупних кривичних дела насиља у породици у Београду извршено је у заједничком дому, Слободанка Константиновић Вилић, Невенка Петрушић, *Кривично дело насиља у породици – актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу*, Београд 2007, стр. 46.

јавном месту, што подразумева вређање, називање погрдним именима и сл., контролисање онога шта жртва сме, односно не сме да ради, намерно чињење нечега што доводи до тога да се жртва осећа осрамоћеном, изолација жртве од пријатеља и породице, спречавање жртве да зарађује или подмири своје основне потребе, уцењивање и сл. Како се види из наведеног, због природе радњи, у пракси пред судом веома је тешко доказати постојање психичког насиља. При том, треба имати у виду да је првенствено реч о личном осећају и уколико оштећени не жели да сведочи, доказивање је практично немогуће. Такође, приликом процене да ли постоји психичко насиље, или не, јавни тужилац мора да има у виду да се процена врши из референтног система просечне особе са просечним прагом толеранције. Стога, не може јавни тужилац у односу на психичко насиље да заузме нулти праг толеранције уколико је праг толеранције друштва и културе у којој живи нижи. Из наведеног се види колика је сложеност задатка који је стављен пред правосудне органе и колико се замки – личних и социјалних крије приликом процене постојања психичког насиља и његовог процесуирања.

Проблем процесуирања кривичног дела насиља у породици јесте и у томе што, услед комплексности породичних односа, није увек лако проценити да ли постоји насиље у породици, нарочито уколико није постојало телесно повређивање и претња напада на живот и тело. Наиме, постоје многе породице у којима су дуже времена поремећени односи тако да породица у целини више није у могућности да врши примарне функције. Међутим, чињеница да су односи поремећени не значи да постоји и насиље у породици. Уколико, пак, насиље и постоји у оваквим породицама, оно често може да буде обострано. Конкретно, када су у питању случајеви насиља међу брачним или ванбрачним супружницима, у пракси се често сусрећемо са ситуацијама да брачна, односно ванбрачна заједница дуже време не функционише и да у таквим односима жена често примењује психичко насиље над мушкарцем – вређа га или уцењује, а мушкарац физичко према жени. Такође, сви који се баве насиљем у породици, а нису у правосудној пракси, треба да имају у виду да се право жртве на заштиту, као и свако дуго право, може злоупотребити и да то није ретка појава. То је нарочито изражено у случајевима када је између супружника у току поступак развода брака, поверавања деце или поделе брачне тековине у којим случајевима супружници „не бирају оружје“ и често се служе „ниским ударцима“. Наиме, у таквим ситуацијама, често по савету адвоката који их заступа у парници, како би ојачали своју позицију у парници или уценили супружника, представљају свађу у којој је постојало обострано вређање као насиље у породици

учињено на штету само једног. Пред оваквом реалношћу, што није ретка појава пред судом, не треба затварати очи.

Међутим, морамо да признамо да у поступању јавног тужилаштва приликом процесуирања кривичног дела насиља у породици постоји низ пропуста. Наиме, јавни тужиоци веома ретко предлажу мере породично-правне заштите од насиља у породици, иако су на то овлашћени Породичним законом. Неки аутори сматрају да је разлог у томе што „тужилаштво не жели да прихвати себе као обичног парничара“.⁵ Међутим, сматрамо да није реч о неприхватању улоге „обичног парничара“, већ о томе да се јавни тужиоци нелагодно осећају у улози странке у парничном поступку из разлога што немају искуства у парничном поступку, јер се и даље чврсто држе традиционалне улоге и тешко прихватају нове улоге које закони предвиђају. Свакако, нема оправдања за овакав став јавног тужилаштва и неопходно је да јавно тужилаштво прихвати улогу која је законом предвиђена и активно покреће и учествује у парничним поступцима ради примене мера породичноправне заштите од насиља у породици. Такође, јавни тужиоци ретко предлажу институт заштитног надзора из члана 71 Кривичног законика који је изузетно погодан код кривичног дела насиља у породици, нарочито заштитни надзор који се огледа у уздржавању од употребе дроге или алкохолних пића, лечења у одговарајућој здравственој установи, посећивања професионалних и других саветовалишта или установа и поступања по њиховим упутствима. Разлог ретког предлагања мера заштитног надзора јесте у томе што се овај институт може одредити само окривљеном коме је изречена условна осуда. Предлагањем заштитног надзора, јавни тужилац би практично прејудицирао доношење условне осуде, што није пожељно, с обзиром на то да јавни тужилац често жели строжу кривичну санкцију – казну затвора. Међутим, приликом стављања под заштитини надзор, суд није везан предлогом јавног тужиоца, тако да ретко изрицање ове мере од стране суда не може бити оправдано недостатком предлога јавног тужиоца.

Примена опортунитета, односно условљеног одлагања кривичног гоњења код кривичног дела насиља у породици представља велику дилему за јавно тужилаштво. Иако закон предвиђа могућност примене опортунитета за ст. 1 и 2 кривичног дела, с обзиром на то да је запрећена казна до три године затвора, јавно тужилаштво не примењује опортунитет према учиниоцима овог кривичног дела јер је став тужилаштва

⁵ Слободанка Константиновић Вилић, Невенка Петрушић, *Кривично дело насиља у породици – актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу*, Београд 2007, стр. 33.

да се опортунитет не примењује за кривична дела са елементима насиља. Сматрамо да је потпуно оправдано не примењивати овај институт када је дошло до примене тежег облика насиља. Међутим, уколико је у питању блажи облик насиља као, на пример, блаже одгуривање, један шамар или бацање ствари по кући, а узроковано је конзумирањем алкохола или других психоактивних супстанци и праћено је признањем и искреним кајањем осумњиченог, сматрамо да је оправдано применити опортунитет и то – подвргавање одвикавању од алкохола или опојних дрога или подвргавање психосоцијалној терапији. У таквим случајевима сврсисходније је упутити осумњиченог на лечење и условити кривично гоњење његовим лечењем него оптужити лице коме би, након завршеног главног претреса, у таквим случајевима најчешће била изречена условна осуда а било би изгубљено драгоцено време лечења. Свакако, због специфичности природе кривичног дела приликом примене опортунитета, неопходна је нарочита опрезност и потребно је уложити велики напор у процени да ли је оправдано применити овај институт.

Ипак, сматрамо да је најважније да јавни тужиоци разумеју природу кривичног дела насиље у породици и да у односу на та кривична дела развију посебну осетљивост тако да сваком предмету приступају са нарочитом пажњом како би препознали озбиљност и интензитет повреде права и проценили потребу хитности решавања предмета. Такође, јавни тужиоци морају унапред да размишљају о потенцијалној опасности да се кривично дело не понови у истом или тежем облику, па уколико такву опасност препознају треба да предлажу чак и одређивање притвора.

Разумевање природе кривичног дела и њених често скривених облика, најважнији је корак у ефикаснијој борби друштва против насиља у породици. Са становишта кривичног права и кривичног дела насиље у породици – како је то прописано нашим кривичним законодавством – сматрамо да је погрешно насиље у породици тумачити као феномен који је искључиво родно, односно полно заснован, тј. тумачити насиље у породици као родно засновано насиље. Неспорно је да су најчешће жртве насиља у породици жене. Према истраживањима, свака друга жена доживљава неки облик психичког насиља у породици, свака трећа жена доживела је физички напад од неког члана своје породице, а свака четврта жена изложена је претњама насиљем.⁶ Такође, најчешћи извршиоци овог кривичног дела су мушкарци. Конкретно, истраживање за подручје града Београда током 2006. године показује да су 92 одсто извршиоца

⁶ Видети: *Породично насиље у Србији*, ур. Николић, Ристовић В., Виктимолошко друштво Србије, Београд 2002.

насиља у породици мушкарци.⁷ Међутим, исто истраживање показује да су жртве насиља у породици, за подручје града Београда током 2006, у 20 одсто случајева били мушкарци, а у 80 одсто случајева жене, што указује на чињеницу да мушкарци, који најчешће примењују насиље, то не чине само према женама већ и према мушким члановима своје породице. С друге стране, насиље над децом, најчешће није родно, односно полно засновано. Родитељи који врше насиље над својом децом то чине према свој својој деци, без обзира на њихов пол. Не треба занемарити и чињеницу да се често у правосудној пракси појављују случајеви насиља у породици извршених од стране пунолетне деце према родитељима, што такође нема родну основу.

Такође, морамо да имамо у виду чињеницу да наведена статистика говори само о пријављеним и процесуираним кривичним делима, међутим, кривично дело насиља у породици специфично је и по томе што је тамна бројка присутна више него код других кривичних дела. Потпуно оправдао можемо претпоставити да је насиље у породици извршено над децом знатно присутније него што то кажу званични подаци, што се може претпоставити и за стара и немоћна лица. Деца и једним делом старци и немоћна лица, нису у могућности да се боре за своја права, често не могу да артикулишу начин повреде својих права, немају могућност да се обрате полицији, центру за социјални рад или тужилаштву, а налазе се у несамосталној позицији тако да зависе у потпуности од чланова своје породице, па и злостављача. У оваквим ситуацијама, насиље које се вршу над децом, старим и немоћним лицима нема никакве везе са родним односима моћи, већ са генерацијским односима моћи.

Иако статистика говори да је најчешћи облик насиља у породици партнерско насиље, а мушкарац најчешћи насилник, јавни тужиоци приликом примене закона и утврђивања постојања кривичног дела морају да поступају крајње професионално и имају на уму да је сваки случај посебан, при том избегавајући да подлегну притиску једног дела јавности и радикалног феминистичког покрета, који насиље у породици представљају искључиво као родно засновано и мушкараца као насилника по природи.

Можемо да закључимо да наше друштво још нема развијену емпатију за жртве насиља у породици. Строги патријархални модел понашања који је и даље заступљен у нашем друштву толерише насиље над женама и децом. Стога, неопходно је јачање осетљивости целог друштва и развијање морала којим би насиље у породици било осуђено. Државни

⁷ Слободанка Константиновић Вилић, Невенка Петрушић, *Кривично дело насиља у породици – актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу*, Београд 2007, стр. 40.

органи – полиција, центри за социјални рад, тужилаштво и запослени у њима представљају део друштва и нереално је очекивати од запослених у овим органима да ће преко ноћи да промене своје приватно разумевање породичних и родних односа. Свако лице запослено у овим органима има своје личне породичне прилике, искуства, ставове и културне образце. Стога је неопходно уложити велики труд како би запослени у државним органима препознали природу кривичног дела насиља у породици и опасности које то кривично дело крије како за појединца, тако и за друштво. У нашем друштву и даље не постоји осећај емпатије према жртвама насиља, што повлачи са собом неосетљивост и равнодушност у односу на насиље. Такође, постоји изражена неосетљивост у односу на угрожене групе и на проблеме дискриминације. Јавни тужиоци који о предмету одлучују много пре суда, у смислу процене постојања кривичног дела, морају да имају развијену осетљивост према питањима насиља у породици и морају да превазиђу своје личне заблуде, предрасуде и стереотипна схватања. Такође, они треба да развију емпатију према жртвама како би успоставили осећај поверења, али истовремено морају да буду веома обазриви како би сачували професионалну објективност и спречили емотивно реаговање.

ЛИТЕРАТУРА

1. Слободанка Константиновић Вилић, Невена Петрушић, *Кривично дело насиља у породици, актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу*, Аутономни женски центар, Београд, 2007.
2. Мирјана Вагнер, *Путоказ за моја права у заштити од насиља у породици*, Аутономни женски центар, Београд, 2005.
3. *Насиље над женама, прејрека развоју – Међународни документи*, Аутономни женски центар, Београд, 2005.
4. *Насиље над женама – чија је одговорност*, приредиле Ивана Славковић и Тања Игњатовић, Аутономни женски центар, Београд, 2006.
5. *Од добрих намера до добре праксе*, Аутономни женски центар, Београд, 2004.
6. Проф. др Невена Петрушић, проф. др Слободанка Константиновић Вилић, *Водич кроз систем породичноправне заштите од насиља у породици*, Аутономни женски центар, Београд, 2005.
7. Мр Слађана Јовановић, „Насиље у породици: нова инкриминација – стара пракса“, *Избор судске праксе*, бр. 9, Београд, септембар 2005.

8. Љубица Кнежевић Томашев, „Кривичноправна заштита од насиља у породици“, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, број 1, Београд, 2009.
9. „Domestic Violence against Women and Girls“, UNICEF, *Innocenti Digest*, No 6, June 2000.

*Злајко Шуловић,
окружни јавни тужилац у Ваљеву*

КРИВИЧНО ДЕЛО НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Увод

Насиље је појава која постоји од настанка људи. Човек је насиље примењивао свакодневно у готово свим приликама, приликом стицања хране, борбе за опстанак, освајања... Примена насиља битно је утицала и на ток људске еволуције. Историја насиља је на неки начин и историја људског друштва. Од почетка примене насиља оно је имало две паралелне димензије. Са једне стране, имало је друштвено прихватљиву улогу јер је доносило разне користи, али је у исто време насиље постало и друштвено неприхватљива димензија.

И у најранијем периоду примене насиља није било прихватљиво убијање (појединих категорија) људи и доношење телесних повреда. Те друштвено неприхватљиве појаве имале су и своју друштвену санкцију.

Како се друштво развијало и мењало, тако се и мењао његов однос према насиљу. И данас постоји насиље које је друштвено прихватљиво (одбрана од напада), али је кроз еволуцију растао број врста насиља које су друштвено неприхватљиве. Друштвено неприхватљиво насиље је као такво добијало и одговарајућу друштвену реакцију кроз кривичноправну заштиту. У дугој историји насиља, и различитог односа друштва према њему кроз одређивање врсте кривичних дела и кривичних санкције, стално су се појављивале нове врсте кривичних дела везане за насиље које су као такве санкционисане. Код нас су релативно новија кривична дела везана за насиље она која се односе на убијање и злостављање животиња, као и кривична дела која настају применом насиља у породици. Требало је да прођу векови примене разних врста насиља и разних одговора друштва на њих, да би сазрела свест о томе да су и овакве врсте насиља друштвено неприхватљиве, те да их треба санкционисати кроз кривично законодавство.

Код кривичног дела насиље у породици дуго је преовладавао став да је то део породичне интиме која се тиче искључиво приватне сфере и да нема основа да се друштво меша у такву врсту односа. Чак је дуго сматрано да је то део традиције који је прихватљив и користан за функционисање породице и њених чланова. Таква схватања нису ретка ни данас,

те је отуда однос према овој врсти криминалитета благонаклон, уз претпоставку велике тамне бројке.

Кривично дело насиље у породици у нашем законодавству

У нашем правном систему кривично дело насиље у породици у примени је од 2002. године. Ово дело је у правни систем уведено тако што је постојећи Кривични закон Републике Србије претрпео измене и допуне које су објављене у „Службеном гласнику Републике Србије“ бр. 10 од 1. марта 2002. год. Тада је тадашњи члан 118 КЗРС добио нови члан 118.а под називом насиље у породици. Овај члан имао је четири става.

Последњим изменама кривичног законодавства из 2005. год. (Кривични законик, објављен у „Службеном гласнику РС“ бр. 85/05 и 88/05) кривично дело насиље у породици предвиђено је чланом 194. Кривичног законика. Ово дело добило је и нови 5. став, док су претходна четири става, која су постојала од 2002. год., претрпела промене. Ево како је изгледао првобитни текст кривичног дела насиље у породици и како гласи важећи законски текст који се односи на ово кривично дело:

Први став гласио је: Ко употребом силе или озбиљном претњом да ће напасти на живот и тело повређује или угрожава телесни или душевни интегритет члана породице, казниће се новчаном казном или казном затвора до три године.

Садашњи први став гласи: Ко применом насиља, претњом да ће напасти на живот или тело дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, телесни интегритет или душевно стање члана своје породице, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

Други став гласио је: Ако је при извршењу дела из става 1. коришћено оружје, опасно оруђе или средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од шест месеци до пет година.

Садашњи други став гласи: Ако је при извршењу дела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тело тешко повреди или здравље тешко наруши, учинилац ће се казнити затвором од три месеца до три године.

Трећи став гласио је: Ако је услед дела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или трајно и тешко нарушавање здравља члана породице или је дело извршено према малолетнику, учинилац ће се казнити затвором од две до десет година.

Садашњи трећи став гласи: Ако је услед дела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка телесна повреда или тешко нарушавање здравља

или су учињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.

Став четири гласио је: Ако је услед дела из става 1. и 2. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором најмање десет година.

Садашњи став четири гласи: Ако је услед дела из става 1, 2. и 3. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором од три до дванаест година.

Став пет (нови): Ко прекрши мере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона, казниће се новчаном казном или затвором до шест месеци.

Разлике садашње и првобитне законске регулативе кривичног дела насиље у породици састоје се у проширењу и прецизирању начина извршења овог кривичног дела, као и његових последица. То се нарочито односи на први и пети (нови) став. Садашњи опис ставова 2, 3. и 4. готово је истоветан ономе што је постојало и раније (с тим што је став четири проширен у примени и за дела из става 3). Уочљиво је да су у погледу казни садашњи ставови 1, 2, 3, и 4. са блажим казнама него што су биле раније прописане казне у свим тим ставовима.

Треба напоменути да при садашњој законској регулативи кривичног дела насиље у породици у три става (1, 2. и 5) члана 194. КЗ може да дође до примене начела опортунитета од стране јавног тужилаштва.

Приликом примене става 1. члана 194. КЗ радња извршења кривичног дела је алтернативно одређена и може да се састоји у примени насиља, претњи да ће се напасти на живот или тело или дрском и безобзирном понашању. Насиље и претњу треба посматрати у најширем смислу. Због тога су у пракси могући различити модалитети њихове примене. Дрско понашање излази из правила уобичајеног понашања и комуникације међу људима, при чему се према другом испољава вређање, игнорисање и спремност за физичко разрачунавање. Безобзирно понашање представља висок степен непоштовања неке индивидуе и може се манифестовати кроз њено физичко и психичко малтретирање. Да ли постоји неко од ових понашања јесте фактично питање и мора да се цени према сваком конкретном случају.

Интересантно је како Породични закон („Службени гласник РС“ бр. 18/05) дефинише појам насиља у породици. Према том Закону (члан 197. ст. 1. и 2), насиље у породици је понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице. Даље се каже да се под насиљем у породици нарочито сматра: наношење или покушај наношења телесне повреде, иза-

зивање страха претњом убиством или nanoшење телесне повреде, присиљавање на сексуални однос, навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем који није навршило 14 година или немоћним лицем, ограничавање слободе кретања или комуницирање са трећим лицима, вређање, као и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање. Види се да нема подударности између одређивања насиља у породици у Кривичном законнику и Породичном закону.

Радње извршења насиља у породици по Породичном закону не могу се користити за одређивање постојања кривичног дела насиље у породици, али могу послужити као идеја за прилагођавање неком од појмова предвиђених Кривичним закоником као кривично дело насиље у породици, када се за то стекну услови које предвиђа Кривични законик.

Последица извршења кривичног дела састоји се у угрожавању спокојства, телесног интегритета или душевног стања члана породице. Угрожавање чине активности које могу да доведу до повреде одређених вредности добара, а то су у овом случају спокојство, телесни интегритет или душевно стање. Спокојство представља осећање психичке и физичке сигурности и стање лишено било каквог узнемиравања. Душевно стање је најпроблематичнија категорија и могла би да се поистовети са душевним миром и одсуством страха и несигурности, али би самим тим то било готово исто што и претходно дат појам спокојства. Сам телесни интегритет је најмање споран и у пракси он се везује за било коју телесну промену, односно повреду.

Иако почетак одреднице кривичног дела насиље у породици почиње са речи ко, извршилац овог кривичног дела не може бити било које лице. Ово стога што је законом предвиђено да последица наступа према члану своје породице. Отуда је извршилац кривичног дела само члан породице, а пасивни субјект, односно оштећени је други члан исте те породице.

Појам члана породице одређен је чланом 197. став 3. Породичног закона. То могу бити: супружници или бивши супружници, деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство, лица која су живела или живе у истом породичном домаћинству, ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери, лица која су међусобно била или су и даље у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

Кривични законик даје знатно ужу дефиницију појма члана породице. Он у члану 112. ст. 1. тач. 28. каже да се чланом породице сматрају и бивши супружници и њихова деца, као и родитељи бивших супружника.

Наравно, и у овом случају, када је реч о кривичном делу насиље у породици, мора се користити дефиниција из Кривичног законика.

Када је реч о примени ставова 2, 3. и 4. чл. 194. КЗ, неких посебних дилема у пракси не би требало да буде.

У вези са ставом 2. чл. 194. КЗ употреба оружја, опасног оруђа или средства да се тело тешко повреди или здравље тешко наруши, представља употребу оних средстава која су у пракси већ дефинисана и разјашњена приликом примене члана 122. ст. 2. КЗ (лака телесна повреда).

У вези са ставом 3. чл. 194. КЗ, појмови наношење тешке телесне повреде, тешко нарушавање здравља или ако је кривично дело извршено према малолетнику, у пракси су разјашњени код кривичног дела из чл. 121. КЗ (тешка телесна повреда), док је малолетно лице оно које није навршило 18 година (чл. 112. ст. 1. тач. 10. КЗ).

Став 4. чл. 194. КЗ у пракси не би требало да ствара проблеме.

Став 5. чл. 194. КЗ односи се на кршење мера заштите од насиља у породици које је учиниоцу кривичног дела одредио суд на основу закона. Мере заштите предвиђене су чл. 198. ст.2. Породичног закона. То су: издавање налога за иселење из породичног стана или куће без обзира на право својине, односно закуп непокретности, издавање налога за уселење у породични стан или кућу без обзира на право својине, односно закупа непокретности, забрана приближавања члану породице на одређену удаљеност, забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице и забрана даљег узнемиравања члана породице.

Да би постојало кривично дело, битно је да је неку од наведених мера одредио суд и да је на било који начин таква мере прекршена, односно да није дошло до њеног поштовања и примене како је то Породичним законом и конкретном судском одлуком предвиђено.

Кривично дело насиље у породици у пракси

За постојање кривице је неопходно да је кривично дело насиље у породици извршено са умишљајем, а код квалификованих облика кривичног дела, када наступају теже последице, учинилац према њима треба да поступа са нехатом.

У пракси може да дође до дилеме да ли је извршено кривично дело насиље у породици или неко друго кривично дело које у себи садржи истоветне радње извршења, или последице, односно дилема може бити, да ли има стицаја тих кривичних дела.

Нема идеалног стицаја кривичног дела насиље у породици са кривичним делима тешка и лака телесна повреда (чл. 121. и 122. КЗ), принуда

из чл. 135. КЗ и угрожавање сигурности из чл. 138. КЗ. Учинилац одговара само за кривично дело насиље у породици.

Уколико је члан породице са умишљајем лишен живота, не постоји кривично дело насиље у породици, већ кривично дело убиство из чл. 113. КЗ.

Уколико је члан породице принуђен на обљубу, или је уз то дошло и до тешке телесне повреде или смрти члана породице, неће постојати кривично дело насиље у породици, већ кривично дело силовање из чл. 178. КЗ.

У почетку поступања по овом кривичном делу, након што је оно 2002. год. уведено у наш кривичноправни систем, у пракси се појавила дилема да ли кривично дело насиље у породици постоји ако је нека од алтернативно предвиђених радњи извршења остварена у пракси током једног јединог пута. Наиме, законодавац је употребио термин повређује или угрожава... Отуда су неки судови у својој пракси тражили да се радња извршења понављала, с обзиром на то да је коришћен трајни глагол. Ако је радња извршења остварена само један једини пут, сматрало се да не постоји кривично дело насиље у породици. Други судови су били на становишту да кривично дело постоји и ако је нека од радњи извршења учињена само један пут.

За илустрацију наведеног могу послужити одлуке Врховног суда Србије Кзз. 46/06 од 15. јуна 2006. године и Окружног суда у Чачку Кж. 529/05 од 9. децембра 2005. године. Наиме, пресудом Општинског суда окривљени је ослобођен од оптужбе да је извршио кривично дело насиље у породици из чл. 118.а ст. 3., у вези са ст. 1. КЗРС. Ову пресуду потврдио је Окружни суд у Чачку.

Републички јавни тужилац подигао је захтев за заштиту законитости против првостепене и другостепене судске пресуде, јер је у правоснажној првостепеној пресуди наведено да нема битног елемента трајности радње угрожавања и повређивања, па је понашање окривљеног означено као тренутни инцидент у породици.

По налажењу Врховног суда, оваква одлука је незаконита, јер за постојање кривичног дела насиље у породици није неопходан елемент трајности или виšekратност радњи извршења. Конкретном приликом је дете од десет година истукао отац, наневши му лаке телесне повреде у виду нагњечења обостране натколенице, седалних предела са вишеструким крвним подливима и нагњечење поглавине.

Стога је Врховни суд Србије оценио као основан захтев Републичког јавног тужиоца за подизање захтева за заштиту законитости због повреде Кривичног закона из чл. 369. тач. 3. ЗКП-а.

Да би се оваква дилема из праксе отклонила, приликом доношења Кривичног законика из 2005. године, у Законику је изричито предвиђено да када је радња кривичног дела одређена трајним глаголом сматра се да је дело учињено ако је радња извршена једном или више пута (чл. 112. ст. 1. тач. 30. КЗ).

У пракси се поставља и питање да ли је дефиниција члана породице коју даје Кривични законик сувише широка. То је нарочито случај када су у питању бивши супружници, а још чешће и родитељи бивших супружника, кад физички постоји већи протек времена од престанка заједничког живота. Питање примене кривичног дела насиље у породици може да буде неправично у ситуацији када су испуњена обележја овог кривичног дела, а реч је, рецимо, о родитељима бивших супружника који живе у удаљеном делу земље, некада и у иностранству, а сам брак је престао пре више година, или десетина година. У таквим ситуацијама породични односи, односно било какви контакти тих категорија лица или уопште не постоје, или су изузетно ретки и површни.

Судска пракса је заузела различит став о томе да ли постоји једно или више кривичних дела у ситуацији када је кривично дело насиље у породици извршено према више чланова породице.

Тако по пресуди Окружног суда у Ужицу Кж. 419/06 од 18. октобра 2006. године, када је дело извршено према више чланова породице постоји више кривичних дела насиље у породици. У овој пресуди се наводи да је окривљени својој супрузи претио да ће је убити, а сину претио да ће му се налити крви, те је том приликом извршио два кривична дела насиље у породици из чл. 194. ст. 1. КЗ.

Насупрот томе, Окружни суд у Београду у пресуди Кж. 1723/06 од 22. јуна 2006. год. заузима став да постоји једно кривично дело насиље у породици у ситуацији када је окривљени извршио насиље према својој супрузи и троје малолетне деце. У образложењу пресуде наводи се да је другостепени суд нашао да је првостепени суд (Први општински суд у Београду К. 554/06 од 14. априла 2006. године) квалификујући кривично дело, погрешно када је утврдио да је окривљени извршио једно кривично дело насиље у породици у односу на супругу и три кривична дела насиље у породици у односу на малолетну децу.

У образложењу се наводи и то да не постоји стицај кривичног дела зато што је дело учињено према више чланова породице, већ да је учињено само једно кривично дело. Кривичним делом насиље у породици не штите се интереси појединца, већ породице и породични односи у целини који су и заштитни објект кривичних дела против брака и породице.

Треба рећи да је други став исправнији и да је наведени део образложења довољно јасан и аргументован како би био коришћен у даљој судској пракси.

Није јединствен став судске праксе о томе да ли може постојати продужено кривично дело насиље у породици.

Пресуда Окружног суда у Београду Кж. 492/09 од 2. фебруара 2009. године и пресуда Првог општинског суда у Београду К. 1876/07 од 2. априла 2008. године указују на то да је кривично дело насиље у породици (чл. 194. ст. 1. КЗ) извршено према истом оштећеном кривично дело са индиферентним бројем чињења, а не продужено кривично дело.

Наиме, првостепеном пресудом је окривљени оглашен кривим да је извршио једно кривично дело насиље у породици, са више радњи извршења према истом оштећеном. На ову пресуду окривљени је изјавио жалбу сматрајући да је реч о једном кривичном делу насиље у породици у продуженом трајању, са седам кривичноправних радњи.

Окружни суд је наводе жалбе оценио као неосноване, с обзиром на то да се наведено кривично дело не може квалификовати као продужено кривично дело, при чему је првостепени суд правилно нашао да се у радњама окривљеног стичу сва законска обележја бића кривичног дела насиље у породици из чл. 194. ст. 1. КЗ за које дело га је првостепени суд огласио кривим, имајући у виду природу овог кривичног дела, с обзиром на то да је реч о једном континуираном стању у коме се налази члан породице, а које може трајати краће или дуже време, услед радњи које други члан породице предузима према њему. Отуда је кривично дело насиље у породици такво кривично деле са индиферентним бројем чињења, а не продужено кривично дело.

Насупрот томе, у пресуди Окружног суда у Чачку Кж. 567/08 од 17. септембра 2008. године наводи се да је оптужени пресудом Општинског суда у Г. Милановцу К. 137/08 од 2. јуна 2008. године оглашен кривим због продуженог кривичног дела насиље у породици из чл. 194. ст. 3. у вези са ст. 1. КЗ и продуженог кривичног дела насиље у породици из чл. 194. ст. 1. КЗ. Оваква пресуда је укинута јер је првостепени суд погрешно применио Кривични закон када је окривљеног огласио кривим за два продужена кривична дела насиље у породици, а да при том није имао у виду одредбу чл. 61. ст. 2. КЗ, где је регулисано да кривична дела управљена против личности могу чинити продужено кривично дело само ако су учињена према истом лицу, што у конкретној ситуацији није случај. Оптужени је према изреци ожалбене пресуде кривично дело насиље у породици вршио према члановима своје породице, дакле различитим лицима, а такве радње квалификовао као продужено кривично дело, иа-

ко је истоветност оштећеног обавезан услов да би се могла направити конструкција продуженог кривичног дела.

Изнет став који се тиче продуженог кривичног дела потпуно је јасан и утемељен на одредби чл. 61. ст. 2. КЗ. Међутим, интересантно је приметити да суд сматра да је могуће продужено кривично дело насиље у породици у ситуацији када је исто лице оштећено. То не може бити случај, јер и када је према истом лицу предузето више радњи извршења, постоји једно кривично дело насиље у породици, а не продужни вид тог кривичног дела.

Такође, треба напоменути да се другостепени суд у својој одлуци није изјашњавао о чињеници да је суд првог степена окривљеног огласио кривим за два (продужена) кривична дела, јер је, како се наводи, кривично дело извршено према различитим лицима своје породице. Стога остаје нејасно да ли је упитању само превид, или другостепени суд сматра да постоје два продужена кривична дела насиље у породици извршена према два различита члана породице, размишљајући на исти начин као и суд првог степена.

Кривично дело насиље у породици у пракси Окружног јавног тужилаштва у Ваљеву

За поступање Окружног јавног тужилаштва битан је само став 4. чл. 194. КЗ кривичног дела насиље у породици јер се по прописаној казни само овде може успоставити надлежност окружног тужилаштва. Посреди је ситуација када услед извршења кривичног дела наступи смрт члана породице.

Овакве ситуације у пракси су ретке и због тога није било много таквих случајевима по којима је окружно јавно тужилаштво поступало.

У пракси Окружног јавног тужилаштва у Ваљеву од увођења кривичног дела насиље у породици у наш правни систем, до сада је било само једанаест предмета који су се односили на ово кривично дело. Ово тужилаштво је у просеку годишње имало око 180 нових Кт. предмета у раду. Отуда, број предмета који се односи на кривично дело насиље у породици био је један до два годишње.

У највећем броју случајева кривични поступци пред Окружним судом у Ваљеву нису ни вођени по кривичним пријавама поднетим за ово кривично дело. Осим одбачаја кривичних пријава, један број предмета завршаван је и уступањем предмета у надлежност општинским јавним тужилаштвима, јер се кроз провере које смо вршили испоставило да су предмети по којима је требало да поступамо били везани за облик овог кривичног дела из надлежности општинских јавних тужилаштва.

Од једанаест предмета које је до данас имало Окружно јавно тужилаштво у Ваљеву, кривични поступак је вођен само у три предмета. У једном предмету вођена је истрага за кривично дело из чл. 194. ст. 4. у вези са ст. 1. КЗ. Истрага је вођена против сина због основане сумње да је извршио кривично дело насилничко понашање на штету своје мајке. У току истраге утврђено је да је смрт наступила као последица одмакле фазе обостраног запаљења плућа, а не као последица тешких телесних повреда на телу оштећене. Отуда је овај предмет, после истраге, враћен у надлежност Општинском јавном тужилаштву.

У друга два предмета у којима је вођен кривични поступак подигнуте су оптужнице. У једном предмету је оптужница подигнута за кривично дело из чл. 194. ст. 4. у вези са ст.1. КЗ, а у другом предмету оптужница је подигнута за кривично дело из чл. 194. ст. 4. у вези са ст. 2. и 1. КЗ. Оба та предмета су у току. У једном предмету је оптужен син да је проузроковао смрт свог оца, а у другом предмету је оптужена супруга да је проузроковала смрт свог супруга.

Наведени примери за овај најтежи облик кривичног дела насиље у породици донекле руше стереотипе о извршиоцима и жртвама овог кривичног дела. Необично је да ни у једном случају жртва није супруга, а учинилац кривичног дела њен муж.

Разматрани узорак свакако није репрезентативан за доношење општих закључака због броја случајева на које се односи. Међутим, у питању је досадашња вишегодишња пракса Окружног јавног тужилаштва у Ваљеву, а то што је наведено односи се на све досадашње случајеве примене кривичног дела насиље у породици у овом тужилаштву, од почетка примене тог кривичног дела код нас.

Анализирани случајеви показују и то да, поред вишегодишњег поступања у предметима везаним за извршење овог кривичног дела до данас, у пракси поступања Окружног јавног тужилаштва у Ваљеву није донета ниједна пресуда макар и првостепена.

У досадашњој пракси није били посебних проблема приликом примене овог најтежег облика кривичног дела насиље у породици. Сви законски појмови у вези са тим већ су раније дефинисани кроз судску праксу, а начин извршења и околности случаја нису доводили до дилема у примени правне норме.

Сензибилитет (тужилаца) заменика који у предметима поступају према жртвама кривичног дела насиље у породици није другачији у односу на жртве других тешких кривичних дела која су у надлежности овог тужилаштва. Стога није потребно ништа специјално предузимати само поводом поступања по овом кривичном делу. Генерално, постоји

потреба да се пажљивије поступа и другачије односи него што је до сада био случај према свим оштећеним који се појављују у поступцима пред судовима и јавним тужилаштвима.

Кривично дело насиље у породици у пракси Општинског јавног тужилаштва у Ваљеву

Општинско јавно тужилаштво у Ваљеву, што је и природно, имало је до сада много већи број предмета по којима је поступало у вези са кривичним делом насиље у породици. За то тужилаштво урађен је преглед који се односи на предмете по којима се поступало у току 2007. и 2008. године.

У току 2007. године Општинско јавно тужилаштво у Ваљеву имало је за сва кривична дела укупно кривичних пријава против 1.390 лица. Од тог броја, против 132 лица поднете су кривичне пријаве за кривично дело насиље у породици.

Тужилаштво је укупно за сва кривична дела имало 544 одбачаја кривичних пријава, од чега се 77 одбачаја односи на кривично дело насиље у породици.

Истраге су вођене против 393 лица, а за кривично дело насиље у породици против седам лица.

Опортунитет је код свих пријављених кривичних дела примењен према 120 лица, а за кривично дело насиље у породици према 10 лица.

Против 346 лица поднета је оптужница након истраге за сва кривична дела, а за насиље у породици против четири лица. Непосредних оптужница било је против 26 лица, док за кривично дело насиље у породици таквих оптужница није било. Оптужни предлози су поднети против 496 лица, а за насиље у породици против 41 лица.

За кривично дело насиље у породици донето је 28 осуђујућих пресуда, једна ослобађајућа и пет одбијајућих. Од осуђујућих одлука, две су биле судске опомене, у 23 случаја изречена је условна осуда, а само три пресуде су биле са затворском казном.

Наведени подаци указују на више ствари:

Најпре, извршиоци кривичних дела насиље у породици обухватају скоро 10 одсто свих пријављених лица, што је велики број извршилаца ове врсте кривичног дела. Отуда се ово кривично дело не сме занемаривати и због саме те чињенице. Наравно, уз претпостављену велику тамну бројку овог криминалитета, свакако је ово по броју извршилаца веома значајно кривично дело.

Даље, број одбачаја кривичних пријава за кривично дело насиље у породици је много већи него што је то ситуација за сва остала кривична

дела. Тако је код свих осталих кривичних дела број одбачаја око једне трећине, у односу на број пријављених лица. Код кривичног дела насиље у породици број одбачаја је већи од једне половине, у односу на укупан број пријављених извршилаца овог кривичног дела.

Број истрага за кривично дело насиље у породици је неупоредиво мањи него што је то случај са истрагама за сва остала кривична дела. Ово се може објаснити тиме што је по запређеној казни мали број ситуација у којима се истрага и може спроводити.

Примена опортунитета код кривичног дела насиље у породици је на нивоу примене опортунитета за сва остала кривична дела.

На крају, посматрајући донете пресуде, уочава се да је проценат ослобађајућих и одбијајућих пресуда код кривичног дела насиље у породици неупоредиво већи него што је то случај са оваквим пресудама за сва остала кривична дела. Процент пресуда за кривично дело насиље у породици већи је од 20 одсто. Вишегодишњи стандард за сва остала кривична дела је да је број ослобађајућих и одбијајућих пресуда на годишњем нивоу око 10 одсто.

Од свих осуђујућих пресуда, само три су са затворском казном, што је нешто више од 10 одсто. Све остало су одлуке са условним осудама и судским опоменама.

Посматрајући рад Општинског јавног тужилаштва у Ваљеву током 2008. године, уочава се да је број укупно пријављених лица за сва кривична дела био 1.560, док је број пријављених лица за кривично дело насиље у породици био 105.

Укупно, кривичне пријаве су одбачене према 598 лица, док су код кривичног дела насиље у породици кривичне пријаве одбачене према 62 лица.

Истраге за сва кривична дела вођене су према 367 лица, док су код кривичног дела насиље у породици било истраге према 10 лица.

Опортунитет код свих кривичних дела примењен је према 96 лица, а код кривичног дела насиље у породици према осам лица.

Непосредних оптужница за сва кривична дела било је према 45 лица, а за кривично дело насиље у породици према два лица. Оптужница након истраге, за сва кривична дела, било је према 313 лица, а за кривично дело насиље у породици према два лица. Оптужних предлога у свим кривичним делима било је према 457 лица, а за кривично дело насиље у породици према 48 лица.

У току прошле године донета је само једна пресуда која се односи на кривично дело насиље у породици. Пресуда је била осуђујућа, а изречена је условна осуда.

Анализа података из 2008. године указује на следеће:

У овој години укупан број пријављених лица за сва извршена кривична дела већи је у односу на 2007. годину. Са друге стране, уочава се да је у односу на 2007. годину смањен укупан број пријављених лица за кривично дело насиље у породици. То није смањење само у апсолутном износу, већ и у релативном будући да је број пријављених лица за ово кривично дело био нешто мањи од 7 одсто. Међутим, и даље је значајно учешће кривичног дела насиље у породици у укупној структури свих извршених кривичних дела у току 2008. године.

Број одбачаја за сва кривична дела је преко једне трећине, док је број одбачаја за кривично дело насиље у породици већи од једне половине. Овај однос је приближно на нивоу односа који је постојао и у току 2007. године.

Број лица према којима је примењен опортунитет код кривичног дела насиље у породици у односу на број лица према којима је примењен опортунитет за сва остала кривична дела, на нивоу је примене опортунитета у току 2007. године.

Остали подаци су више-мање стандардни и није их потребно коментарисати.

Треба напоменути, више као куриозитет, да је у току целе 2008. године донета само једна пресуда за кривично дело насиље у породици. У питању је осуђујућа пресуда а изречена је условна осуда.

Лица против којих је вођен поступак, како у току 2007. године, тако и у току 2008. године, углавном су супрузи, док су оштећене биле њихове супруге.

Када је примењиван опортунитет, тужилаштво је користило меру плаћања одређених новчаних износа у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе (члан 236. ст. 1. тачка 2. ЗКП). Новчани износи, који су углавном уплаћивани у корист хуманитарних организација, кретали су се у износима од 2.000 до 5.000 дин. Овако ниски новчани износи правдају се лошим материјалним приликама учесника у поступку и чињеницом да би већи новчани износи оптерећивали њихов кућни буџет. То су у току поступка изјављивала, па чак и овакве новчане износе предлагала сама оштећена лица.

Приликом анализе ових података, такође треба имати у виду да су обрађене само две године и да узорак стога није репрезентативан. Међутим, ипак се примећују неке законитости.

Прво што свакако треба приметити јесте да је по броју извршилаца кривично дело насиље у породици значајно у односу на укупан број свих извршених кривичних дела. Тај и такав удео кривичног дела наси-

ље у породици у односу на сав укупан криминалитет још више добија на значају због претпостављене велике тамне бројке извршилаца овог кривичног дела.

Даље, број одбачених кривичних пријава за кривично дело насиље у породици неупоредиво је већи него за сва друга кривична дела (код насиља у породици одбаци се преко 50 одсто кривичних пријава, док се за сва остала дела одбацује око 30 одсто поднетих кривичних пријава).

Код кривичног дела насиље у породици учесталије су ослобађајуће и одбијајуће пресуде (20 одсто) него код свих осталих кривичних дела (10 одсто).

Примена начела опортунитета код кривичног дела насиље у породици на нивоу је примене овог начела као и код свих других кривичних дела.

У разговору са колегама из Општинског јавног тужилаштва у Ваљеву, приликом поступања по кривичном делу насиље у породици, као главни проблем истиче се да оштећени чланови породице, након што су пријавили извршење кривичног дела, у судском поступку мењају првобитну верзију догађаја тако да износе другачије околности које се односе на извршење кривичног дела, у смислу да потпуно негирају извршење кривичног дела, или знатно умањују кривицу извршиоца кривичног дела.

Такође, у пракси се дешава да велики број оштећених, будући да спадају у круг привилегованих сведока, користе своје законско право да не сведоче (члан 98. ЗКП) у судском поступку. Будући да су то најчешће и једини сведоци извршеног кривичног дела, долази до тога да даље није могуће водити кривични поступак.

Наведене околности на које указују колеге које поступају у предметима који се односе на кривично дело насиље у породици могу да буду објашњење због чега је број одбачених кривичних пријава за кривично дело насиље у породици неупоредиво већи од броја одбачених кривичних пријава код свих осталих кривичних дела, а такође могу да буду објашњење и због чега је број ослобађајућих и одбијајућих пресуда за кривично дело насиље у породици неупоредиво већи него што је број истих пресуда код свих других кривичних дела.

Када се имају у виду ови статистички подаци, као и проблеми који се јављају у судском поступку код кривичног дела насиље у породици, остаје нејасно зашто не долази до веће примене начела опортунитета у поступању код кривичног дела насиље у породици. Све ово би управо требало да буде сигнал да се начело опортунитета много више примењује када су у питању кривична дела насиље у породици. Видели смо раније да је до-

садашња примена начела опортунитета код кривичног дела насиље у породици на нивоу примене као и код свих осталих кривичних дела.

Начело опортунитета је идеално управо за примену код кривичног дела насиље у породици. Од четири става члана 194. КЗ, који се примењују пред општинским јавним тужилаштвима, чак у три става је могуће применити опортунитет. Отуда је опортунитет могуће применити у великом броју ситуација када је извршено кривично дело насиље у породици.

Модалитети примене начела опортунитета не морају се односити само на плаћање новчаних износа у корист хуманитарних организација, фондова или јавних установа. Извршиоцу кривичних дела може бити одређена мера обављања друштвено корисног или хуманитарног рада, подвргавање одвикавању од алкохола или опојних дрога, те подвргавање психосоцијалној терапији. Наведене мере не утичу на кућни буџет, а, са друге стране, имају и друге вишеструке позитивне ефекте.

Применом неких од ових мера често се може отклонити узрок насиља у породици (одвикавање од алкохола или опојних дрога, примена психосоцијалне терапије). Тиме се делује на складније функционисање будућих односа у породици.

Када се примени опортунитет, извршилац кривичног дела остварује погодност за себе да због тога што је урадио не трпи кривичну санкцију и не пролази кроз казнену евиденцију. Са друге стране, када се примењује опортунитет, код извршиоца се јавља свест о томе да је друштво реаговало на његову недопуштену примену насиља. То је околност на коју он мора да рачуна и уколико у будућности то насиље понови. Наравно, реакција друштва на такво насиље, у поновљеном случају, свакако би била оштрија. Отуда је применом начела опортунитета остварена и функција специјалне превенције.

У случају примене начела опортунитета код кривичног дела насиље у породици у повољној ситуацији је и сам оштећени. Он види да друштво реагује на примену насиља и зна да таква реакција неће бити толико ригорозна као када би се водио кривични поступак. Тиме оштећени себе не доживљава као некога ко је додатно погоршао породичне односе, објективно се не нарушавају породични односи у будућности, а оштећени добија заштиту. Све то може да утиче да оштећени касније не промени своју изјаву коју је дао приликом подношења кривичне пријаве, а не улази се у кривични поступак у коме оштећени може да искористи своје право да као привилеговани сведок не сведочи. На овај начин се охрабрују оштећени да прихвате примену начела опортунитета и учествују у њему.

Све наведено не само што може да поправи исказану статистику везану за кривично дело насиље у породици већ смањује могућност рецидива тог кривичног дела.

На крају, ако је дошло до примене начела опортунитета, на добитку је и само друштво. Односи у породици се поправљају, а друштво је реаговало на појаву насиља. Та реакција је правична и ефикасна будући да долази, по природи ствари, одмах по извршеном кривичном делу и примењује се у поступку који је брз и једноставан. Све то није случај када предмет иде у судску процедуру. Поред тога, судски капацитети нису оптерећени поступањем за кривична дела у којима је примењен опортунитет, тако да се судски капацитети ослобађају за поступање у другим озбиљнијим и сложенијим предметима.

Због свега наведеног општинска јавна тужилаштва су охрабривана и сугерисано им је да у много већој мери него што је до сада био случај, примењују начело опортунитета када је извршено кривично дело насиље у породици. У свим општинским јавним тужилаштвима свест о примени опортунитета треба да се развија кроз објашњавање бројних предности које примена начела опортунитета носи управо за кривична дела насиље у породици и истицањем тих предности у односу на примену начела опортунитета код других кривичних дела. Потенцијални циљ био би да опортунитет буде најпретежнији и најважнији вид реакције друштва (поступања општинских јавних тужилаштва) када дође до извршења кривичног дела насиље у породици.

Бруно Векарић,
виши саветник тужниоца за ратне злочине
Републике Србије

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ И МЕДИЈИ

1. Основна обележја феномена насиља у породици

Насиље у породици је феномен који се јавља свуда у свету, у свим културама и независно од економског статуса и друштвеног слоја породице. Статистика показује да су најчешће жртве жене и деца, а насилници махом мушкарци. Насиље у породици често се погрешно третира као приватни проблем породице. Међутим, ово питање је од јавног интереса које мора бити решавано на државном нивоу. Често затворено питање, споро излази у јавност, најчешће се дешава далеко од очију друштвене заједнице, иако тај проблем драматично утиче на цело друштво. Последнице овог феномена су несагледиве за лица над којима се врши насиље, али и за комплетну заједницу у којој се ове појаве дешавају.

Насиље у породици је појава коју одувек бележе сва друштва. Међу закључцима истраживања Виктимолошког друштва Србије истиче се да породично насиље није само продукт модерног времена и савременог начина живота. Добијени подаци говоре у прилог тези о међугенерациској трансмисији насиља. Мушкарци који су као деца били злостављани од стране очева, или су били сведоци насиља у породици, далеко чешће и сами постају насилници, док су жене које су у својој примарној породици имале модел насилног понашања чешће касније жртве насиља од стране својих партнера.

Теорија модела међузависности између насилника и жртве, по којој жртва поново бира ситуацију сличну оној трауматичној из младости, популарна је међу неким психоаналитичким теоретичарима и вуче свој корен из претпостављеног психолошког феномена – присилног понављања трауматског искуства, који је у психологију увео Фројд. У склопу оваквих схватања указује се и на тзв. *стокхолмски синдром*, што је назив психолошког стања које настаје у ситуацијама у којима долази до зближавања насилника и жртве. Томе доприноси трајање насиља; што више времена протекне, већа је могућност стварања стокхолмског синдрома. На овај аспект феномена породичног насиља указују и неки еклатантни случајеви породичног насиља великих размера који су у пос-

ледње време изазвали велику пажњу светске јавности (Случај Фрицл у Аустрији и др.).

Иако наведене аспекте ваља имати у виду, чини се ипак да је природа породичног насиља знатно једноставнија: у највећем броју случајева реч је о социопатском понашању насилника који, у одсуству друштвених механизма превенције и кажњавања, често годинама тероришу жртве и свог породичног окружења, користећи најчешће грубу силу и, евентуално, егзистенцијалну зависност жртава од њих. Стога многи психолози и социолози сматрају изузетно погубним да се теорија о подели одговорности између жртве и насилника користи и у пракси. Одговорност за насиље, кривична и правна, мора бити на насилнику, а не на жртви. Породично насиље не сме остати приватна ствар појединаца и жртава, већ мора заузети одговарајуће место у систему одговорности државних институција. Чињеница да жртве насиља, због стида и кривице које им намеће култура, скривају проблем, још више отежава његово решење. Заправо, пријављивање насиља у породици је у нашој култури реткост и до њега скоро увек долази након много година трпљења или приликом преживљавања тешких повреда. Разлози због којих жене остају у браковима и породицама са насилним обликом функционисања су многобројни. Поред страха од осуде, као и укорењених предрасуда у свести жена да су „саме криве“, међу основне разлоге спадају економски, као и недостатак психолошке и материјалне подршке примарних породица, и друштва у целини. Статистика казује да је број запослених жена пре неколико година био око 47 одсто, а да је сада он спао на 36,7 одсто. Економска зависност жене, као последица неравноправне расподеле моћи у друштву, као и ниског животног стандарда уопште, доводи је до осећаја пат позиције, што производи њену додатну пасивност у понашању.

У разматрању феномена насиља у породици потребно извршити разграничење различитих типова и облика насиља.

2. Облици насиља у породици

ФИЗИЧКО НАСИЉЕ чини 70 одсто свих случајева породичног насиља и ту је, по правилу, реч о најекстремнијим облицима насиља (преломи руку, преломи носа, повреде главе, избијање зуба). У ову категорију улазе и случајеви физичког злостављања жена у току трудноће и периоду дојења. Жене се понекад јављају и да би оставиле доказе о злостављању, у случају да им се нешто деси. Међутим, много је више непријављених случајева насиља у породици који завршавају тешким последицама за жртве.

ПСИХИЧКО НАСИЉЕ је друго по учесталости насиље које се пријави. Треба додати да жене које трпе физичко насиље истовремено трпе и психичко насиље, док у обрнутом случају то не мора да буде случај.

СЕКСУАЛНО НАСИЉЕ често прати и физичко и психичко насиље, а у већини случајева ови облици насиља се јављају симултано и истовремено.

Однос насилник–жртва повезан је и са годинама старости жене. Насиље од стране партнера најчешће трпе младе и жене средњих година, док је насиље од стране синова карактеристично за старије жене (преко 60 година), а насиље које врше очеви односи се на врло младе жене, девојке.

НАСИЉЕ НАД ДЕЦОМ врше и очеви и мајке, али сама деца насиље врло ретко пријављују јер га не препознају. Насиља над децом има много више него што се претпоставља и најчешће га пријављују комшилуку и/или родбина. Свако насиље у породици у којој има деце јесте и насиље над децом без обзира на то да ли су му деца непосредно изложена.

Изложеност жена насиљу има дубоке корене у патријархалној структури друштва и традиционалној подели полова. Промене у јавном животу, попут рата, немаштине, губљења запослења, у знатној мери утичу на односе међу људима и погодују насиљу и у породици и ван ње.

При дефинисању појма насиља у породици ваља раздвојити **ТРИ ВИДА ЗЛОСТАВЉАЊА:**

ФИЗИЧКО, које најчешће поприма следеће форме:

- ударање, шамарање, гурање, дављење, бодење, шутирање...
- гађање разним предметима
- закључавање, угрожавање слободу кретања
- излагање опасностима

СЕКСУАЛНО, које се најчешће манифестује на следеће начине:

- присиљавање на секс када то партнер не жели
- присиљавање на сексуалне радње које партнеру нису прихватљиве
- критиковање сексуалних радњи партнера

ЕМОЦИОНАЛНО, које се у највећем броју случајева изражава на један од следећих начина (наведено према непосредним изјавама жртава):

- „говори вам да сте дебели, ружни, да вас нико неће...“
- „говори вам да сте глупи, лоша мајка...“
- „оптужује вас да имате аферу или да покушавате да заведете другог...“
- „ускрађује вам љубав, говори о својим љубавним аферама...“

Емпиријски подаци указују да када су у питању родитељи, деца их најчешће ударају рукама по глави и телу, али и родитељи знају да буду веома сурови и брутални у кажњавању деце. У једном случају отац је малолетној ћерки, ученици трећег разреда средње школе, наредио да седне на столицу, затим је узео маказе и ошишао је до главе јер је офарбала косу без његовог знања. То му, међутим, није било довољно као казна за непослушност, па је ћерку ударио дрвеним штапом (дужине 70 центиметара) у пределу главе од чега је девојчица изгубила свест и задобила рану на темену и потрес мозга.

Психичко насиље у већини случајева подразумева увреде, псовке, претње убиством, претње нападима хладним оружјем или изазивањем пожара, истеривање из куће, стављање кухињског ножа под грло, паљење ствари по кући, стављање конопца око врата, ускраћивање лекова и одлазака код лекара или постављање прислушних уређаја у стану да би се контролисао, најчешће, брачни партнер. Досадашња истраживања су потврдила да је насиље у породици феномен који несумњиво постоји као стални пратилац породичних односа и да је реч о моделу понашања, а не о изолованим инцидентима. Поред тога, потврђено је да је насиље у друштву директно повезано са порастом насиља у породици те да су последице изложености насиљу бројне и да битно утичу на ментално здравље жртве, али и на оне који посматрају насиље (деца). Отуд, психолози, социјални радници, педагози упозоравају да је породично насиље опасно по цело друштво јер „количина“ насиља доживљена у детињству доприноси развоју и прибегавању насиљу у међуљудским односима у одраслом добу.

Србија нема национални план за борбу против насиља у породици и/или насиља над женама, нити посебно тело које би се бавило овом проблематиком. Постоје два нацрта националног плана али они још нису ушли у званичну процедуру. Војводина је израдила *Стратегију* која је тренутно у процедури усвајања. У Србији постоје солидне законске претпоставке, али спровођење закона показује више недостатака – не постоје стандардизовани протоколи о поступању професионалаца у службама, нити протоколи о међусобној сарадњи (са изузетком интерних протокола и Општег и посебних протокола о заштити деце од злостављања и занемаривања), а институције показују висок степен предрасуда у поступању. У Србији је изостала организација националне кампање против насиља над женама. Кампање са националном покривеношћу организује Мрежа женских организација, без финансијске подршке државе.

Србија нема ни стратегију представљања насиља у медијима, те се оно често представља сензационалистички, без поштовања заштите ли-

чних података, уз злоупотребу жртве. Проблему породичног насиља у медијима често се приступа из погрешне перспективе, као индивидуалном или искључиво социјалном и хуманитарном проблему, без преиспитивања јавне одговорности. Доминира медијско-политичка кампања за „сигурне куће“.

3. Статистика

Статистички подаци из међународних извора илустративно указују на различите аспекте насиља у породици и у великој мери показују степен озбиљности овог проблема:

- Широм света, једна од три жене је била пребијена, присиљена на секс или на неки други начин злостављана током живота.
- Насилници и жртве јављају се у свим друштвеним слојевима, расама, религијским групама и сексуалним оријентацијама.
- Једно од троје деце која су била злостављана у детињству касније постају насилници или жртве.
- Насиље од стране интимног партнера је убедљиво најчешћи криминални акт уопште предузет над женама. Жене су чешће жртве породичног насиља него пљачки и других физичких напада узетих заједно. Трудне жене, или оне које су се недавно породиле, вероватније ће бити жртве убиства од стране партнера него што ће умрети из било ког другог разлога. У САД, на пример, мајке ће у скоро 33 одсто случајева бити жртве убиства, смрти услед тешких повреда или самоубиства. Осталих 66 одсто отпада на све друге медицинске разлоге смрти узете заједно.
- Насиље у породици је најчешћи узрок повреда код жена између 15. и 44. године живота.
- Двоструко више жена пријављује силовање од стране интимног партнера него од стране непознатог починиоца.
- Једна од четири жене које су покушале самоубиство, биле су жртве неког облика насиља у породици.¹

Породично насиље је феномен којем се у многим земљама не поклања довољна пажња. Насиље у кући често се ни правно не третира као криминални акт. Због тога о појединачним земљама имамо прилично непотпуне податке и студије о том феномену. Ове студије и јавне статистике (нпр. полицијске статистике) најчешће не приказују стварно стање

¹ Статистички подаци према: Commonwealth Fund Survey, The Federal Bureau of Investigations, U.S. Department of Justice's National Crime Victimization Survey.

ствари које је, према свему судећи, знатно озбиљније од превентивних и одвраћајућих механизма који се користе у друштвеном третману насиља у породици. То илуструју и други подаци:

- у Немачкој и САД свака трећа жена барем једном у животу бива злостављана од мушких чланова своје породице, од стране супруга или њеног партнера,
- у Русији се 80 одсто свих злочина дешава код куће,
- на Куби је 1992. године спроведена анкета која је показала да су 26,2 одсто испитаница жртве физичког, а 33,5 одсто психичког насиља од стране њихових супружника,
- судећи по резултатима анкете спроведене у Пекингу (НР Кина), петина испитаница је жртва злостављања код куће,
- у Египту једна од три жене бива најмање једном у животу претучена од стране свог супруга,
- у Кувајту је око 15 одсто жена изложено насиљу у кући,
- у Пакистану је 80 одсто жена изложено насиљу у кући,
- у Папуа Новој Гвинеји две трећине свих жена бивају претучене у браку,
- у Литванији 34,5 одсто свих жртава убистава су жене убијене од њихових супруга,
- у Јужној Африци сваки шести дан барем једна жена бива убијена од стране њеног мужа или дечка.²

Доступни статистички подаци показују да је скоро свака друга жена у Србији преживела неки вид психичког насиља, а свака трећа физичког. Под психичким насиљем подразумевају се механизми контроле и контролне тактике типа понижавања и омаловажавања, изолација, економско насиље, претње и застрашивање. Међу облицима физичког насиља најчешћи су шамарање и пребијање, а скоро 30 одсто жена које трпе физичко насиље пријављују да живе и под претњом nanoшења тешких телесних повреда, убиства, убиства деце или убијања свих чланова породице. Сексуално насиље је пријавило 10 одсто испитаница.

Насиље најчешће чине супрузи, бивши супрузи и ванбрачни партнери, и то у 78 одсто случајева. На другом месту су синови – девет одсто, а на трећем очеви – 4,2 одсто. Терка се у улози насилнице јавља у два одсто случајева, дечко у 1,8 одсто, а мајка и свекрва у 1,6 одсто.

² Статистика преузета од: United Nations: The World's Women 1995. Trends and Statistics. New York 1995.

Истраживање о прекршајима са насиљем у породици у правоснажно окончаним предметима, које је спровело Удружење судија за прекршаје, показује да у Србији не постоји општина у којој 2004. године није било породичног насиља. У 90 одсто случајева починиоци неког облика насиља су мушкарци. Најчешће је партнерско насиље, затим следи сродничко насиље и насиље деце над родитељима. Физичко насиље доминира над психичким, и то у четири од пет случајева.

Насиље у породици у Србији није изловани инцидент већ образац понашања, а извршилац породичног насиља је у 91,5 одсто случајева мушкарац, показало је истраживање Аутономног женског центра.

Овај центар је од јануара 2006. до маја 2007. године спровео истраживање *Кривично дело насиља у породици: актуелна правосудна пракса у Београду и Нишу*, које је било базирано на увиду у 529 судских предмета, од који је 280 било из општинских јавних тужилаштава у Београду, 50 предмета из Општинског јавног тужилаштва у Нишу, 140 судских предмета из Београда и 59 предмета из Општинског суда у Нишу. Готово половина насилника не признаје извршено кривично дело, што је, у поређењу са истраживањем од пре пет година, двоструко већи проценат у односу на оне који признају да су починили насиље. Већина насилника (22,9 одсто) старости је између 41 и 48 година, скоро 17 одсто су мушкарци од 25 до 32 година, 15 одсто насилника је старости од 33 до 40 година, а међу старијима од 65 година има најмање насилника (6,4 одсто).

Од укупног броја предмета који су обухваћени истраживањем, у 48,98 одсто починилац се изјаснио да не признаје кривично дело, односно да је извршио насиље. Нешто више од 31 одсто насилника одговорност пребацује на жртву, а 25 одсто не прихвата своју одговорност, односно оспорава везу са догађајем. Само 10,10 одсто извршилаца насиља криви и себе и жртву, а најмањи број њих, свега 6,3 одсто, прихвата сопствену одговорност. Судска пракса је показала да је доминантан облик насиља у породици насиље према брачном другу, односно жени (48,9 одсто), ванбрачној и разведеној жени (18,20 одсто), затим према родитељима, деци, свекрви, пасторку, деди, баби и сестри. Велики је проценат насиља деце према родитељима и износи 14,3 одсто, док је дете жртва родитељског насиља у 8,6 одсто случајева.

Прикупљени подаци показују да акти насиља нису изоловани инциденти, већ показатељи обрасца злостављања које се дешавало у дужем периоду. С тим у вези, забрињава чињеница да се чак 63,5 одсто жртава, углавном жена, никада никоме није обратило за помоћ, иако су насиље трпеле годинама, па и деценијама. Из обрађених предмета се види да је

највећи број жртава жена (163) било злостављано у дужем периоду, од којих стално у 38,2 одсто случајева, а повремено у 14,7 одсто случајева. Више од 36 процената жртава је, после подношења кривичне пријаве, тврдило да оптужени према њима раније није вршио насиље, што треба прихватити са великом резервом.

Међу починиоцима насиља најчешће се помињу занимања: инжењер, стоматолог, машински техничар, средњошколски професор, уметник, лекар, земљорадник, официр, трговац, столар, економиста, доктор медицинских наука, водоинсталатер, социјални радник, правник, ветеринар, пилот, таксиста, пекар, машинбравар, физиотерапеут, авиомеханичар... Таква „палета“ насилника само потврђује општеважећи став да се извршиоци насиља у породици регрутују из свих друштвених слојева, да су различитог образовања и различитих занимања. Физичко насиље је најзаступљенији облик насиља (48,6 одсто), физичко и психичко насиље чини 36,1 проценат, док је у осталим случајевима вршено различито психичко насиље.

4. Третман насиља у породици у законодавству Србије

Кривичним законом Србије из 2002. године насиље у породици је окарактерисано као посебан кривични акт. Од јануара 2006. године овај закон прописује казне од новчаних до 12 година затвора у случају убиства жртве – члана породице.

Овај закон је у складу са европским стандардима у овој области. Након доношења ових новина у закону, примећено је да је веома тешко доследно их спроводити у пракси. Аутономни женски центар је недавно организовао скуп посвећен искуствима Аустрије, за коју се сматра да је најнапреднија у решавању овог друштвеног проблема. Циљ је био да се надлежним органима у Србији представи аустријски Закон о заштити од насиља у породици, који је иначе препоручен свим државама од стране Савета Европе и Европске уније. Аустријски модел почива на три основне базе – прва линија активности односи се на права и обавезу полиције да наложи исељење насилнику из заједничког стана и забрани приступ члановима породице; друга линија је дугорочна заштита путем мера које доноси породични суд, а трећа линија је организовање бесплатних саветовалишта и интерветних центара.

Скупштина Републике Србије усвојила је 2005. године Закон о породици којим је извршено усклађивање законодавства у овој области са законодавством у земљама-чланицама Европске уније и с Конвенцијом о правима детета. Законом се, поред осталог, прописује много већа заштита

детета од насиља, могућност да родитељ-насилник буде избачен из дома и да му буде забрањен прилаз детету, као и могућност да држава одузме дете родитељима који не обављају своју функцију на адекватан начин. Тако се, на пример, предвиђа да ће убудуће комшије моћи да пријављују родитеље који запостављају, занемарују или туку децу, али ће и деца старија од 15 година моћи да бирају с којим ће родитељем живети.

Основна начела законодавства Србије у односу на породично насиље су следећа:

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

- Забрањено је насиље у породици.
- Свако има, у складу са законом, право на заштиту од насиља у породици.

ЗАШТИТА ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

- Насиље у породици, у смислу Закона о породици, јесте понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице.

НАСИЉЕМ У ПОРОДИЦИ СМАТРА СЕ НАРОЧИТО:

- наношење или покушај наношења телесне повреде;
- изазивање страха претњом убиства или наношења телесне повреде члану породице или њему блиском лицу;
- присиљавање на сексуални однос;
- навођење на сексуални однос или сексуални однос са лицем које није навршило 14 година или немоћним лицем;
- ограничавање слободе кретања или комуницирања са трећим лицима;
- вређање, као и свако друго дрско, безобзирно и злонамерно понашање.

Члановима породице сматрају се:

- супружници или бивши супружници;
- деца, родитељи и остали крвни сродници, те лица у тазбинском или адоптивном сродству, односно лица која везује хранитељство;
- лица која живе или су живела у истом породичном домаћинству;
- ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери;
- лица која су међусобно била или су и даље у емотивној или сексуалној вези, односно која имају заједничко дете или је дете на путу да буде рођено, иако никада нису живела у истом породичном домаћинству.

МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Против члана породице који врши насиље суд може одредити једну или више мера заштите од насиља у породици, којом се привремено

забрањује или ограничава одржавање личних односа са другим чланом породице.

Мере заштите од насиља у породици су:

- издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине, односно закупа непокретности;
- издавање налога за уселење у породични стан или кућу, без обзира на право својине, односно закупа непокретности;
- забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености;
- забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице;
- забрана даљег узнемиравања члана породице.

Мера заштите од насиља у породици може трајати највише годину дана.

Време проведено у притвору као и свако лишење слободе у вези с кривичним делом, односно прекршајем урачунава се у време трајања мере заштите од насиља у породици.

ПРОДУЖАВАЊЕ МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Мера заштите од насиља у породици може се продужавати све док не престану разлози због којих је она била одређена.

ПРЕСТАНАК МЕРЕ ЗАШТИТЕ

Мера заштите од насиља у породици може престати пре истека времена трајања ако престану разлози због којих је она била одређена.

ПОСТУПАК У СПОРУ ЗА ЗАШТИТУ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ

У спору за заштиту од насиља у породици месно је надлежан, поред суда опште месне надлежности, и суд на чијем подручју има пребивалиште, односно боравиште члан породице према коме је насиље извршено.

ПОКРЕТАЊЕ ПОСТУПКА

Поступак у спору за заштиту од насиља у породици покреће се тужбом.

Тужбу за одређивање мере заштите од насиља у породици, као и за продужење мере заштите од насиља у породици, могу поднети: члан породице према коме је насиље извршено, његов законски заступник, јавни тужилац и орган старатељства.

Тужбу за престанак мере заштите од насиља у породици може поднети члан породице против кога је мера одређена.

НАРОЧИТА ХИТНОСТ ПОСТУПКА

Поступак у спору за заштиту од насиља у породици нарочито је хитан.

5. Медији и породично насиље

У вези са начином медијског извештавања, *Прејорука Rec(2002)5* Комитета министара Савета Европе државама чланицама о заштити жена од насиља указује да би, у вези са медијима, земље чланице требало:

- да подстичу медије да промовишу нестереотипну слику жена и мушкараца,
- да избегавају садржаје који повезују насиље са сексом,
- да узму у обзир и подручје нових информативних технологија,
- да подстичу медије да учествују у информативним кампањама,
- да подстичу организовање тренинга како би информисали професионалце из медија и упозорили их на могуће последице програма који асоцирају насиље и секс,
- да подстичу усвајање и примену кодекса за професионалце из медија који би укључио проблем насиља над женама,
- да подстичу активности праћења ове појаве у организацијама које прате рад медија.

Право на слободу изражавања и информисања гарантује члан 10. Конвенције о заштити људских права и основних слобода, Права на претпоставку невиности, правично суђење и поштовање приватног и породичног живота регулисани су члановима 6. и 8, док могућност сукоба интереса штите чланови 6, 8. и 10. Конвенције. Истакнут је значај медијског извештавања у информисању јавности о кривичним поступцима (саморегулација у области медија). *Прејорука P(2003)13* Комитета министара земљама чланицама о медијској дистрибуцији информација у вези са кривичним поступцима, *Прејорука P(97)21* о медијима и промовисању културе толеранције, као и *Анекс Прејоруке Rec(2003)13* регулишу начела везана за медијску дистрибуцију информација о кривичним поступцима (18 начела), од којих су за ову област посебно значајни:

- начело 1. Информисање јавности путем медија – о активностима судских власти и полицијске службе;
- начело 3. Истинитост информација – судске власти и полицијске службе треба да пружају медијима само потврђене информације и оне које се заснивају на разумним претпоставкама;
- начело 8. Заштита приватности у контексту кривичних поступака који су у току. Информације о осумњиченом, оптуженом или осђеном лицу (право на приватност), посебна заштита – малолетним и другим „рањивим“ лицима, жртвама, сведоцима (идентитет сведока не може да се открије), породицама осумњичених, оптужених

и осуђених; имати у виду све штетне последице које идентификација може имати.

Тања Игњатовић је извршила занимљиво истраживање у коме је анализирала пример четири новинска чланка објављена у Србији о догађају насиља над женама, фокусирајући се на наслове у новинама, новине које су објавиле чланке и ауторе, изворе на које се чланци позивају, описе који су коришћени, описе окривљених, описе жртве, идентитет сведока, описе насиља, као и интервенције званичних институција. Истраживање је указало да је у медијском извештавању, разумевање феномена насиља над женама и насиља у породици предуслов доброг извештавања и због тога је неопходно да се на адекватан начин опише контекст насилних догађаја, као и личне ситуације и особине како жртве, тако и учиниоца. Истраживање наведених узорака извештавања показало је да се питање одговорности за насиље најчешће третира као појединачни, приватни проблем, а недовољно се или уопште не указује на одговорност државе и институција, као и на недостатак системских решења.

У Србији је током 2008. и 2009. године кроз медије актуелизована тематика породичног насиља. Јавност је потресена објављивањем стравичних појединости породичних трагедија које су се десиле у последње време. Тема је најчешће представљена на сензационалистички начин, без поштовања заштите личних података и уз злоупотребу жртве, из перспективе искључиво хуманистичког и социјалног проблема. Оно што није преиспитивано у овим објавама јесу јавна и државна одговорност.

Представници Аутономног женског центра, организације која се исцрпно бавила овим феноменом, замерају властима што и даље не постоје националне кампање против насиља над женама, укључујући породично насиље, а кампање са националном покривеношћу организују само мреже женских организација. Систематска истраживања и статистичке анализе на репрезентативном узорку и даље су ретке и спорадичне.

У октобру 2008. године РТВ Б92 покренула је кампању *За нашу децу*, која је медијски скренула пажњу јавности на последице породичног насиља. Прва акција ове кампање је прикупљање средстава (прикупљено је више од 200.000 евра) за изградњу куће – склоништа за жртве насиља („Сигурна кућа“), која је трајно уступљена на коришћење „Саветовалишту против насиља у породици“. „Саветовалиште против насиља у породици“ је неваљина и непрофитна организација, која на територији Београда води прихватилишта за жене и децу жртве породичног насиља. Тренутно у Београду постоје три објекта, а један од њих ће наставити са радом и након отварања Сигурне куће. У овој години, „Саветовалиште против насиља у породици“ обележава 10 година постојања током којих

је у просеку више од 3.000 жена и деце годишње тражило заштиту. Засада, ово је једина организација која се на територији града Београда бави оваквом врстом активности.

У Републици Хрватској је 5. марта 2007. године основана Комисија за медије Уреда за равноправност полова у циљу праћења и процене спровођења политике равноправности полова у медијима. Комисија делује као независно тело а именовано је на четири године, за раздобље које покрива Национална политика за унапређење равноправности полова 2006–2010.

Треба напоменути да је у Хрватској током 2006. године анализирано 3.105 новинских чланака – од укупног броја, 66 одсто односило се на: насиље над женама 28 одсто, жене на тржишту рада 16 одсто, хомосексуалну полну оријентацију 11 одсто, жене и политику шест одсто, жене и образовање три одсто, Ромкиње један одсто, интервјуе један одсто. У преосталих 34 одсто чланака заступљене су са мање од један одсто у укупном броју анализираних чланака активности женских невладиних организација, проституција и трговина женама, узнемиравање на радном месту, здравље жена, положај жена у цркви, алиментација и др. Број чланака о темама везаним за положај жена обично порасте у марту – приликом обележавања *Међународној дана жена* (8. март), у септембру – поводом *Националној дана њројив насиља над женама* (22. септембар) и у новембру поводом *Међународној дана њројив насиља над женама* (25. новембар).

Проблеми у извештавању из угла медија:

Основни проблеми са којима су суочени медији приликом извештавања о феномену насиља у породици могу се синтетизовати на следећи начин:

- недостатак базе података,
- несензибилни извори за насиље над женама,
- недостатак адекватних саговорника,
- избегавање жена да говоре о насиљу,
- проблем недостатка времена у дневном извештавању – дефицит времена,
- новинар је често у сукобу са недовољно осетљивим уредником што понекад резултира нежељеном презентацијом догађаја: сензационализмом, откривањем идентитета, фотографија и сл.,
- недоступност званичних институција,
- затвореност средине,

- нејасноће у вези са начином пласирања информације о породичном насиљу (Да ли сакрити идентитет жртве? Како илустровати прилог? Коју информацију дати, а коју прећутати?).

Проблеми из угла невладиних организација:

Проблеми који су од највећег значаја за деловање невладиних организација које се баве породичним насиљем у односу на медије и њихово извештавање могу се сажети на следећи начин:

- за медије је насиље маргинална тема, осим ако није сензација,
- тежак облик насиља најчешће у медијима постаје сензација,
- проблем се посматра у стереотипима (нпр. сексуално насиље је „интересантније“ и боље пласирано),
- о насиљу у породици не извештава се довољно, осим полицијских извештаја и статистичких података НВО,
- користи се клишетизован и еротизован језик,
- површан, неаналитички приступ,
- медији се баве насиљем тек када се оно деси,
- нема превентивног деловања,
- банализација насиља,
- недостатак етичности,
- насиље је у медијима маргинална тема (кроз медије родно условљено насиље треба учинити што видљивијим),
- присутни стереотипи (што мање подржавати стереотипе),
- недостатак релевантних података (не објављивати уколико подаци нису прецизни и проверени),
- неспецијализовани новинари (развијање редакцијских усмерења),
- догађај се не прати до краја (истраживачко новинарство),
- „вест је роба“ (новинар због тога треба да буде етичан, да познаје права жртве и људска права уопште),
- откривање идентитета жртве (недопустиво је увек чак и уз посредне доказе које би откриле идентитет, осим ако жртва сама то не жели),
- санкције против насилника ретко су видљиве у извештајима (максимално их треба истицати у медијима),
- институције не препознају и не решавају системске проблеме (што више инсистирати да о томе говоре),
- проблем недостатка простора у дневном емитовању (дати више простора и враћати се аналитичком извештавању).

Неприхватљиво је да информације о насиљу у породици, посебно када су жртве деца, доспеју у јавност пре окончања судског поступка, упозорили су представници правосуђа на трибини *Заштити од насиља у избељичким и расељеничким породицама*. У раду трибине, која је октобра 2006. године окупила у Београду више од 60 представника правосуђа, судија и тужилаца, полиције, здравствених, социјалних и просветних радника, UNHCR, Црвеног крста и невладиних организација из десетак градова у Србији, указано је на евидентну појаву насиља у породици. На проблем „цурења информација“ када су у питању случајеви насиља у породици, поготово када је реч о деци, указао је судија Врховног суда у пензији Никола Милошевић: *„Све чешиће имамо случајеве стваричног насиља над децом, чак и са смртним исходом, који досијевају у медије као ударни наслови, што је и морално и професионално недоустойиво.“* Он је подсетио да подаци о жртви, родбини, месту становања, изјаве комшија, сведока... стижу у јавност преко свих учесника истраге, полиције, тужилаштва, адвоката, пуномоћника или центара за социјални рад, а управо они у интересу истраге треба да ћуте. *„Таква појава је неприхватљива и контрпродуктивна. Проблем је и ошварање пресире за јавност јер се ради о стварима које жртве не желе да саопште јавности ни судији ни адвокату“* упозорено је на том скупу.

ПОВОДОМ НАСИЉА ПРЕМА ЖЕНАМА МЕДИЈИ ТРЕБА ДА УКАЗУЈУ НА ТО КАКО СЕ ПОГОЂЕНЕ ШТИТЕ

- Како жртва може користи законодавство о заштити од насиља?
- Када помаже пријава?
- Када је неопходан развод?
- Како то припремити?
- Куда побећи?
- Који правни кораци су неопходни?

МЕДИЈИ ТРЕБА ДА ПРУЖЕ ПРЕЦИЗНЕ И ПРАКТИЧНЕ САВЕТЕ ЗА ЖРТВЕ, АЛИ ИСТО ТАКО И ЗА:

- опуномоћенике за жене,
- сараднике у установама,
- саветнике у предузећима који саветују у случају насиља у породици.

6. Препоруке за медије

На неколико стручних скупова (Бања Лука, Нови Сад) приликом анализе медијског извештавања поводом феномена насиља у породици, донети су закључци који би требало да створе основни оквир медијског деловања приликом извештавања на ову тему. У складу са актима који *de facto* значе усвајање постојећих европских стандарда у овој области и ближе утврђивање начелних оквира у којима треба да се крећу правила извештавања, донете су одређене препоруке за медије. Оне су следеће:

1. Инсистирати на увођењу стандарда професије унутар медијских кућа ради избегавања сензационализма и начина извештавања који може да узрокује додатне негативне последице по укључене стране у случај насиља у породици.

2. Уводити редовне емисије које би биле посвећене борби против породичног насиља. Препорука је да се омогући гледаоцима и слушаоцима да гласају и бирају акцију/активност невладиних организација, која је по њима допринела да се догоде неке позитивне промене у друштву.

3. Нипошто не треба инсистирати на откривању идентитета жртава или објављивању било чега што тај идентитет може да открије. Пожељно је да се новинари консултују са центрима за социјални рад и невладиним организацијама о томе како да извештавају о појединим случајевима.

5. Ако се пласирају информације о лошем функционисању система, треба бити опрезан. Треба пазити да се јавности не пошаље само порука која жртве обесхрабрује, нпр. да је немогуће заштитити жртву ако пријави насиље. Новинари треба да инсистирају на директном прозивању институција и појединаца који су карики у систему које не функционишу, да одговоре на конкретна питања о њиховом нераду у појединачним случајевима и, уопште, да им на тај начин дају до знања да јавност прати њихов рад и да их подстакну на ефикасност.

6. Изјаве сведока (комшија, пролазника, породице и сл.) о насиљу у породици треба опрезно користити. Уколико сведоци бране, правдају или окривљују некога од укључених у насиље, опрезно користити изјаве. Извештач увек треба јасно да постави шта је сврха његовог писања о случају – да ли извештава само о насиљу или такође и о ширим друштвеним проблемима који су утицали да до насиља дође. Ни у ком случају не треба правдати насилника нити износити информације које немају везе са случајем насиља (нпр. да је „узоран грађанин“ и „добар човек“, „борац овог или оног рата“, да је „она раније била сумњива и свакакве приче о њој круже по селу“ и сл.).

7. Новинари треба да континуирано прате шта се догодило у случајевима насиља, на који су начин даље поступиле институције, да ли је случај процесуиран и да ли је и како кажњен насилник. Медији треба као извор информација да користе и судске пресуде.

8. У случајевима насиља не користити непроверене информације, а посебно водити рачуна да ли те непроверене информације могу да угрозе и жртву.

9. Новинари на основу информација о потенцијалним узроцима насиља треба да припремају аналитичке прилоге, који ће третирати и та питања, те у вези с њима поново прозивати надлежне институције и особе. Никако не треба правдати насиље другим друштвеним проблемима.

10. Новинари и уредници треба да обратe пажњу при коришћењу речи у писању текстова, а посебно при давању наслова избегавајући тако поједностављивање и банализацију проблема насиља против жена (нпр. недопустив је наслов: „Пиштољем принудио девојчицу на љубав“, јер се ради о тешком кривичном делу, силовању малолетнице под претњом оружјем).

11. У свим текстовима користити родно осетљив језик. Уколико постоји отпор у редакцији за коришћење родно осетљивог језика покушати се изборити за то у оним случајевима где је очигледно да је у питању насиље и дискриминација по основу пола и рода, како би се истакли односи моћи између жртве и насилника (нпр. неприхватљив је наслов: „Ударио техничког секретара“ – јер скрива да је секретар женског пола и да ово насиље има потпуно другачије конотације него да је посредила особа мушког пола).

12. Обратити пажњу на илустрације текстова и прилога о насиљу против жена. Не објављивати снимке, фотографије које могу открити идентитет жртве. Обратити пажњу на портретисање насилника и жртве (нпр. неприхватљиво је да се објави слика жртве, а насилник је сакривен приликом хапшења).

13. Избегавати сарказам у извештавању о насиљу.

14. Новинари и уредници треба да се упознају са Кодексом о емитовању радијског и телевизијског програма и Кодексом за штампу, те Смерницама за третирање родних садржаја у медијима и релевантним законима, те да их примењују у свом извештавању.

Препоруке које треба реализовати у сарадњи медија и невладиних организација (препоруке за умрежавање):

1. Успоставити базу података са адресама медија и НВО, као њихов e-mail, и дефинисати на који начин би она требало да буде доступна корисницима и корисницама ради што ефикасније употребе.

2. Невладине организације и новинари треба заједничким акцијама да сензибилишу уреднике медија, како би случајеви насиља против жена лакше добијали „зелено светло“ за објављивање.

3. Новинари и невладине организације треба да покрену иницијативу да се у програмске садржаје уврсти више образовног програма, који би деловао и превентивно.

4. Невладине организације треба да помогну медијима да дођу до „случаја“ који може да послужи за утицај на институције да буду ефикасније у свом раду.

5. Невладине организације треба да понуде медијима имена и контакте саговорника за теме које се тичу насиља и дају оквир за причу, нпр. која институција/особа ради, а која не, свој посао, шта би по закону требало да буде урађено, каква је пракса, који се још стручњаци могу укључити у причу итд.

6. Невладине организације треба да подсећају медије на неке „заборављене“ случајеве о којима би желеле да сазнају исход или да их помере са „мртве тачке“.

7. Невладине организације треба да упозоре медије на кршење професионалних кодекса и правила и сугеришу им на који начин да извештавају, а уколико то не да резултате, треба да користе регулаторне механизме за медије.

8. Обезбедити континуирано састајање новинара и активиста невладиних организација ради одржавања и побољшавања ефеката сарадње.

9. Чланови и чланице радних група за израду државних и стратегија на другим нивоима треба да инсистирају да се у ова документа уврсте обавезе медија да развијају родно осетљиве програмске садржаје, али и обавезе државе за подршку медијима у развоју тих програма.

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ – једно виђење из праксе

Законом о изменама и допунама Кривичног закона Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 10 од 1. марта 2002. године) у члану 27. прописано је да се после чл. 118 (кривично дело запуштање и злостављање малолетног лица) додаје чл. 118а са називом кривичног дела: „насиље у породици“.

На овај начин закон је по први пут инкриминисао ново кривично дело које је уврстио у главу XIII под називом: „Кривична дела против брака и породице“.

Законодавац је овом инкриминацијом јасно изрекао став да је насиље у породици друштвено опасно понашање за које треба прописати и кривичноправну заштиту.

Таквим приступом, држава је јасно ставила до знања да је дошло време да се превазиђу укоренење патријархалне вредности по којима је насиље међу члановима породице њихова унутрашња ствар и да се унутар ње то питање има решавати без интервенције државе.

Насиље у породици представља, као и свако друго насиље, грубо кршење елементарних људских права и сва модерна европска законодавства прописују читав спектар механизма којима се обезбеђује њихова заштита.

Тамо где се та људска права нарушавају, односно угрожавају или повређују радњама које представљају друштвено опасна понашања, држава је реаговала прописивањем тих радњи као радње извршења кривичног дела насиље у породици и обезбеђењем кривичноправне заштите кроз прописивање кривичне санкције за њихове извршиоце.

Иако је насиље у породици прописано као кривично дело и кренуло се у озбиљну и потпуну медијску кампању о заштити жртава насиља у породици, то није у довољној мери охрабрило жртве да раскину патријархалне оквире и затраже заштиту коју је држава прописала. Такав приступ код жртава посебно је изражен у малим срединама у којима се свакодневни живот у доброј мери одвија у наслеђеним и дубоко укореним патријархалним схватањима.

Претходни закључак потврђује и чињеница да је свега у једном случају у 2002. години пријављено кривично дело насиље у породици из тадашњег чл. 118а КЗ.

Предмет овог реферата биће презентација пријављених лица за кривично дело насиље у породици и како је при томе поступало Општинско јавно тужилаштво у Новој Вароши, као и сагледавање свих специфичности које су везане за пријављивање овог кривичног дела, однос учиниоца и жртве, предузете радње којима се врши насиље, број процесуираних лица, одлуке првостепеног суда, жалбе и одлуке другостепеног суда по жалбама, имајући, при томе, у виду, пре свега, одлике средине каква је општина Нова Варош.

Општина Нова Варош броји око 20.000 становника. Простире се на око 600 km². Половина становника живи у граду. Општина је вишенационална. У њој живи преко 90 одсто Срба, 6–7 одсто Муслимана и остатак су други народи.

У даљем излагању насиље у породици биће сагледано кроз конкретне случајеве који су били предмет одлуке јавног тужиоца, и то од 2002. године, када је по први пут било прописано као кривично дело, па до 2009. године.

Кривични предмети у 2002. години

Случај I

У 2002. години пријављено је једно лице за кривично дело насиље у породици. Оштећена је супруга извршиоца кривичног дела. Насиље је вршено на различите начине и у дужем периоду пре него што се оштећена одважила да догађај пријави полицији. Насиље се понављало и било је све учесталије до момента кад се оштећена одлучила да то пријави полицији. Насиље је вршено и у присуству троје малолетне деце. Једно дете – девојчица од 12 година у то време била је и оболела од карцинома грлића материце. Окривљени је жртву критичном приликом тукао шамарима, песницама, па чак и хлебом који му је била поставила на сто уз сервирани ручак, при чему јој је упућивао веома тешке увреде.

До извршења кривичног дела брак је трајао 17 година. По критичном догађају брак није разведен. Окривљени се често опијао и у таквом стању вршио је насиље према оштећеној.

Оштећена се није придружила кривичном гоњењу на главном претресу истичући да се после пријављивања кривичног дела полицији помирила са окривљеним. Била је доследна у свом исказу и потврдила наводе критичног догађаја те је суд на том исказу засновао осуђујућу пресуду. Окривљеном је изречена условна осуда тако што је утврђена казна затвора у трајању од три месеца са роком проверавања од једне године.

У свом исказу оштећена се изјаснила да је окривљени по извршењу кривичног дела престао да конзумира алкохол и да се другачије понаша према њој, да је не малтретира и да је брак поново почео да функционише на нормалан начин и то су разлози којим се руководила да се изјасни да се не придружује кривичном гоњењу.

Остало је нејасно због чега се оштећена није придружила гоњењу кад се већ, након дугогодишњег насиља које јој је окривљени чинио, одважила да га за конкретан догађај пријави полицији.

Очигледно је да су економска несамосталност, незапосленост, везаност за малолетну децу, од којих је једно тешко болесно, нерешено стамбено питање, да нема куда да оде после 17 година брака и страх од будућности условили такав њен став у кривичном поступку.

У 2003. и 2004. години није пријављено ниједно кривично дело насиље у породици.

Кривични предмети у 2005. години

За кривично дело насиље у породици у 2005. години пријављена су три лица.

Занимљиво је да су пријављена лица то кривично дело извршила у алкохолисаном стању.

У два случаја извршиоци кривичног дела су мужеви према својим супругама. У једном случају ово кривично дело врши син према свом оцу.

Случај I

Кривично дело извршио је муж према својој супрузи. Извршилац је у време извршења кривичног дела имао 73 године. Његово насиље према супрузи траје дужи низ година. Оштећена је нешто старија од њега. У браку су 49 година. Приликом извршења кривичног дела нанео јој је бројне повреде по телу, рукама и ногама и када ју је ударцима оборио на земљу, машио се и ножа сечива око 30 cm претећи јој да ће је заклати. Живе сами у своме селу. Имају троје пунолетне деце са којима немају или имају веома ретке контакте. Окривљени дужи низ година конзумира алкохол и често се опија. У таквом стању веома је непријатан и за своју децу. Стога деца их веома ретко посећују.

Оштећена је остала доследна у своме исказу. Потврдила је све радње којима је окривљени вршио насиље према њој. На њеном исказу заснована је судска одлука.

Окривљеном је суд изрекао условну осуду тако што је утврдио казну затвора у трајању од шест месеци са роком проверавања од две го-

дине. Изречена му је и мера безбедности одузимање предмета, и то ножа сечива око 30 cm јер је предмет употребљен за извршење кривичног дела.

На пресуду није изјављена жалба. Брак није разведен. Окривљени и оштећена су наставили заједнички да живе у породичној кући.

Случај II

Извршилац је у време извршења кривичног дела имао 49 година. Због дугогодишњег конзумирања алкохола постао је зависник и повремено се подвргавао лечењу. После поступка лечења наставио је да конзумира алкохол. Живео је са супругом и троје деце у кући коју су по закључењу брака заједнички саградили на имању његовог оца у селу. Он је био запослен у друштвеном предузећу. По престанку рада тог предузећа живео је од прихода са свог имања. Оштећена није запослена. Малолетна ћерка је тешко оболела и готово је непокретна. У алкохолисаном стању чак је и њој упућивао тешке увреде. Дужи низ година пре него што се оштећена одлучила да пријави насиље у полицији у алкохолисаном стању вршио је насиље према супрузи, малолетној деци и према својој мајци која је живела са њима. Супрузи је нанео лаке телесне повреде гађајући је комадом црепа у главу и тако је спречавао да ради пољопривредне послове од којих су живели. У таквом стању полио је нафтом засаде јагода и купина, те их тако осушио. Од малолетног сина отео је новац који је он сачувао за куповину књига. При том, шутнуо га је и ногом.

Раније су против њега вођени прекршајни поступци због нарушавања јавног реда и мира, али изречене прекршајне санкције нису на њега у довољној мери утицале да престане са таквим понашањем.

На главном претресу оштећена супруга и мајка својим исказима потврдиле су све радње насиља које је окривљени предузимао према њима и малолетној деци. На овим доказима суд је засновао своју пресуду.

Окривљеном је изречена казна затвора од седам месеци и мера безбедности обавезно лечење алкохоличара.

Брак није разведен. Окривљени, и поред осуде, није желео развод. Оштећена нема запослење а средства за живот обезбеђује на породичном имању које је наследио окривљени. Економска зависност од рада на том имању и немогућност да себи обезбеди стан само су неки од разлога због чега, и поред вишегодишњег вршења насиља према њој од стране окривљеног, није покренула бракоразводну парницу.

Случај III

Извршилац кривичног дела је син. Кривично дело извршио је према оцу. Упућивао му је тешке увреде, претње и чак га физички малтретирао и тукао. Због тога га је отац пријавио полицији. По доласку полиције вређао је полицијске службенике, псовао их, претио им и покушао песницом да удари полицијског службеника.

Оптужен је за напад на службено лице у вршењу службене дужности и за насиље у породици.

У преткривичном поступку оштећени је испричао све оно што је окривљени предузимао према њему том критичном приликом. У описаним радњама стоје обележја кривичног дела насиље у породици. За те радње, које окривљени није признавао, једини сведок био је оштећени и једино на његовом исказу могла се засновати осуђујућа пресуда.

Оштећени је у свом исказу потврдио да га је окривљени ошамарио, да му је упућивао претње и увреде. Других доказа није било. Суд је стао на становиште да у наведеним радњама нема елемената кривичног дела насиље у породици и за то кривично дело ослободио га је од оптужбе.

Поводом истог догађаја а за кривично дело из чл. 23. ст. 1. Закона о јавном реду и миру осуђен је на казну затвора у трајању од пет месеци.

Јавни тужилац је изјавио жалбу на ослобађајућу пресуду и изнео аргументе због чега сматра да постоје обележја кривичног дела насиље у породици, али другостепени суд жалбу није уважио и првостепену пресуду је у ослобађајућем делу потврдио.

Кривични предмети у 2006. години

У тој години пријављено је шест лица која су извршила кривично дело насиље у породици.

Случај I

Извршилац кривичног дела у време извршења имао је 23 године. Кривично дело извршио је на штету својих родитеља са којима живи у породичној кући. Насиље је учестало вршио по доласку из војске. Критичном приликом мајку је ударио песницом и упућивао јој је веома тешке увреде. Покушао је том приликом да се физички обрачуна са оцем, али га је мајка спречавала у томе. Када га је мајка пријавила полицији, напао је и полицијске службенике који су дошли на интервенцију.

Током поступка посумњало се у његову урачунљивост и јавни тужилац је предложио неуропсихијатријско вештачење. Утврђено је да је кривично дело извршио у стању душевне болести хроничног рецидив-

ног психотичког процеса, па је његова способност да схвати значај свога дела и управља својим поступцима била битно смањена.

Изречена му је јединствена казна затвора у трајању од седам месеци и мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи будући да се и вештак неуропсихијатријске струке изјаснио да је опасан по околину и да је за отклањање таквог стања неопходно његово лечење у здравственој установи.

Будући да је лечење у здравственој установи дало позитивне резултате, Окружни суд је својим решењем изречену меру безбедности заменио за меру обавезног психијатријског лечења на слободи.

На лечењу у затвореној установи провео је нешто више од пет месеци.

Случај II

Кривично дело врши муж према својој супрузи. Стар је 56 година. Стављена су му на терет два кривична дела насиље у породици и једно кривично дело лаке телесне повреде. Оштећену је тукао ногама и рукама у кући и када је оштећена због задобијених повреда отишла у хитну помоћ, пошао је за њом и у ходнику где је чекала лекарски преглед ударио је ногом.

Кривично дело лаке телесне повреде извршио је тако што је оштећену тукао по глави даљинским управљачем од телевизора.

До извршења кривичног дела брак је трајао 36 година. Имају две ћерке које су удате и не живе са њима.

Оштећена се на главном претресу није придружила кривичном гоњењу. Брак није разведен. Оштећена нема прихода. Потврдила је да је окривљени вршио насиље према њој само кад је у алкохолисаном стању. Будући да је лошег здравственог стања, истакла је да се окривљени кад је покренут кривични поступак против њега обавезао да више неће пити алкохол и да ће се бринути о њеном здрављу, па је то у основи разлог због којег се није придружила кривичном гоњењу иако је у својој исказу била доследна и детаљно навела све радње насиља које је окривљени учинио према њој.

Изречена му је условна осуда тако што је утврђена казна затвора од четири месеца са роком проверавања од две године.

Јавни тужилац није изјавио жалбу на условну осуду јер је и оштећена својим држањем у кривичном поступку указала да постоје околности које оправдавају изрицање условне осуде.

Случај III

Окривљени дужи низ година конзумира алкохол. Стар је 57 година. Кривично дело извршио је према својој супрузи под дејством алкохола. Упућивао је својој супрузи тешке увреде и претњу а када се одлучио да је и физички нападне, оштећена је са малолетном ћерком побегла у спаваћу собу и закључала се. Тада је окривљени узео приручни алат и почео да одваљује врата од себе упућујући увреде и претње оштећеној. Све то је чинио у намери да се са њом физички обрачуна.

Због поремећених брачних односа окривљени је то насиље вршио дужи период пре критичног догађаја после којег се оштећена одважила да догађај пријави полицији.

На главном претресу оштећена се није придружила кривичном гоњењу. Оштећена је запослена. Живе у истом стану са двоје пунолетне деце. Брак није разведен ни после покренутог кривичног поступка.

Суд је окривљеном изрекао условну осуду тако што је утврдио казну затвора у трајању од четири месеца са роком проверавања од једне године.

Јавни тужилац није изјавио жалбу поштујући у потпуности исказ оштећене и процењујући да ће се и са условном осудом постићи сврха кажњавања и у довољној мери утицати на окривљеног да више не чини кривична дела.

Заједничка ћерка окривљеног и оштећене која је очевидац насиља у породици искористила је своје право да као привилеговани сведок не сведочи.

Случај IV

Насиље врши муж према својој супрузи. Стар је 45 година. Окривљени се дужи низ година опија. Више пута раније вршио је насиље према оштећеној. Претио је, вређао, псовао, лупао пепељаром по столу, говорио да неће отићи из куће док јој нешто не уради и физички напао, али у томе га је спречио његов сестрић.

Оштећена је пријавила насиље полицији. Том приликом дала је изјаву у којој је у потпуности потврдила све радње које је окривљени предузео према њој и које представљају радњу извршења предметног кривичног дела.

Окривљени је признао извршење кривичног дела на главном претресу. Обећао је да ће са таквим понашањем престати и да више неће пити алкохол. Оштећена се није придружила кривичном гоњењу. Брак није разведен. Имају двоје малолетне деце.

Ценећи све наведене околности као олакшавајуће, суд се одлучио да окривљеном изрекне условну осуду и утврди казну затвора у трајању од пет месеци са роком кушње од једне године.

На ову пресуду није изјављена жалба. Јавни тужилац није изјавио жалбу на условну осуду поштујући пре свега став оштећене која се одлучила да и даље живи у браку са окривљеним.

Случај V

Окривљени је кривично дело извршио на штету своје невенчане супруге. Имају двоје малолетне деце. У време извршења кривичног дела окривљени је имао 40 година. Дужи низ година окривљени је вршио насиље према оштећеној, али она то није пријављивала надлежним државним органима. Критичном приликом окривљени је оштећену ухватио за косу и ударао главом о зид и потом јој задао више удараца затвореном шаком у пределу главе наневши јој лаке телесне повреде у виду отока по глави.

После критичног догађаја оштећена је напустила ванбрачну заједницу и вратила се својим родитељима. Придружила се кривичном гоњењу.

Суд је окривљеном изрекао новчану казну у износу од 30.000 динара. На првостепену пресуду није изјављена жалба.

Случај VI

Окривљени је дужи низ година тукао своју супругу. У време извршења кривичног дела нису били у браку. Имају троје пунолетне деце која не живе са њима. По разводу брака остали су да живе у истој кући. Тада је окривљени више пута вршио насиље према њој. Критичном приликом тукао је оштећену, избацивао је из куће и нанео јој лаке телесне повреде.

Оштећена се придружила кривичном гоњењу.

Суд је изрекао условну осуду тако што је утврдио казну затвора у трајању од шест месеци са роком проверавања од једне године.

Јавни тужилац је изјавио жалбу због одлуке о условној осуди. Другостепени суд није уважио жалбу.

Кривични предмети у 2007. години

У 2007. години пријављена су два лица за кривично дело насиље у породици. У једном случају насиље је вршио свекар према снахи по сину, а у другом извршилац насиље врши истовремено према супрузи и пунолетној ћерки.

Случај I

У време извршења кривичног дела пријављени има 68 година. У његовом стану, поред његове супруге, живела је и оштећена са својим супругом и двоје малолетне деце. Супруг оштећене је син окривљеног.

Окривљени врши насиље према својој снахи. Оптужује је да се бави врачањем, да је курва, врши притисак да се разведе од његовог сина, упућује јој озбиљне претње, омаловажава је, ускраћује јој храну и једном приликом је шамара.

С друге стране, оштећена истиче да је са својим супругом – сином пријављеног у добрим односима, али његови родитељи врше притисак на њега да се разведе са њом. Он не врши насиље према њој, али је почео да подржава своје родитеље.

Оштећена се одважила и полицији пријавила насиље које је према њој учинио свекар. Поднела је пријаву на записник. Осим њене изјаве, нико други од чланова породице, па ни њен супруг, нису потврдили наводе њене пријаве. Позвана је у својству грађанина у службене просторије тужилаштва и тада се изјаснила да ће размислити о даљој судбини кривичног гоњења. Неколико дана потом дошла у службене просторије и изјаснила се да не жели да подноси кривичну пријаву и да би у случају да поступак буде покренут ускратила свој исказ. Ускраћивањем исказа у својству сведока био би отклоњен једини доказ за кривицу пријављеног. Стога није било основа да се овај случај процесуира, већ је због недостатка доказа кривична пријава одбачена.

Са сином пријављеног оштећена је у време извршења кривичног дела имала двоје малолетне деце. Брак је разведен. Оштећена нема запослење. Вратила се код својих родитеља и живи са њима.

Када је као оштећена обавештена да је кривична пријава одбачена и поучена на право да преузме кривично гоњење, она то није учинила.

Случај II

Окривљени је у време извршења кривичног дела имао 47 година. Насиље је извршио према својој супрузи и ћерки која је пунолетна. Раније је важио за узорног домаћина у селу, супруга и оца. Са супругом има двоје деце. По занимању је професионални возач. Преко свог грађевинског предузећа био је упућен на рад у Африку. Тамо је доживо тешку саобраћајну несрећу. Због тога се вратио кући и наставио да ради као возач. По повратку почео је чудно да се понаша у породици и изван ње. Повлачио се у себе. Спавао је у неопремљеном подкровљу куће на дрвеној клупи. Чак је и физиолошке потребе вршио у пластичне канте. На

поткровље се пео помоћу дрвених мердевина. Провлачио се кроз узан отвор на поткровље.

Због таквог понашања које су приметили чланови његове породице а на наговор своје супруге јавио се неуропсихијатру. Упућен је код лекара појединца на неуропсихијатријско одељење. После краћег прегледа и уз констатацију да је реч о душевној болесној особи ординирајући лекар га враћа кући без задржавања у болници. Када долази у кућу, врши насиље према супрузи и својој ћерки. Супругу шамара по лицу, тера је из куће, упућује јој тешке увреде, сумњичи је да га дрогира, прети да ће побити њу и децу и тек кад је убије да ће се смирити, да ће је одробијати, па када је и физички избацио из куће уз претње а оштећена почела да бежи, потрчао је за њом и када ју је сустигао, почео је да је шамара по лицу, па када је оштећена пала и почела да дозива комшије у помоћ и када је успела да се придигне и наставила да бежи, јурио је и када ју је сустигао, узео је дрвену грану и њоме је тукао по целом телу а када је стигла њихова ћерка, успела је да га спречи у даљем насиљу.

Тај случај је пријављен полицији. Започето је прикупљање потребних обавештења. Након неколико дана окривљени је наставио са насиљем. Сумњичио је своју ћерку да му је из новчаника узела 50 евра. Она се правдала да то није учинила. Тада је устао са кревета и почео да виче на супругу упућујући јој тешке увреде и сумњичећи је да је у љубавној вези са Ратком Младићем и да му носи хлеб. Потом је из својих панталона извукао кожни каиш са металном током и њиме тукао ћерку и жену по целом телу, наносећи им више телесних повреда, а потом на изласку сумњичио ћерку да му даје дрогу да би спавао са њом.

Против овог лица покренут је кривични поступак и предложено одређивање притвора. Судија за прекршаје је по хитном поступку спровео доказни поступак и изрекао казну затвора од 10 дана. За то време спроведене су истражне радње у кривичном поступку. Саслушане су оштећене у својству сведока. Оштећене су потврдиле све радње насиља које је окривљени предузео према њима. Истакле су сумњу да је њихов отац, односно супруг душевно оболео и да је то разлог због којег је вршио насиље. У истражним радњама спроведено је и вештачење по вештаку неуропсихијатријске струке. У свом налазу и мишљењу вештак је констатовао да је све радње предметног кривичног дела окривљени предузео у стању укинуте способности да схвати значај свога дела и немогућности да управља својим поступцима због душевне болести „параноидна шизофренија“ која се код њега испољава у виду суманутих идеја прогањања и животне угрожености, што га чини опасним за себе и своју околину.

Ради отклањања таквог стања неопходно је лечење затвореног типа.

Вештачење је спроведено у КПД Београд – Специјална затворска болница и оптужени је одмах по извршењу кривичног дела упућен на посматрање.

Суд је окривљеном као неурачунљивом лицу за извршено продужено кривично дело насиље у породици изрекао меру безбедности обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи.

Медицински третман постигао је своју сврху па је на предлог браниоца окривљеног Окружни суд својим решењем обуставио извршење мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи и изрекао му меру безбедности обавезно психијатријско лечење на слободи са трајањем док постоји потреба лечења, али не дуже од три године.

Окривљени се вратио у своју породицу и више није вршио ово кривично дело.

У овом случају може се ставити озбиљна замерка на рад Центра за социјални рад и лекара. Несхватљиво је да неуропсихијатар, како то и сам окривљени истиче у својој одбрани, констатује душевну болест која окривљеног чини неурачунљивим и опасним по околину и да га врати у породицу са таквом дијагнозом без консултације са Центром за социјални рад или надлежним органима откривања и гоњења учинилаца кривичних дела иако има сазнања да врши насиље према члановима своје породице.

Кривични догађај је процесуиран само на основу сазнања јавног тужиоца да постоји насиље и да је реч о душевно оболелој особи. Ординирајући лекар, нажалост, одлучио се за сарадњу тек кад је преко других медицинских радника сазнао да је окривљени долазио у болницу и претио и том лекару.

У конкретном случају у потпуности је затајила сарадња на релацији Центар за социјални рад – лекар. Нико од њих предметне случајеве није пријавио полицији или јавном тужиоцу. Чак штавише, и у овом случају, као и у више других случајева, између социјалног радника и лекара постоји пребацивање у вези са надлежности за предузимање мера у оваквим случајевима уз изостанак кооперативности и заједничког рада.

Кривични предмети у 2008. години

У тој години пријављена су четири лица за кривично дело насиље у породици. Три лица су извршила ово кривично дело на штету својих супруга а једно лице на штету малолетне ћерке и оца.

Случај I

Извршилац и оштећена су избеглице са Косова. Извршилац је стар 53 године. Оболео је од карцинома. Брачни односи су у знатној мери поремећени јер је извршилац оштећену оптуживао за брачно неверство и прељубе. Критичном приликом упућивао јој је претње, увреде и физички је напао тако што ју је тукао цезвом за кафу и стакленом пикслом. Нанео јој већи број повреда по целом телу. Брак није разведен.

Против извршиоца је покренут кривични поступак. Главни претрес је заказиван, али није одржан због неодазивања окривљеног који се у то време лечио.

У току кривичног поступка окривљени је умро па је кривични поступак обустављен.

Случај II

Извршилац је у време извршења кривичног дела имао 45 година. Супруга га је напустила. Дошло је касније и до развода брака. Живео је у кући са малолетном ћерком и оцем. Под утицајем алкохола физички је напао на своју ћерку, шамарао је, па када је његов отац покушао да га спречи у томе гурнуо га је и тако му нанео тешку телесну повреду у виду прелома руке. Занимљиво је да у овом предмету оштећени нису хтели сведочити, односно ускратили су свој исказ будући да им степен сродства даје својство привилегованог сведока, али је окривљени у истрази у потпуности признао извршење кривичног дела.

Изречена му је условна осуда тако што је утврђена казна затвора у трајању од пет месеци са роком проверавања од једне године.

На пресуду није изјављена жалба. Оштећени се нису придружили кривичном гоњењу.

Случај III

Извршилац је стар 54 године. Насиље је предузео према својој супрузи. Своју супругу пре извршења кривичног дела сумњичио је за преваре у браку, вређао је, псовао, омаловажавао. Критичном приликом ухватио ју је за врат, давио је, оборио на под, шутирао ногама и када је оштећена узела телефон да позове полицију, отео јој је телефон и њиме ударио по глави.

Због сумњи да је реч о душевно болесној особи спроведено је психијатријско вештачење и утврђено је да код њега постоји битно смањена урачунљивост због душевне поремећености патолошког типа – патолошке љубоморе.

Изречена му је условна осуда тако што је утврђена казна затвора у трајању од шест месеци са роком кушње од једне године и мера безбедности обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи.

Оштећена се није придружила кривичном гоњењу. Брак није разведен. Имају двоје пунолетне деце.

Окривљени је упућен на обавезно лечење у Специјалну затворску болницу у Београду. Ефекти лечења били су позитивни па је та установа поднела предлог да се та мера промени и изрекне обавезно психијатријско лечење на слободи, што је другостепени суд и прихватио.

Случај IV

Извршилац је супруг оштећене. Рођен је 1982. године. У браку имају једно малолетно дете. Извршио је три кривична дела на штету оштећене. Критичном приликом ударао ју је ногама и рукама по целом телу, претио, вређао. Оштећена је била принуђена да напусти заједничку кућу и да се са малолетним дететом врати код својих родитеља. Покренула је бракоразводну парницу и брак је разведен.

Суд му је изрекао условну осуду тако што је утврдио казну затвора у трајању од пет месеци са роком проверавања од једне године.

Оштећена се придружила кривичном гоњењу.

Јавни тужилац је изјавио жалбу на условну осуду, али је иста одбијена као неоснована и потврђена је условна осуда.

Кривични предмети у 2009. години

У првој половини 2009. године пријављена су два лица за кривично дело насиље у породици. У оба случаја кривично дело извршили су мужеви оштећених.

Случај I

Полиција није поднела кривичну пријаву, већ извештај о догађају. На основу извештаја утврђено је да је муж предузео радње које указују на постојање кривичног дела насиље у породици. Извештај је третиран као кривична пријава. Пријављени је узео кожни каиш и њиме је по целом телу тукао оштећену претећи јој да ако о томе кога обавести биће са њом готово. Том приликом ударио јој је више шамара по лицу, ногама и у стомак.

По добијеном извештају оштећена је позвана у јавно тужилаштво. Када јој је предочено да постоје елементи кривичног дела насиље у по-

родици, истакла је да неће да сведочи, да живи са мужем и троје малолетне деце у кући родитеља пријављеног, да са њима живе и његови родитељи, да јој је супруг по природи љут и будући да су по критичном догађају поново у добрим односима, не жели то да ремети, већ жели и даље да настави са њиме породични живот.

Извештај третиран као кривична пријава, преведен је у кривични уписник и после обављеног разговора са оштећеном кривична пријава је одбачена јер нема доказа да је оптужени извршио предметно кривично дело будући да оштећена као привилеговани сведок не жели да сведочи, а родитељи пријављеног и он у преткривичном поступку изјашњавају се да то није истина.

Оштећена је обавештена о одбачају кривичне пријаве са кратким разлозима за одбачај и поуком о праву на преузимање кривичног гоњења, али кривично гоњење у својству оштећеног као тужиоца није наставила.

Оштећена је пријавила догађај полицији. Поводом повреда које је задобила критичном приликом узела је лекарско уверење.

Брак није разведен.

Случај II

Окривљени је стар 53 године. Своју супругу шамарао је и тако је оборио на земљу а потом ногама и рукама тукао по целом телу. Нанео јој је већи број лаких телесних повреда по целом телу. Присилjavaо ју је под претњама да својеручно напише изјаву да има љубавника. Претио јој је убиством и да ће је одробијати.

Покренут је кривични поступак у којем се оштећена није придружила кривичном гоњењу. Брак није разведен. Имају двоје пунолетне деце која не живе са њима.

Оштећена и њен отац нису хтели да сведоче иако је њен отац био упознат да окривљени врши насиље дужи низ година.

Када је окривљени добио оптужни предлог, оштећена је, кријући од њега, долазила у јавно тужилаштво и молила да се поступак обустави јер жели да настави заједнички живот са њиме.

Суд је окривљеном изрекао условну осуду тако што је утврдио казну затвора у трајању од четири месеца са роком проверавања од једне године.

Уважавајући у потпуности став оштећене, поводом овог догађаја није изјављена жалба на условну осуду.

Уместо закључка

Сматрамо да из анализе конкретних случајева предмета по којима је поступао Општински јавни тужилац у Новој Вароши од 2002. до 2009. године произлазе закључци који су значајни за суштину предметног стручног рада.

Из те анализе произлазе све карактеристике које су значајне за сагледавање проблематике везане за кривично дело насиље у породици.

Пружени подаци могу бити значајни и за будућу потпунију инкриминацију предметног кривичног дела.

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ

Пракса Општинског јавног тужилаштва у Пожеги

Проблем насиља у породици нашао је своје место у теорији и пракси као појава новијег датума која се везује за последње деценије двадесетог века. У прво време овај термин се искључиво везивао за насиље и злоупотребу коју су мушкарци вршили над својим одраслим партнеркама. Касније, ово је надограђивано и проширивано да би се дошло до насиља између чланова породице, не само мушкарца и жене, при чему се као жртве појављују родитељи, супружници, деца, а дилеме су да ли се термин породично насиље може применити и на хомосексуалне односе.

На глобалном нивоу овој теми је посвећена нарочита пажња, о чему говоре и конференције у УН. Као резултат тих конференција дат је одговарајући значај овој проблематици, а донете су и декларације као, на пример, Конвенција о правима детета из 1989. године и Декларација о елиминацији насиља над женама из 1993. године.

На подручју Републике Србије тек у последњој деценији ХХ века проблем насиља у породици добија одговарајуће место у стручним круговима. То је везано и за оснивање првих невладиних организација посвећених овом негативном друштвеном феномену. Тако је почело рушење „табу теме“ формиране на традиционалним, културним, религијским и другим утицајима, који су насилничко понашање доминантних чланова породице толерисали па и одобравали. Тај вековни став је углавном базиран и на тадашњим облицима породице са више чланова и неколико генерација, где је све почивало на готово неограниченој власти најстаријег члана – шефа породице. Са променама у структури породице, створен је амбијент за измену ових традиционалних схватања о насиљу као нечем свакодневном, као нормалном начину понашања у оквиру породице.

После 2000. године на нивоу Републике Србије интензивира се борба против овог вековног проблема у организованим институционалним облицима, што резултира и битним изменама у законској регулативи.

По први пут у нашем Кривичном закону је 2002. године предвиђено кривично дело насиље у породици из члана 118а КЗ РС (Закон о изменама и допунама КЗ РС „Службени гласник РС“, број 10/02). Касније,

доношењем Кривичног законика 2005. године („Службени гласник РС“, број 85/05) у члану 194. преформулисано је ово кривично дело са небитним изменама, једино су значајне измене у висини забрањене казне у правцу ублажавања минимума и максимума казни. Овакво решење законодавца може се критиковати са становишта генералне превенције сматрајући да се тиме не постиже сврха кажњавања али, са друге стране, може се правдати и благом казненом политиком судова.

На простору општине Пожега почетци организованог деловања против насиља у породици везују се за 2003. годину и пилот-пројекат швајцарске дирекције за развој и сарадњу SDC – Полиција у локалној заједници – Community policing. Пројекат је такође и резултат већ успостављене пуне сарадње полиције, локалне самоуправе, тужилаштва и других државних органа и на овом простору доживео је пуну афирмацију. Бледа сенка на овоме је чињеница да насиље у овој, као и у многим другим срединама, није препознато као један од најприоритетнијих проблема, већ су нам на то указали страни експерти.

Почетну неверицу и сумњичавост везану за ову проблематику заменио је организован, мрежни приступ који је с временом резултирао добрим показатељима у раду.

Чланови Пожешке мреже за борбу против насиља у породици у то време, а и сада, били су начелник ОУП Пожега, старешина општинског органа за прекршаје, психолог Центра за социјални рад, Општински јавни тужилац и руководилац Сигурне куће из Ужица. Активност тог тима је базирана на упознавању свих релевантних субјеката у локалној заједници са проблемом породичног насиља, методама и начинима његовог решавања.

Наравно, активну улогу по основу законских овлашћења, али и на основу стварних потреба и појава у пракси имао је и има тужилац.

Општинско јавно тужилаштво у Пожеги је стварно и месно надлежно за поступање на подручју три општинска суда (Пожега, Ариље и Косјерић). Захваљујући многобројним кампањама едукације, ширим пропагандним кампањама на локалном нивоу па и на нивоу Републике, код грађана се полако мењала свест о насиљу у породици и односу према тој негативној појави. То је у раду тужилаштва резултирало повећањем броја кривичних пријава од скромних шест у 2002. години до 30 у 2006. години, са растом броја пријављених лица да би се сада тај број усталио на око 60 пријава годишње.

С обзиром на проблематику, али и на погодну климу у окружењу, активност тужилаштва је усмерена и ослоњена на стручне тимове у полицији и у Центру на социјални рад, као и на чланове Мреже за борбу

против насиља у породици. У пракси се то манифестује у првом реду хитним поступањима и сталном комуникацијом чланова тима. Одмах по сазнању за извршено кривично дело, тужилац реагује давањем усмених налога полицији за збрињавање жртве по потреби привођењем насилника у полицију и предузимање свих других радњи везаних за обезбеђење доказа о извршеном кривичном делу. По потреби, што је најчешће и пракса, чланови тима се окупљају ради сагледавања проблема и предлагања модуса за његово решавање у просторији где се налази жртва ако је она доступна (полицијска станица, Центар за социјални рад...).

Жртва је у центру пажње и са њом се ради тимски како би се избегли негативни утицаји родбине, пријатеља. Све време рада тужилац има активну руководећу улогу у преткривичном поступку сходно члану 46 Законика о кривичном поступку.

С обзиром да је у овој фази, одмах по откривању кривичног дела и извршиоца и насилник мање-више кооперативан, и са њим се обављају разговори и предузимају друге радње сходно законским овлашћењима, што све у садејству са тимским радом резултира одговарајућом кривичном пријавом и даљим процесуирањем. Иако рад по овим предметима, као и другим предметима са елементима насиља, није хитан у смислу ЗКП-а, поступа се брзо, ефикасно како би се што пре окончао кривични поступак.

У сада већ вишегодишњем раду Општинског тужилаштва уочене су предности и проблеми оваквог начина рада при решавању породичног насиља. Као предности оваквог, по правилу, тимског рада и одговарајуће улоге тужиоца наводимо мултидисциплинарни приступ, транспарентност рада, враћање поверења у институције, стављање жртве у центар збивања, превладавање бројних предрасуда и схватања о немогућности промена постојећег стања, континуирано деловање на смањењу тзв. тамне бројке, ефикасно деловање, поступање у преткривичном и кривичном поступку, ефекат генералне превенције, рефлексiju овакве праксе и на друга кривична дела са елементима насиља и шире повезивање на регионалном и републичком нивоу. У раду су уочени и одређени проблеми као, на пример, дефинисање појма породице, радње извршења кривичног дела – једно или више деловања, несналажење жртве, исказана спорост у фази кривичног поступка као и непотпуни мрежни приступ и понекад, у ређим ситуацијама, злоупотреба од стране жртве.

Када је у питању повезивање институција, можемо поменути повезивање органа исте врсте на различитим нивоима (на пример, полиција од ранга полицијских станица преко полицијских управа до МУП-а), повезивање различитих државних органа и недржавних институција на од-

ређеним нивоима, повезивање тих нивоа од локалног до регионалног и даље. У пракси је доказано да је повезивање различитих органа ефикасније од свих облика повезивања једног, нпр. државног органа. Наравно, неизбежно је и нужно повезивање и по линији рада, али се увек даје предност мултидисциплинарном приступу јер се у сваком случају проблем сагледава са различитих аспеката, ствара се јаснија слика о конкретној ситуацији, што утиче и на његово брже решавање.

Преведено на насиље у породици кроз раније поменути Мрежу, од представника полиције добијамо податке о ранијем понашању насилника, од Центра за социјални рад „студију случаја“ или макар социјалну анамнезу породице, уколико је раније било поступања, од органа за прекршаје податке о кажњавањима за прекршаје из области јавног реда и мира и став да ли у радњама насилника постоје и елементи прекршаја, од Сигурне куће могућност смештаја жртве и рада са њом на социјалном, економском и другом оснаживању, и самим тим долазимо до података о учиниоцу и жртви, што нам указује и на потребу предлагања притвора против насилника или потребу смештаја жртве у Сигурну кућу. Рад Мреже, који је афирмисан у оквиру пројекта „Полиција у локалној заједници“ видљив је и доступан јавности, тужилац је са осталим члановима Мреже учествовао на бројним конференцијама, семинарима и едукацијама, објављен је и „Практикум за рад државних институција и невладиног сектора против породичног насиља“ (Р. Јелисавац, С. Јовановић, М. Ракић, Н. Јанковић и М. Плазинић, „Жиравец“ д.о.о. Пожега 2005. године), снимљена су и три едукативна филма која су приказана на више локалних и на националној телевизији, што само по себи говори о транспарентности рада Мреже и самог тужилаштва.

Са друге стране, рад тужилаштва је јаван, а информације о раду су доступне грађанима сходно законској регулативи. У раду у вези са породичним насиљем, поред хитности, правило Пожешке мреже је и да је жртва у центру пажње, а око ње су наведени државни органи. Једновременим деловањем враћамо поверење жртве у институције, спречавамо тзв. институционално насиље, тј. шетање жртве од једне институције до друге и непотребно дуплирање појединих службених радњи (нпр. саслушање жртве). Такође, врло је битно да се у првих неколико сати од извршеног насиља оствари контакт са жртвом и да се она на тај начин, кроз разговор, консултације и слично изолује из средине из које потиче. Ово је битно јер одмах по извршеном насиљу следи утицај родбине, познаника и пријатеља да не пријављује извршиоца и уколико се у кратком времену жртва не одобрвољи и приволи на сарадњу са државним органима, наступа трансформација од жртве до браниоца насилника.

Такође, није занемарљиво да се готово истовремено ради и са жртвом и са насилником, који је често у кратко време по извршењу кривичног дела кооперативан – спреман на сарадњу. Оваквим радом се преовладавају бројне предрасуде и неповерење у могућност промена.

Када оштећена/оштећени схвати да се са њим организовано, плански и озбиљно ради на решавању проблема, и сам добија подстрек да се оду-пре сваком будућем насиљу а, наравно, зна да ће на овај начин нужно остварити промене у породици из које долази. Према истраживањима, тамна бројка насиља је 1:20, односно на један случај откривеног и процесуираног насиља долази 20 неоткривених случајева. Кроз транспарентност рада Пожешке мреже и кроз вишегодишњи континуирани рад на овом проблему сматрамо да је смањена ова тамна бројка на подручју стварне и месне надлежности тужилаштва у Пожеги, у високом проценту, али с обзиром на то да не располажемо егзактним подацима, не знамо какво је стварно смањење.

У прилог томе говори и повећање броја поднетих прекршајних и кривичних пријава, које је везано за различите облике насиља у породици. По правилу, највише пријава насиља је у касним вечерњим или поноћним часовима па тужилац и други органи немају техничке могућности да одмах дају писане налоге за рад. То се, сходно руководећој улози тужиоца, решава давањем усмених налога одмах по пријави насиља а првом приликом се достављају и писани акти. На овај начин се појачава ефикасност рада и убрзава преткривични поступак.

Брзим деловањем према насилнику, склањањем жртве из породице и из окружења и евентуалним лишењем слободе насилника знатно се утиче на окружење, са јасном поруком да државни органи раде свој посао па се свим потенцијалним извршиоцима упућује такође јасна порука да не чине иста или слична кривична дела, чиме се у првом реду постиже сврха генералне, па и специјалне превенције (деловање на насилника да више не чини кривично дело). Овакво поступање тужиоца, полиције и других државних органа ствара добру праксу да се на готово идентичан начин поступа код других кривичних дела са елементима насиља, при чему се у пуној мери користе сазнања и искуства наведених државних органа. Проблеми у пракси, не само овог тужилаштва јесу у првом реду дефинисање појма породице, радња извршења, спорост у фази кривичног поступка, непотпуност мреже и евентуална злоупотреба права.

Приликом одређивања појма породице Кривични законик није одредио ко су чланови породице већ у члану 112. став 1. тачка 28. наводи да се „Чланом породице сматрају и бивши супружници и њихова деца као и родитељи бивших супружника.“ При том не наводи се ко су још чла-

нови породице па у том смислу сматрам да је довољно, уз цитиране одредбе КЗ, одредити појам породице на следећи начин: „Породица је животна заједница лица везаних брачним и ванбрачним заједницом или сродством или само сродством (крвним или грађанским), која имају међусобна права и обавезе“ (М. Комар, Р. Кораћ, З. Поњавић, Породично право, „Номус“ д.о.о., Београд 1981. године, страна 41).

Забуну ствара члан 197. Породичног закона, који прешироко дефинише чланове породице. Став кривичноправне теорије и праксе је да је овакво одређивање породице неприхватљиво за поступање у кривичном поступку у вези са овим кривичним делом. Такође, забуну ствара и дефинисање радње извршења мада делимично дилему отклања члан 112, став 1, тачка 30 КЗ: „Кад је радња извршења кривичног дела одређена трајним глаголом, сматра се да је дело учињено, ако је радња извршена једном или више пута.“ У члану 194, став 1. КЗ радња кривичног дела се дефинише управо трајним глаголом „угрожава“, а самим тим на тужиоцу је да процени да ли ако је испољена само једна радња извршења постоје елементи бића кривичног дела или елеменат прекршаја о јавном реду и миру и о томе је дужан да донесе одговарајућу одлуку у поступку.

Проблем представља и несналажење жртве. Оштећено лице овим кривичним делом по правилу је уплашено, збуњено, несналажљиво, рањиво и некритично према различитим утицајима. Због тога је потребно жртви поклонити одговарајућу пажњу, елеминисати је од штетних утицаја средине из које долази, и то непосредно по сазнању за извршено кривично дело. Само тако жртва остварује своју кооперативаност у поступку и само тако обезбеђујемо доказе за процесуирање насиља у породици. Најчешће се преткривични поступак код овог кривичног дела завршава у кратком року, хитним поступањем тужиоца, полиције а, по потреби, и целе Мреже за борбу против насиља. Проблем је у дугом трајању кривичног поступка. Ово кривично дело у Законнику о кривичном поступку нема приоритет у поступању па се дешава да у редовним роковима заказивања од извршења до пресуђења протекне више месеци. Поражавајућа чињеница је да уколико је жртва смештена у Сигурну кућу, по изласку из ње утврђује се да главни претрес најчешће није ни заказан, па се поставља питање шта са жртвом уколико нема других могућности. Било је додуше ретких случајева да се жртва враћа у породицу где је извршено насиље и наставља живот са насилником, што му отвара нове могућности за извршење кривичног дела.

У пракси овог тужилаштва, а и у пракси других тужилаштава која учествују у мрежном повезивању институција показује се као недоста-

так непотпун мрежни приступ. У конкретној ситуацији у Пожешкој мрежи недостаје активно учешће суда. Суд по предлогу тужиоца, полиције и слично предузима све законом предвиђене радње, али уколико је потребно у преткривичном поступку појаснити неке чињенице, открити доказе непосредном комуникацијом и сарадњом чланова мреже, тада није укључен суд. У пракси других тужилаштава имамо различите ситуације да, нпр. у Мрежу није укључен општински орган за прекршаје и слично.

Такође уочава се најчешће у фази бракоразводне парнице, тежња „слабије стране у поступку“ да подношењем кривичне пријаве и ако за то не постоје ваљани аргументи, појача доказну страну у парничном поступку чиме се у извесној мери и злоупотребљавају процесна права оштећене – жртве, уколико је било неких елемената насиља. То се проверава и уколико тужилац не нађе да је извршено кривично дело или прекршај, одбацује кривичну пријаву. На овај начин се спречавају злоупотребе права од стране оштећених и у поступак се улази само када постоје основи сумње да је извршено кривично дело.

Дугогодишња пракса Општинског јавног тужилаштва је богата, али ову праксу не стављамо као универзални принцип ни као правило за поступање других тужилаштава, нити других државних органа, већ сматрамо да је ово један од бројних примера добре праксе и да треба наставити са добром праксом приликом решавања оваквих и сличних ситуација у преткривичном и кривичном поступку.

Марко Јовановић

УНАПРЕЂЕЊЕ РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ У СРБИЈИ У СВЕТЛУ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ И ПОВЕЋАЊЕ ОСЕТЉИВОСТИ ТУЖИЛАЦА НА ПРОБЛЕМЕ РОДНЕ РАВНОПРАВНОСТИ

Људска бића се биолошки разликују по полу. На основу те разлике друштво је развило разликовање по роду. Однос између мушкарца и жене мењао се и развијао упоредо са развојем друштва, али је ретко када жена имала доминантну позицију.

С обзиром на то да је развој, односно промена, особина иманентна друштву као таквом, њој подлежу и све друштвене категорије, појаве које се у друштву јављају. Родна подела, тј. однос између мушкарца и жене, који се углавном огледа у положају и правима жене, такође је категорија која се мењала и даље се мења. Последица друштвене еволуције је постављање нових и виших циљева у правцу остваривања савршене и праведније друштва.

Данас се на родну равноправност гледа као на један од стубова модерног друштва и савремених државноправних система. То је стандард без кога се не може замислити модерна и развијена држава и друштво, а *gender mainstreaming* израз је који означава све системске процесе који у једној држави воде ка развијању и остваривању родне равноправности између мушкарца и жене.

Институционални оквир као основа за остваривање родне равноправности у Србији

У циљу испуњавања светских и европских стандарда, у Србији се развијају институционални оквири за остваривање родне равноправности. После периода у коме су се тим питањем бавиле само организације из невладиног сектора, данас у Србији постоје различита тела, на различитим нивоима државне управе, која се баве питањем родне равноправности.

Основани су:

Управа за родну равноправност – основана од стране Владе у јулу 2007. године и функционише при Министарству рада и социјалне поли-

тике. У надлежности Управе су анализа постојећег стања на пољу родне равноправности, предлагање решења, израда и спровођење Националне стратегије за побољшање положаја жена, сарадња са другим државним органима, остваривање међудржавне сарадње, имплементација принципа родне равноправности у све области и институције и спровођење препоруке Уједињених нација.

Савет за родну равноправност. – Основан је од стране Владе 2004. године, као међуресорно, саветодавно тело, а чине га чланови из академских кругова и из цивилних организација. У надлежност Савета спада предлагање мера за унапређење родне равноправности на основу сопствених анализа, покретање иницијатива за подстицање учешћа жена у јавном и политичком животу, формулисање предлога који се упућују Влади Републике Србије.

Скујшињински одбор за равноправност ђолова. – Постоји од 2002. године и има 15 чланова, а надлежан је за разматрање закона предложених Народној скупштини, са аспекта родне равноправности.

Заштињиник грађана. – Институт је установљен 2005. године. Једна од његових обавеза, поред заштите права детета, инвалидних лица, припадника националних мањина, јесте и заштита равноправности.

Покрајински секретаријат за рад, запошљавање и родну равноправност. – Прати и унапређује родну равноправност на територији Аутономне Покрајине Војводине. Основан је 2002. године.

Одбор за равноправност ђолова Скујшињине АП Војводине. – Од оснивања 2003. прати политику равноправности и успоставља механизме за њено спровођење.

Покрајински завод за равноправност ђолова. – Усмерава и подржава извршне власти да примењују и спроводе акције, пројекте и програме којима се унапређује родна равноправност.

Покрајински омбудсман. – У надлежност покрајинског омбудсмана спада праћење примене међународних стандарда о равноправности полова, саветовање грађана/ки који му се обраћају у вези са дискриминацијом коју су доживели.

Питањем равноправности полова на локалном нивоу баве се центри, одбори, лица или комисије чији је задатак да утичу на креирање политике локалних самоуправа у циљу побољшања положаја жена и мушкараца.

Управа за родну равноправност је, 13. фебруара 2009. године, у складу са својим надлежностима донела *Националну стратегију за побољшање ђолова жена и унапређење родне равноправности*, за коју је предвиђено да буде реализована у периоду од 2009. до 2015. године.

Стратегија дефинише шест кључних области у којима се најјасније одражава неравноправан однос и заступљеност полова и у којима је веома важно предузети одређене акције како би се утицало на побољшање положаја жена. То су: *Ч одлучивање, економија, образовање, здравље, насиље и медији*, то јест:

1. Јавни и политички живот је област у којој се мора радити на повећању учешћа жена у процесима одлучивања и остваривању равноправне заступљености оба пола на свим нивоима и у свим областима.

2. У условима неравноправне расподеле ресурса, престижних занимања и руководећих позиција, потребно је радити на економском оснаживању жена и побољшању њиховог економског положаја.

3. Ради остваривања родне равноправности у образовању неопходно је уносити родно осетљиве садржаје и језик на свим нивоима образовања и инкорпорирати начело родне равноправности као вредност демократског и проевропски оријентисаног друштва.

4. Побољшање здравља жена и унапређивање родне равноправности у здравственој политици представља приоритет одговорне државне политике.

5. Насиље над женама је озбиљан друштвени проблем, чијем се решавању мора приступити на системски начин, кроз друштвено одговорни систем превенције, сузбијањем насиља над женама и унапређењем система заштите жртава.

6. Уклањањем родних стереотипа у медијима, промоцијом позитивних садржаја и објективним несензационалистичким извештавањем о насиљу над женама, медији постају важан актер промоције начела родне равноправности и демократских односа у друштву.

Питање насиља (тј. насиље у породици, насиље над женом) постављено је у најужи круг приоритета, јер се сматра једним од најопаснијих и најдиректнијих видова кршења права жена, тако да Стратегија предвиђа сузбијање свих облика насиља над женама. Борба против насиља над женама предвиђена је као део системског решења, јер Стратегија предвиђа формирање свеобухватног система заштите (пре свега формирање законског оквира) који ће садржати, као веома битан део, и мере превенције. Централна тачка од које ће зависити успешност спровођења у дело постављене Стратегије јесте унапређење нормативног оквира који се односи на заштиту жена и сузбијање свих видова насиља над женама. Стратегија наводи неке појединачне циљеве којима ће се тежити у стварању системског решења и чије ће остваривање помоћи успостављању овог система и бити његов ослонац, а то су: јачање система заш-

тите, спровођење истраживања, унапређивање статистике, стварање свести у јавности да насиље над женама нису појединачни проблеми, већ велики друштвени проблем, промена стереотипног и негативног приказивања у медијима жена уопште, па и жена жртава, повећавање видљивости женског стваралаштва.

Као део замишљеног системско-нормативног регулисања ове области Народна скупштина Републике Србије је 26. марта 2009. усвојила Закон о забрани дискриминације, а Предлог закона о равноправности полова је у процедури. Оба закона (и закон и предлог) израђени су уз поштовање међународних стандарда.

Србија активно учествује и у акцијама на међународном плану, које имају за циљ регулисање ове области. Чланови *ad hoc* комитета за израду прве конвенције обавезујуће за државе чланице Савета Европе, а која се бави проблемима насиља у породици и насиља над женама јесу и представници Србије. Мандат овом *ad hoc* комитету даје Савет министара, а конвенција треба да буде донета до краја следеће године. Наравно, потом следи процес ратификације.

Као што су чланови Комитета истакли, тежиште конвенције биће на превенцији, помоћи жртвама и кажњавању, тј. на поштравању казнене политике. Као најефикаснији модел борбе против насиља у породици и насиља према женама истакнут је канадски модел, који ће као *best practice* умногоме утицати на коначни изглед конвенције. Према канадском моделу, када дође до појединачног случаја насиља у породици, посебно насиља према женама, постоји у ствари аутоматизовани поступак, где се самим попуњавањем посебног формулара, на бази полицијског извештаја, покреће кривични поступак.

На домаћем плану, као што је поменуто, Предлог закона о равноправности полова је у скупштинској процедури и у великој мери је усклађен са консолидованом директивом ЕУ из 2006. године, која се бави социјалним и економским аспектима равноправности полова.

Акције које наша држава предузима на домаћем и међународном пољу у циљу остваривања равноправности полова, показују да у нашем друштву постоји свест о важности поштовања међународноправних стандарда на нормативном плану. Поштујући концепт који је поставио UNIFEM – United Nations Development Fund for Women (Развојни фонд УН за жене), треба постићи суштинску једнакост у остваривању једнакости полова на глобалном плану, тј. једнакост у резултатима. Међутим, да би се постигла суштинска једнакост, потребни су и формални нормативни оквири постављени на истим стандардима.

Ниво остварености родне равноправности у правосуђу у Србији

За успешну акцију на пољу остваривања родне равноправности, поред неопходне стандардизације у нормативном смислу, неопходно је извршити и ефикасан утицај на друштво, како би се подигао ниво свести о важности овог односа и о степену угрожености права жена. Наравно, ова констатација се односи и на феномен насиља у породици. У друштву које је свесно проблема насиља у породици, где се генерације кроз школовање едукују о овим друштвеним појавама и важности решавања овог проблема, имплементација новог нормативног оквира, тј. примена једног оваквог закона (Закон о родној равноправности) текла би са много мање проблема.

Подизање нивоа свести друштва је дуготрајан процес, који се, уз све утицаје, едукације и напоре, одвија еволутивном брзином. У српском друштву и правосуђу (тужилаштву) дошло је до промена у последњој деценији, које би могле да буду индикација да се односи мењају у правцу остваривања родне равноправности, али, са друге стране, чини се да су многи кључни фактори који одражавају ниво равноправности остали на нивоу од пре две деценије.

Пре свега, број жена запослених у правосуђу драстично се повећао још средином деведесетих година. За то постоје различита објашњења, од којих већина указује на разлоге економске природе, а не на разлоге који се тичу родне равноправности.

Једна страна медаље је да је у Кривични законик уведено ново кривично дело насиља у породици и да, према подацима Републичког тужилаштва Србије, у појединим општинским јавним тужилаштвима, кривичне пријаве за дела насиља у породици чине 40 одсто од свих поднетих кривичних пријава. Друга страна је практично питање, колики проценат ових пријава има за резултат осуђујућу пресуду, односно у којој мери се законске новине, чији је циљ остваривање родне равноправности, стварно примењују.

Међутим, да се ниво свести о важности остваривања родне равноправности у српском друштву мења боље сведочи и чињеница да је један од главних критеријума на основу којих стручна и општа јавност цени ефикасност правосуђа у Србији, самим тим и успешност реформи које су у току, управо ефикасност испољена у решавању предмета из области насиља у породици, тј. насиља над женама, као и других у којима се угрожава родна равноправност (брзина бракоразводних парница, подела имовине после развода итд.). Број жена које раде у правосуђу, из

поменутих разлога, не узима се као озбиљан показатељ нивоа родне равноправности, већ се сматра да ће се реалнија слика стећи после спровођења предстојећег реизбора у правосуђу.

Општи закључак стручне јавности је да се, и поред унапређења законског оквира, па чак и делимичног подизања нивоа свести у друштву, што је резултирало већим бројем кривичних пријава за дела насиља у породици, у пракси, законске одредбе не примењују у мери која би обезбедила неопходну заштиту женама које су жртве насиља. Такође, велику препреку у остваривању значајнијих резултата у сфери родне равноправности представља недостатак на одговарајући начин вођене статистике. Разлози су вишеструки, пре свега не постоји изграђена свест о значају постојања одговарајуће базе података, а и са техничке стране, недовољан број људи ради на томе.

Савети за родну равноправност је као један од кључних циљева и својих приоритета одредио праћење и постизање родне осетљивости целокупног законодавног система. У оквиру започетог процеса реформе правосуђа у Србији посебна пажња је посвећена положају жена у правосудном систему, као и испуњењу међународних обавеза и оспособљавању државних институција које треба да се баве питањем родне равноправности. Савет је учествовао у изради Нацрта закона о равноправности полова, као и у свим пратећим анализама које су биле део пројекта у организацији канадске агенције CIDA – Canadian International Development Agency (анализа законских решења која се тичу положаја жена, питање примене закона у пракси и њиховог учинка, праћење примене, заступљеност жена у правосуђу, заступљеност жена у одлучивању).

Забележени су и одређени помаци у систематском евидентирању статистичких података, такође као резултат истог пројекта који је први свеобухватно размотрио положај жена у правосуђу. До сада је евиденција, поготово о родној заступљености, вођена са пропустима и без икакве обавезе евидентирања показатеља родне равноправности. Анализа „Жене у правосуђу у Србији“, израђена на пројекту финансираном од стране CIDA, износи статистичке податке о заступљености жена у правосуђу, тј. у тужилаштвима у Србији, хронолошки приказане:

„После Другог светског рата жене су формалноправно постале изједначене са мушкарцима али је стара традиција када се радило о женама у правној професији још увек била на снази па међу судијама и професорима права није уопште било жена. Педесетих година, било је мало жена у правничким професијама које су готово у потпуности биле мушке упркос прокламованој равноправности мушкараца и жена у социјализму. Временом је дошло до промена, и већ осамдесетих година двадесе-

тог века, учешће жена готово је изједначено са мушкарцима. Средином осамдесетих, заступљеност жена и мушкараца у судијској професији је била 3,7 (мушкарци) : 1 (жене). У вишим судовима пропорција је била 7 (мушкарци) : 1 (жене).

Крајем осамдесетих, број жена у правничкој професији је премашио број мушкараца. Разлози за ту промену су били како структуралне промене у друштву, тако и еманципација читавог друштва, демократизација образовања, доступност правних студија (блага селекциона политика уписа), релативно добра перспектива запошљавања по завршеним студијама, доступност стипендија које нису подложне дискриминацији по полу итд. Полна структура судијске професије се поправљала из године у годину али и даље су жене чиниле мање од половине укупног броја судија иако то није било случај када се посматра генерално популација правника.

Од раних деведесетих, на Правном факултету у Београду је сваке године више од 70 одсто уписаних студената било женског пола. Међу дипломираним студентима, девојке су чиниле више од 71 одсто дипломаца, а међу онима који су дипломирали са највишим оценама, са средњом оценом преко 9 (оцене се крећу од 6, као најниже прелазне оцене, до 10 као највише) више од 62 одсто су женског пола.

Та промена у полној структури правничке професије уопште није била праћена истом мером у пропорцији полова у правосуђу. Постати судија још увек није било лако доступно јер се радило о мушкој, конзервативној професији. Полна структура је гора на вишим позицијама од оне на нижим, како на позицијама унутар судова, тако и када се ради о судовима вишег ранга. Према женама у правничким професијама се користи двоструки стандард: критикују их што су жене (пасивне, стидљиве), али их исто тако критикују што су 'превише агресивне' или недовољно женствене.

И током деведесетих жене су још увек имале мање шансе за друштвену промоцију упркос формалној равноправности. Њихов друштвени положај је неповољнији и суочавају се са различитим облицима дискриминације на тржишту рада и у образовању, преоптерећене радом у кући и бригом о деци, старим и болесним члановима породице, чиме постају друштвени аутсајдери без политичке, економске или било које друге моћи.

У избору судија *новембра 1992.* (првом који је гарантовао сталност судијске функције било је 43 одсто жена међу судијама али је тај проценат скривао родну *институционалну* (све мање жена што су функције више), *географску* (мање жена ван три највећа града) и *хијерархијску* (без

жена председника судова) *диспропорцију*. То је значило да је било мање жена (ако их је уопште било) у судовима вишег ранга и у судовима ван Београда на местима председника или заменика председника суда.

У Врховном суду Србије било је око 10 одсто жена судија. У окружним судовима (којих је било 30 у Србији 1992. године) било је 25 одсто судија женског пола, што значи да је тек сваки четврти судија била жена. У шест окружних судова није било жена судија а у осам окружних судова само по једна жена судија. У општинским судовима (којих је било 138 у Србији 1992. године) било је 48 одсто жена, што значи да је скоро сваки други судија била жена. Није било општинских судова без жена судија али је било десет судова у којима је само један судија био женског пола.

Ни у једном окружном суду жена није била председница суда а у само девет општинских судова председници су били женског пола. Практично, сви ти судови су били мали судови, са мање од десет судија и само је један међу њима био већи, Општински суд у Зрењанину са 34 судија. Чак и у судовима у којима је већина судија била женског пола, председник је био мушкарац. У понеким од њих је тај председник заправо једини мушкарац судија па тако, рецимо, у суду са пет судија четири су жене а један мушкарац и он је и председник суда.

Жене се тада (1992) у Србији ређе могу срести на позицији јавног тужиоца него на судијској, укупно их је у Србији било 26 одсто. У Републичком јавном тужилаштву било их је само 8 одсто. На нивоу окружних јавних тужилаштава било је 22 одсто жена међу заменицима јавних тужилаца, тј. сваки пети заменик јавног тужиоца био је женског пола. У општинским јавним тужилаштвима било је 34 одсто жена па је сваки трећи заменик јавног тужиоца била жена. На челу окружних јавних тужилаштава није било жена а у многим од њих уопште и није било заменика тужилаца женског пола.

Анализа стања у 2007. години

Жене представљају већину укупног броја судија (64 одсто) и заменика тужилаца (60 одсто) али су мање заступљене на највишим позицијама доносилаца одлука – председника судова (40 одсто) и јавних тужилаца (20 одсто).

Јавна тужилаштва

Процент жена међу заменицима тужилаца опада са кретањем уз хијерархијску лествицу. Више је жена заменика тужилаца него мушкараца

на општинском нивоу (65 одсто жена и 35 одсто мушкараца), али је зато 77 одсто јавних тужилаца мушког пола.

На окружном нивоу нема великог диспаратитета у заступљености жена и мушкараца међу заменицима тужилаца (48 одсто жена према 52 одсто мушкараца), али је зато огромна већина јавних тужилаца на овом нивоу мушког пола, чак 91 одсто. Процент жена и мушкараца међу заменицима Републичког јавног тужиоца је изједначен (51 одсто жена према 49 одсто мушкараца) а Републички тужилац је мушкарац.

Из редова мањег броја заменика тужилаца мушког пола регрутује се већи број јавних тужилаца него из круга заменика женског пола. На општинском нивоу од 65 одсто жена заменика јавних тужилаца само 23 одсто јавних тужилаца је женског пола. У окружним тужилаштвима 48 одсто заменика тужилаца су жене али само 9 одсто јавних тужилаца је женског пола.

С друге стране, на општинском нивоу, само 35 одсто заменика тужилаца су мушкарци али је зато 77 одсто јавних тужилаца мушког пола. У окружним јавним тужилаштвима 52 одсто заменика тужилаца су мушкарци а 91 одсто јавних тужилаца су мушког пола. На републичком нивоу 49 одсто заменика тужиоца је мушког пола и Републички јавни тужилац је мушкарац.

Јавни тужиоци

У 1992. години није било жена јавних тужилаца на окружном нивоу а у 2007. години има их 8 одсто. На општинском нивоу је 23 одсто јавних тужилаца женског пола у 2007. Републички јавни тужилац је мушкарац.

Заменици тужилаца

Међу свим заменицима тужилаца жене су чиниле 26 одсто у 1992. години а 52 одсто у 2007. У Републичком јавном тужилаштву у 1992. години било је 9 одсто заменика тужилаца жена, у 2000. години 29 одсто а у 2007. 51 одсто.

У окружним јавним тужилаштвима проценат заступљености је порастао са 22 одсто у 1992. години на 36 одсто у 2000. и 48 одсто у 2007. години. У општинским јавним тужилаштвима проценат је порастао са 34 одсто у 1992. години на 44 одсто у 2000. и 65 одсто у 2007. години.

Од 1992. и 2000. године дошло је до пораста заступљености жена међу судијама и тужеоцима, али она остаје на вишим позицијама у судовима и јавним тужилаштвима, гледано уз хијерархијску лесвицу.

Жене доминирају на најнижим хијерархијским позицијама а проценат њихове заступљености опада са кретањем уз хијерархијску лествицу. Оне су већина и у категорији не-правничког особља (дактилографа, уписничара итд.). Чине и 60 одсто свих заменика јавних тужилаца али их је зато међу самим јавним тужиоцима само 20 одсто.

У тужилаштвима општинског и окружног нивоа много је већа заступљеност жена у категоријама помоћника, приправника и не-правничког особља.

На окружном нивоу, иако има више жена међу приправницима и помоћницима, и равноправно су заступљене међу заменицима тужилаца, ипак је само 12 одсто свих јавних тужилаца женског пола. Ситуација је слична и у Републичком јавном тужилаштву и Тужилаштву за ратне злочине.¹

¹ „Жене у правосуђу у Србији“, Канада – Србија, пројекат реформе правосуђа.

Марко Јовановић

КАНАДА – „BEST PRACTICE“ И СВЕТСКИ ЛИДЕР У БОРБИ ЗА РОДНУ РАВНОПРАВНОСТ

Свест о потреби остваривања равноправности полова и акција која се последично предузима у том циљу имају резултате и на међународном плану. Постоји више међународноправних инструмената који штите права жена и равноправност полова, од којих је најважнија Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације према женама УН (CEDAW) из 1979. године.

Свест о потреби изједначавања полова и интензитет акције на том пољу нису исти у свим државама. Неке државе се јављају као лидери у постављању стандарда у овој области. Канада је једна од држава која највише постиже у борби за равноправност полова, и на унутрашњем и на међународном плану. Канада је једна од првих држава која је ратификовала Конвенцију о елиминисању свих облика дискриминације према женама УН и сматра се светским лидером у спровођењу политике промовисања и заштите женских права и родне равноправности. Ова питања су готово централна тачка канадске спољне и унутрашње политике. У Канади сматрају да питање родне равноправности својим значајем превазилази оквир људских права и да је кључна компонента одрживог развоја друштва, социјалне правде, мира и безбедности. Сви ови циљеви које свако друштво себи поставља биће оствариви само ако жене буду равноправни партнери, доносиоци одлука и корисници достигнућа друштвеног напретка у истој мери као и мушкарци. Ова поставка је експлицитно потврђена у Универзалној декларацији о људским правима 1948, као и у CEDAW-у. Усвајањем CEDAW-а, у Канади је постављен камен темељац по питању одговорности Владе за остваривање родне равноправности, на унутрашњем и међународном плану.

С обзиром на преузете обавезе, Канада је међу своје приоритете на спољнополитичком плану поставила борбу против насиља над женама, промовисање и остваривање родне равноправности у одлучивању, као и обезбеђивање перспективе родне равноправности. Све ове циљеве канадска влада остварује кроз Уједињене нације, билатералне акције и кроз деловање CIDA – Canadian International Development Agency.

Све ове напоре Канаде на међународном пољу прате одговарајуће акције у циљу остваривања родне равноправности, на унутрашњем плану.

Status of Women Canada је федерална агенција канадске владе надлежна за промоцију родне равноправности и права жена. *Status of Women Canada* ради на уклањању препрека за укључивање жена у друштвено важне делатности, наглашавајући важност повећања економске моћи жена и спречавање насиља над женама.

Влада Канаде је 1995. године усвојила *Federal Plan for Gender Equality* (Федерални план за родну равноправност), као резултат преузетих обавеза из *Beijing Platform of Action* (Пекиншка платформа деловања) постављене 1995. године на IV светској конференцији жена. Главни циљ Федералног плана је имплементација резултата анализа на тему родне равноправности у федералним министарствима и агенцијама.

Поред свих преузетих обавеза из међународног права, *Canadian Charter of Rights and Freedom* (Канадска повеља права и слобода) и *Human Rights Act* (Акт о људским правима), истиче обавеза обезбеђивања поштовања родне равноправности.

Све поменуте међународне обавезе које се тичу родне равноправности, а које је Канада прихватила, имплементирани су у канадски правни систем и примењују се у државним органима и правосуђу. Министарство правде Канаде урадило је *Policy of the Department of Justice on Gender Equality Analysis* (Анализу политике Министарства правде о равноправности полова), успоставило интерну мрежу стручњака који воде рачуна о родној равноправности запослених у Министарству и израдило приручник о кључним питањима из области родне равноправности, која се јављају у правосуђу и чијом ће се употребом унапредити остваривање преузетих међународних обавеза како у пракси, тако и у законодавству.

National Judicial Institute (Национални институт за правосуђе) ради на континуираном законском и професионалном развоју правосуђа. Од 1997. Институт организује *Програм за едукацију с обзиром на социјални контекст*, који је намењен запосленима у правосуђу, а бави се и питањима родне равноправности.

Институт пружа могућности похађања убрзаног курса, тзв. упознавајућег курса или могућност похађања континуираног програма, тзв. интензивног курса.

Едукација из области родне равноправности део је редовног годишњег програма Института.

Canadian Bar Association (Канадска адвокатска комора) јесте организација на добровољној бази која окупља преко 35.000 правника, судија, нотара, професора и студената права. И ова професионална организација се бави питањем родне равноправности и нормативним регулисањем ове области. Комора је формирала *Радну групу за родну равноправност* у

правним професијама, којом је руководила Берта Вилсон, пензионисани судија Врховног суда Канаде, која је као резултат рада имала Извештај под насловом „Камен темељац за промене – једнакост, разноликост и одговорност“.

Поред овог извештаја, *Canadian Bar Association* објавила је и приручник за едукацију правника *Равноправности жена у правној професији – приручник за предаваче*.

Мр Марина Мајић

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ – ИСКУСТВА У ПРАКСИ ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ И САД

Увод

Установе кривичног правосуђа требало би женама да понуде стварну и ефективну заштиту од насиља, експлоатације и дискриминације. Да ли су у питању кривична дела почињена ван граница једне државе, или не, битно је само из разлога што када постоји међународни карактер кривичног дела, могу бити предвиђене другачије стратегије превенције или контроле.

Од велике је важности истраживати како систем кривичног правосуђа може да помогне да се спречи експлоатација и неки традиционални облици насиља над женама. Истовремено, услед растуће претње организованог криминала, неопходно је да се посебно размотре спорна питања приступа жена заштити од организованог криминала. Сигурно је да жене тренутно не добијају од система кривичног правосуђа ниво заштите који би требало. Поред тога, утицај који обично имају кривично право, кривични поступак и стратегије за превенцију криминала на животе жена и даље заслужују хитно и пажљиво проучавање.

Према важећој дефиницији Уједињених нација, насиље над женама означава било које дело полног насиља које као резултат има, или је вероватно да ће имати, сексуално или психолошко насиље или патњу жена, укључујући и претње да ће се таква дела извршити, присилу или самовољно лишавање слободе, било да се деси у јавности или у приватном животу.¹ Примаран фокус те дефиниције је на нивоу традиционалних облика насиља у породици. Међутим, такође укључује друге облике насиља у вези са искоришћавањем, насилном проституцијом и трговином, као кривична дела која се често чине ван граница и вероватно је да ће укључивати криминалне организације.

¹ Видети: *Декларација о елиминисању насиља над женама*, Уједињене нације, А/Res. 48/104, члан 2.

Са становишта доктрине међународног права о државној одговорности, принцип обавезне опрезности добија међународно признање.² У складу са чланом 4 *Декларације о елиминисању насиља над женама*, државе морају да спроводе обавезну опрезност да би спречиле, истражиле и, у складу са националним законодавством, казнилe дела насиља над женама.

Улога кривичног правосуђа

Свеобухватна, ефективна примена овлашћења система кривичног правосуђа без дискриминације од суштинске је важности за окончање насиља над женама, и за ослобађање појединачних жена и за окончање светске епидемије насиља над женама.

Без сумње, сви сегменти друштва морају да изврше дубоке измене пре него што ће се елиминисати насиље над женама. Али када је у питању насиље или претња насиљем, систем кривичног правосуђа је једини сектор друштва који има овлашћење и моћ да се умеша и да заустави насиље. Сам систем кривичног правосуђа има овлашћење и капацитете да примењује законе против насиља, да спроводи кривичне истраге, да хапси и задржава починиоце, и да омогући остваривање правде за почињена кривична дела. Уколико систем кривичног правосуђа не обавља у потпуности своју улогу стављања починиоца под контролу, ти случајеви могу бескрајно да се решавају социјалним радом. По свему судећи, починилац ће се само окренути и лако поништити сваки мир и равнотежу коју су социјалне службе и жртва успеле да успоставе у животу жртве.

Заштита жртава насиља у породици – пример Велике Британије

Насиље у породици покрива широк спектар злостављања у оквиру интимних и породичних веза. Влада дефинише насиље у породици као: *Било који инцидент претходних година, насиља или злостављања (психолошког, физичког, сексуалног, финансијског или емоционалног) између јунолећних особа које су или су биле интимни партнери или чланови породице, без обзира на пол или сексуалност.*

Већина случајева насиља у породици који дођу пред државне органе, локалне социјалне или здравствене агенције јесу између хетеросексуал-

² Извештај Специјалног известиоца о насиљу над женама, његовим узроцима и последицама, госпође Radhika Coomaraswamy, поднет је у складу са Резолуцијом Комисије за људска права 1995/85, од 10. марта 1999. године, E/CN.4/1999/68.

них партнера, где је жртва жена а мушкарац починилац. Уобичајена форма злостављања која се пријављује државним органима је систематско физичко насиље. Међутим, то није увек случај и неки облици злостављања који потпадају под наведену дефиницију могу да буду што се тиче културе специфични, као што су женско генитално обрезавање, присилни (уговорени) брак и други традиционални обичаји укључујући такозвана кривична дела „заснована на части“. Рад са тако разноликом популацијом значи да можда има потребе да се користи посебан језик и обрати пажња на културне потребе да би се осигурало да локалне службе на адекватан начин одговоре на потребе породице у којој постоји насиље.

Поред тога, насиље у породици се дешава и у лезбијским, хомосексуалним, бисексуалним и транссексуалним заједницама и динамика и врсте понашања које се дешавају могу да буду посебни за њихов сексуални и полни идентитет. Слично, у случајевима у којима је мушкарац жртва а жена починилац врло лако могу да постоје другачије потребе које морају да се разумеју и на које мора да се одговори.

У Великој Британији 2004. године донет је Закон о насиљу у породици, кривичним делима и жртвама. Закон је одобрила краљица 15. новембра 2004. године и то је највеће достигнуће у законодавству о насиљу у породици у последњих 30 година. Законом се уводе бројна нова овлашћења, као и измене и допуне у постојећим законима, које повећавају заштиту доступну жртвама када се случајеви изнесу пред Краљевско тужилаштво. Мере из Закона почеле су да се примењују од марта 2005. године.

Допунама од 1. јула 2007. године уведена су два члана Закона о насиљу у породици, кривичним делима и жртвама.

Мере предвиђене овим члановима донеће измене 4. дела Закона о породичном праву из 1996. године, како би се пружила боља заштита жртвама насиља у породици и ојачала овлашћења полиције. Члан 1. Закона односи се на пријаве против малтретирања (пријава малтретирања представља кривично дело које се кажњава казном затвора до пет година), а чланом 4. даје се овлашћење и паровима који не живе заједно да подносе пријаве против малтретирања.

Насиље у породици у Великој Британији представља 14 одсто свих кривичних дела са елементима насиља. У 66 одсто случајева насилник понавља кривично дело. У 21 одсто случајева жртва је била 3 или више пута нападнута. Имајући на уму наведене статистичке податке, Влада Велике Британије предузима мере у циљу ране идентификације и интервенције, изградње капацитета за заштиту од насиља у породици,

унапређења реакције кривичног правосуђа на насиље у породици, подршке жртвама кроз систем кривичног правосуђа и рад са насилником.

У Великој Британији постоје специјализовани судови за насиље у породици. Припремљено је и Национално упутство за специјализоване судове за насиље у породици. Упутство садржи 12 компоненти, укључујући и Међуагенцијску конференцију о процени ризика и независне саветнике за насиље у породици.

Програмом за развој специјализованих судова од 25 првобитно основаних судова у 2005. години, у Великој Британији су у априлу 2009. године била 122 акредитована специјализована суда. До 2011. године, планирано је да се укупно оснује 128 судова.

Тужилаштво Велике Британије имало је у 2008. години 67.094 случаја насиља у породици. Од тог броја, 72,2 одсто случајева успешно је решено. Сви тужиоци у Великој Британији обучени су за поступање у случајевима насиља у породици. Резултат програма обуке је, поред успешно окончаних случајева, и повећање осетљивости тужилаца на проблеме насиља у породици.

Независни саветници за насиље у породици су обучени специјалисти, чији је основни циљ безбедност жртава. Активности и рад саветника усмерени су на пружање услуга жртвама средњег и високог ризика, утврђивање потреба жртава за безбедношћу и подршку у управљању ризиком.

Резултат рада независних саветника је смањење виктимизације, повећан број пријављивања деце која се налазе у ризичним ситуацијама и смањење броја жртава које не желе да сведоче у кривичном поступку.

Заштита жртава насиља у породици – пример САД

Централна важност за систем кривичног правосуђа и заустављање насиља над женама може да се илуструје и позитивно и негативно. Са позитивног аспекта, група различитих надлежности које се примењују у САД представљају доследан, агресиван и модеран одговор кривичног правосуђа на насиље у породици. Примена нових мера довела је до смањења стопе убистава као последице насиља у породици за преко 60 одсто у периоду од само неколико година.

На федералном нивоу 1994. године донет је Закон о насиљу над женама. Овим прописом предвиђени су програми за превенцију насиља над женама и основан је телефон *сос*. Поред ових мера, као нови облици заштите предвиђени су: тајност новог пребивалишта/боравишта жртава, као и измене имиграционог законодавства, којима је омогућено да суп-

ружњик који трпи физичко насиље може конкурисати за трајни боравак у САД. Од доношења Закона о насиљу над женама усвојено је више од 660 закона у државама – федералним јединицама САД, којима се штите жртве насиља у породици и сексуалног искоришћавања. Године 2005. усвојене су измене и допуне Закона о насиљу над женама. Изменама и допунама Конгрес је проширио дејство примене Закона. Законом о насиљу над женама сада је предвиђена и заштита деце, као жртава насиља у породици, миграната и мањина, мушкараца и дечака. Акцент је стављен на образовање и едукацију, увођење програма обуке за државне службенике који спроводе закон, запослене у сектору здравствене заштите, као и на програме обуке за мушкарце и дечаке, како би се прекинуо круг насиља и сексуалног злостављања. Такође, предвиђени су посебни фондови којима се олакшава жртвама насиља у породици да дођу до стамбеног простора и посла.

Према Закону о насиљу над женама, кривично дело насиља у породици постоји у случају када је лице које је оптужено да је починило кривично дело, „интимни партнер, родитељ или старатељ жртве и употребило је физичку силу или претило употребом смртоносног оружја“. Под појмом интимни партнер подразумева се брачни друг, бивши брачни друг, особа са којом жртва има дете или особа са којом жртва живи или је живела.

Закон о насиљу над женама регулише и путовање из једне у другу државу САД, са намером да се почини акт насиља у породици или да се прекрши забрана приласка. Осуђивани учинилац кривичног дела насиља у породици не може да прати жртву из једне у другу државу нити може присилити жртву да путује у другу државу. Пре доношења овог Закона, налог за забрану приласка издат у једној држави није био признат у другој држави САД. Закон о насиљу над женама изричито предвиђа међусобно признање свих налога за заштиту, који су издати у грађанском или кривичном поступку, или од индијанског племена, тако да имају снагу извршне исправе и у другим државама.

Значајан је и утицај Закона о насиљу над женама на законодавство држава – федералних јединица САД. Како би држава добила средства из федералних фондова, неопходно је да усвоји и примењује обавезан притвор у случају насиља у породици и да усвоји политику за заштиту од насиља.

Крајем осамдесетих година прошлог века спроведена су истраживања која су открила да хапшење преступника има за резултат само минимално смањење будућег насиља у везама. Ова истраживања се и даље користе као аргументи против потребе да се створи снажан одговор сис-

тема кривичног правосуђа. Систем из тог периода састојао се пре свега од хапшења, без суштинских каснијих истрага и процесуирања. Лако је увидети да ће починиоци уколико су само хапшени и притварани на неколико дана а затим пуштани без наставка поступка, вероватно бити још опаснији по жртве.

Тек почетком деведесетих година неколико држава, међу којима су најистакнутије Сан Дијего, Калифорнија и Квинси, Масачусетс, почело је да уводи модернији, свеобухватнији приступ спровођења Закона о насиљу у породици. Поред стратегија које су заговарале хапшења, нови приступ је укључивао и комплетну полицијску истрагу имајући у виду улогу тужилаштва, подршку жртвама, и појачани надзор за условне казне и/или пролазак кроз поправне програме. Тек када је овај потпуни спектар одговора кривичног правосуђа примењен на насиље у породици, уследило је тренутно и драматично опадање убистава као последице насиља у породици у градовима који су иницирали ове програме. Такви позитивни и истакнути резултати сада се успешно примењују у бројним државама у САД.

Никакав други приступ на насиље у породици, ни образовни, ни заснован на терапијама, ни агресивни програми нису нигде показали ни приближну ефективност и утицај који је постигнут усвајањем свеобухватног одговора кривичног правосуђа. Ако ништа друго, према истраживању, мере које не укључују кривично правосуђе у борбу против насиља у породици изнова су показивале своју неефикасност у доношењу било каквог значајног смањења у нивоу насиља.

С обзиром на доказане и неоспорне користи свеобухватног одговора кривичног правосуђа, нажалост, централна улога система кривичног правосуђа и данас се све чешће показује као негативна.

Са негативне стране, последице неуспеха извршних органа да примене овлашћења у име заштите жена превише су евидентне када се прегледају архиве извршних органа које се односе на убиства као последицу насиља у породици. Оно што се може пронаћи у свим тим случајевима јесте да су жене убијали њихови партнери и то је историја великих неуспеха извршних органа да одговоре на прави начин на претходне позиве жртава у помоћ. Истраге извршене до пола, службеници који нису непристрасни према женама, непоштовање жртава, неодговарајуће процесуирање, благе осуде, занемаривање извршења казне, као и целокупно игнорисање система поплочало је пут понављаним убиствима као последици насиља у породици.

У 2002. години Извештај о фаталним исходима у насиљу у породици из државе Вашингтон показао је да је ово превише честа, неодговарају-

ћа реакција извршних органа на насиље у породици. Уместо да примењују своја овлашћења у име жртве, службеници кривичног правосуђа често су били безобзирни приликом вођења случајева. Починиоци никада заправо нису одговарали упркос бројним процесима унутар система и, коначно, би жене бивале убијене.

Када се систем кривичног правосуђа суздржава да примени своја овлашћења код жртава силовања и насиља у породици, он заправо охрабрује починиоце и повећава опасност за жртву. Починиоце подстиче држава која својим ставом показује да јој није стало. Починиоци сматрају да им је дато последње зелено светло да наставе са насиљем или да га повећају. У суштини, када извршни орган једном одговори занемаривањем, није необично да се починиоци позивају на извршни орган приликом исмевања жртве.³

Није потребно ограничити посматрање на убиства као последицу насиља у породици да би се видело зло учињено због занемаривања извршних органа насиља над женама. Исто се може приметити у архивама извршних органа и њихових многобројних случајева када постоје тешке телесне повреде. Или у случајевима серијских силоватеља или серијских починилаца злостављања деце. Уколико се истраже архиве извршних органа код ових случајева, готово увек ће се наћи траг полицијског занемаривања претходног насиља нижег нивоа починилаца против жена и деце.

С обзиром на пораст опасности по жене, која је створена ускраћивањем заштите и правде од стране службеника, требало би да буде јасно да је било који полицајац или тужилац који рутински и неодговарајуће води случај насиља над женама, током читаве каријере, или чак током једне године, опаснији по жене од стотину насилника и силоватеља.

³ „Хајде, позиви шерифа“, Авелино Мацијас би исмевао своју жену Терезу која је бежала од њега, „шериф ме штити више него што тебе штите“. Са друге стране, жртва је опасно сломљена и доведена до очаја због тога што јој систем ускраћује помоћ. Упрavo у тренутку када преузме велики ризик откривањем своје намере да се супротстави починиоцу тако што ће позвати извршни орган, њу издаје неодговарајућа реакција извршног органа пред починиоцем. „Уместо да ми помогну“, рекла је Тереза својој мајци у вези са одговором власти на њен позив у помоћ, „они су ме још дубље закопали“. Као и многе жртве насиља у породици, Тереза је толико била очајна због понављаног шерифовог игнорисања преко 25 њених позива у помоћ, да је одустала од звања шерифа неколико недеља пре него што се Авелино притајио и убио је.

Поврх тога, у полицијским досијеима случајева серијских убица и масовних убистава, такође ће се често наићи на траг неодговарајуће реакције извршних органа на раније насиље починилаца против жена.⁴

У систему кривичног правосуђа САД злоупотребе су сталне и могу лако да угрозе и поново виктимизују жртве.

Широм Сједињених Држава, корпус закона даје службеницима кривичног правосуђа неограничена овлашћења да ефективно интервенишу у већини случајева насиља над женама, укључујући и случајеве када је жртва превише преплашена да би сведочила.

Проблем који опстаје је неспремност бројних службеника правосуђа да примене ова овлашћења у име жртава насиља над женама. То је неспремност коју су службеници стално прикривали од јавности иза програма и реторике за спречавање насиља над женама. И то је неспремност коју не проверава ниједна законска ни друштвена контрола.

Новинар истраживач из издања *Philadelphia Inquirer* 2000. године обелоданио је да је полицијско одељење Филадельфије одбацивало преко 400 пријава силовања сваке године тако што је једноставно погрешно попуњавало силовања под шифром „2701“ за малолетнике. Ова категорија је гарантовала да ти случајеви неће бити правилно истражени. Након обимног изношења необоривих доказа у штампи, полиција Филадельфије је коначно признала наводе штампе.

Извештај државе Вашингтон о смртним случајевима као последици насиља у породици (као и извештаји Центра за права жена и Црвених беретки о убиствима као последицама насиља у породици) откривају оно што се у држави Вашингтон адекватно назива „бесмисленом обра-

⁴ Две а пре снајперских убистава барем три полицијске агенције, полицијско одељење Такома, полицијско одељење Белингтон, и област одељења шерифа, нису одговорили правилно на кривична дела насиља у породици Мухамеда над његовом женом и децом и над мајком Јана Малво, малолетног саучесника Мухамеда у снајперским убиствима. Ови извршни органи нису ухапсили Мухамеда, нити су добили налог за хапшење за ова кривична дела, упркос чињеници да је Мухамед отео и сакрио своју децу од своје жене на преко годину дана, упркос чињеници да је претио да ће је убити, што су чули веродостојни сведоци, и упркос чињеници да су извршни органи били у контакту са Мухамедом и да су имали довољно доказа да докажу та кривична дела.

Да бисмо имали увид у став полиције из Такоме, треба напоменути да је полицијско одељење из Такоме истовремено добило налог за хапшење Мухамеда, али тај налог за хапшење није имао никакве везе са насиљем у породици. Полицијско одељење Такома је добило налог за хапшење јер је Мухамед украо из продавнице месо у вредности од 27\$. Полицијско одељење Такома је предузело строже мере у име губитка власника продавнице од 27\$ него у име Мухамедове жене, укључујући и случај када је Мухамед отео и сакрио њихово троје деце на преко годину дана.

дом случајева“, што је термин који примењују на образац где службеници кривичног правосуђа шетају случајеве насиља у породици кроз систем истовремено не примењујући одговарајућа овлашћења на тај случај. То је динамика која се често понавља изнова и изнова док коначно жена не буде убијена. Уместо да тренутно одбаце случајеве, као што је била пракса ранијих деценија, службеници пролазе кроз пријаве а да ниједног тренутка не предузму озбиљне активности против преступника.

Преглед из 2002. године о 63 жртве насиља у породици који је извршило полицијско одељење Санта Росе открило је да знатан број дежурних службеника није обавио чак ни најосновније захтеве за заштиту жртве ни најосновнији ниво сакупљања доказа који је од суштинске важности за процесуирање случајева. И све то упркос перманентном десетогодишњем притиску друштва на полицију да се озбиљније бави насиљем у породици.

У 33 одсто случајева жртве нису питане за присуство ватреног оружја. У готово 50 одсто случајева где су повреде биле видљиве, нису узете фотографије. У преко 50 одсто случајева где су деца била присутна, службеници нису узели изјаве од деце. У 27 одсто случајева, службеници нису питали за историју злостављања. Ни у једном случају у коме је жртва осетила да јој је потребан преводилац службеник јој га није доделио. У готово 30 одсто случајева када су постојале видљиве повреде, службеници нису извели хапшење како је захтевала стратегија агенције.

Постоји кратак списак дневних занемаривања којима систем кривичног правосуђа унижава, вара, умањује и коначно ускраћује примену основних овлашћења код жртава насиља над женама. Оскудни разговори са жртвама и сведоцима, непријатељски разговори са жртвама или сведоцима, пропуштање да се разговара са свим сведоцима, испитивање жртава или сведока, разговор са жртвама и сведоцима пред починиоцем, указивање на кривицу жртве, показивање сумње у исказе жртава и сведока, намерно срамоћење или стављање у неугодан положај жртава и сведока, исмевање жртава или сведока, претња да ће се оптужити или оптуживање жртве за кривична дела која нису у вези са случајем, непостављање кључних питања, непружање правилног превода итд.

Игнорисање жртвиних особа за подршку, покушај да се одвоје жртве и њихова подршка, обесхрабривање жртве да добије адвоката, необавештавање жртве о њеним правима на адвоката, игнорисање безбедности жртве или сведока, исмевање страховима жртве, показивање подршке за осумњиченог, смејање са осумњиченим, неизвршавање хапшења починиоца, хапшење жртве.

Лагање – лагање жртве да се не може ништа урадити када заправо постоји јасно оправдање за активности, погрешно информисање жртве о

њеним правима, лагање жртве о одрживости случаја, лагање жртве о закону, неодговарање или дуго одлагање одговарања на телефонске позиве жртве, необавештавање жртве о ономе шта треба да уследи...

Пропуштање да се жртве правилно припреме за саслушања, пропуштање да се подигну одговарајуће оптужнице, пропуштање подизања икакве оптужнице, одвраћање жртве од сведочења, застрашивање жртве могућим тактикама одбране, застрашивање жртве немогућим тактикама одбране, задржавање кључних доказа, поклањање нагодби о признавању кривице, незаинтересовано осуђивање.

Све наведене критике система кривичног правосуђа у области насиља над женама, као и занемаривање примене мера заштите, показују да и најбољи законски оквир не представља довољан предуслов за адекватну заштиту жртава насиља у породици. Као неопходна намеће се континуирана обука носилаца правосудних функција и представника полиције, и повећање њихове осетљивости на потребе жена и деце, жртава насиља у породици.